

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1939. július-augusztus

VIII. évf. 7-8. szám

NÉMETH LÁSZLÓ: Papucsoshős (szindarab)	305
DUDÁS KÁLMÁN: Velünk a hold; Bucsú (versek)	330
REMÉNYI JÓZSEF: Talány; A »széplelkű« költő; E. A. Poe olvasása közben; Valóság; Ars poetica; Történelmi pillanat (versek)	331
HAVAS KÁROLY: Öreg ház a csirkepiacon (regény-folytatás)	337
HERCEG JÁNOS: Műkedvelők	346
KÁZMÉR ERNŐ: Szilviye Sztrahimir Kráncsevics	349
FRANYÓ ZOLTÁN versfordításai: Tengerparti fűz; Nyárfák (Jován Ducsics)	356
AMBRUS BALÁZS versfordításai: Utód; Mindennapi kenyér (Sztefá- novics Szvetiszláv)	357
RADÓ IMRE: Visszavonom az életemet... (kis regény)	358
SZÖNYI KÁLMÁN: Büntudat nélkül (vers)	389
KÁZMÉR ERNŐ irodalmi szemléje: Áprily Lajos: A láthatatlan írás; Németh László: Alsóvárosi bucsú; Cs. Szabó László: Magyar néző; Nyíró József: Mádfalvi veszedelem; Török Sophie: Nem vagy igazi!; Roger Martin du Gard: Egy lélek története	390

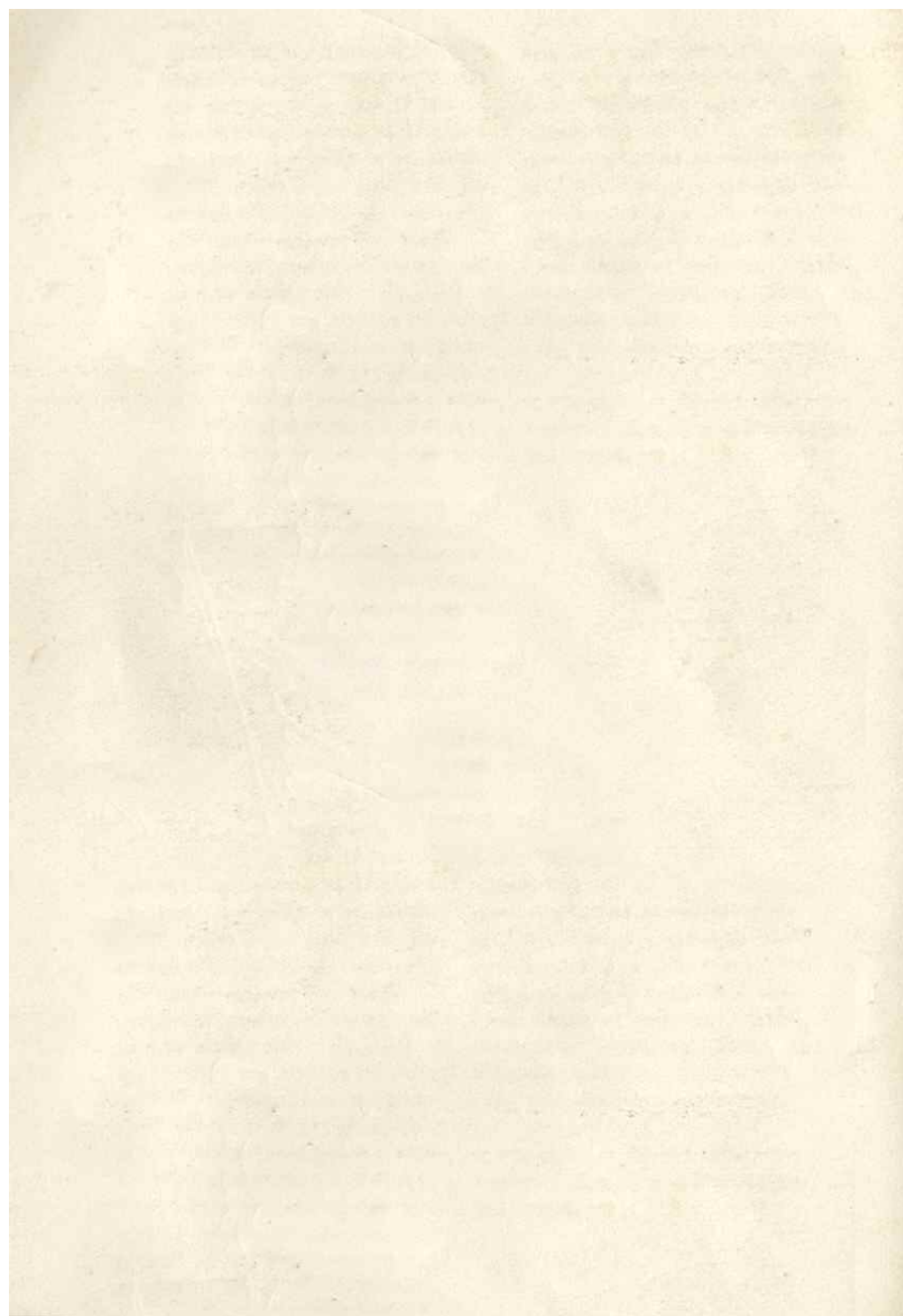
JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára	10 Din.
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára	1'50 Pengő
Negyed évre	4'50 Pengő
Félévre	9'— Pengő
Egész évre	18'— Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60'— 3 meseca Din. 30'— Pojed. broj Din. 10'—

PAPUCSHÓS

Irta: NÉMETH LÁSZLÓ

S Z E M É L Y E K:

Éber Lóránt orvos	Lonka, a felesége
Erzsike a felesége	Gabi, a leánya
Viola, Éber Lóránt huga	Mari, mindenes Hollyéknál
Holly Sebestyén városi könyvtárnok	Pubi, Gabi udvarlója
	Egy részeg

ELSŐ FELVONÁS

(Éberék lakása. A pesti születésű, fővárosból lekerült orvos, a modern családi ház igényét is magával hozta; kissé megtollasodva, ilyet ékelt a püspöki város régi, vasalt kapus háziköi közé. A színt két, félig elválasztott helyiség alkotja; a baloldali: az utcai előkertre tekintő, sok ablakos szoba, amolyan hall féle; az előszobából ide lép be a látogató s a szobák is innen nyílnak. A jobb oldali: uri szobának készült, de a betegek után futkosó orvos távollétében szalonná lükt ki. A két körülbelül egyenlő helyiség közt, alig egy méterre előugró válaszfal, a fal tokjából félig előre vont üvegajtó, mely a két szobát szükség esetén egészen elválasztja. A »hall« bal fala csupa apró kissé homályos táblából álló ablak; az egyetlen nyitott szárnyon a muskátliis előkert kerítésére s az öreg utca macskaköveit őrző lámpára látni. A helyiség mélyében két ajtó: az íveges az előszobába, a másik a lakószobákba vezet. Az őrizzoba vak; ajtó nem nyílik belőle, ablak nyilván az elvett negyedik falon lenne. A berendező a vidéki városkában feltűnő moderniségre törekedett; de inkább csak külsőleg másolta le a Nemzetközi Vásáron vagy másutt megfigyelt butorokat. A hall, ha nem is kirívón: magyaros, az ablakok alatt festett támlájú lóca, ilyenféle asztal, oldalt egy székhöz, a hátsó falon a két ajtó közt egy főtámasozott padkán néhány magyar mintájú cserép. A másik helyiség sarkában egy csőbutor szalon, hevederes-nikkel fotelek, fölötté ordító aktok, dülöngélő vidéki utcák, köbösített csendletek. A jobb fal mentén fölön szabad, alul zárt könyvvállvány, melybe középtűt ugyanaból a fából egy íróasztal van beépítve, úgyhogy az odaült a fölön sorakozó Pallas-lexicon s az előtte álló íróasztal valóságos gyóntatószékbe zárja. Nem valószínű, hogy ezen a helyen valaha dolgozna valaki. Ha most tele is van szórva az íróasztal egyik fele s körülötte a föld könyvekkel, ez valami jövevény garázdálkodása, aki oldalról állított, háttal a színek, egy taburettet az íróasztalhoz s a gazda mappájára egy tavaszi nárciszokkal telt cserepet nyomott. Idő: közvetlen ebéd után. A hall X-lábú asztalán még fölön a terítő s a beszélgetők előtt ott az elölt feketés csésze. Éber Lóránt és huga a lócan ülnek; Erzsike a

feleség, ép most kel fel, házidolga után látni, az egyétlen szék-ről. Lóránt, jó negyvenes, vonzónak tartott férfi; az agyonrohant délelőtti és a jó ebéd után szája és szeme gyönyörűségére maga elé szivarozgat. Viola egyenes, kemény, fesztelen nő, aki előtt az, hogy asszony-e vagy lány; férjénél van-e vagy nincs, értelmét veszti. Az utolsó feketé kortyot leöntve az újságban lapozgat. Erzsike a háziasszony, legszívesebben kinn lenne már a konyhá-ban, de úgy érzi, hogy a vendégtől még egy kis ácsorgással és néhány szónyi beszélgetéssel kell megváltania ezt a szökést).

Lóránt (a hugdhoz): Igaz, Viola, szerezttem neked valakit, aki mindent megmond, amit tőlem hiába tudakolsz.

Viola: Csak nem? Már azt hittem, én tudom a legtöbbet várostokról, annak ellenére, hogy két napja vagyok itt.

Lóránt: No-no, mi nem azért élünk, hogy helytörténetet, vagy társadalomrajzot készítsünk a mi szemétdombunkról. Sem-mi közöm a zajigaid és markománjaid itt felelt cserepeihez, vagy a köszvényes Terézia-korabeli biboroshoz, aki azt a cifra erkélyt ragasztotta a püspöki palotákra. Azt elébb megmondom, hogy melyik kanonoknak van májsorvadása s melyik asszonynak sze-retője. Hanem Sebő mindent tud: mi Kós városiak nála tartjuk a multunkat: Ő a régészünk, városi könyvtárnokunk, muzeumigaz-gatónk, történetírónk. Ha meg talál halni, olyan lesz ez a város, mint aki elvesztette az emlékezetét... Nekem különben igen jó barátom.

Viola: Nem nagy eredményét látom a barátságának.

Erzsike: Hires felesége van, onnan a barátság (a feketés kannát odakindítja): Kérsz még?

Viola: Nem, köszönöm... (a bátyjához) Szóval te inkább csak kutatni valót adsz ennek a régészbarátnak. Nyilván az asz-szonyban is a multját szereti.

Lóránt: Erzsike csak rossznyelvűsködik... Hollyéknál kivételesen igenis a férfi a barátom.

Viola: Holly? Csak nem az a Holly Sebestyén, aki a »Kós város történetét a középkorban« írta.

Lóránt: De alighanem az, bár én a födelét sem láttam a könyvének.

Viola: No hallod! Én mindig valami rég porladó papnak képzeltem ezt a Hollyt. Hisz a könyve is messze a háboru előtt jelent meg s azóta a nevét sem hallani. Vénséges ember lehet már.

Lóránt: Mint magam; csak egy kicsit elhanyagoltabb.

Viola: Lám-lám. (Az abroszt leszedő Erzsikéhez): S olyan hires felesége van?

Lóránt: Kósi viszonylatban.

Erzsike: Miért mondod, hogy kósi viszonylatban? A lá-nyának hizlal udvarlókat s maga is jól jár közben.

Viola (nevet): Szegény Sebestyén... Ugy látszik meg-szolgálja a nevét. Szent Sebestyén. (Az ajtóban álló Erzsikéhez): Ez az tudod, akit agyon nyilaztak... Pedig a könyve nem rossz. (Erzsike kimegy az abrosszal és csészékkel).

Loránt (*a szivarját leveri s hátravetve magát, a nyitott ablak fájára rakja a könyökét*): Az ember még kevésbé rossz... Erzsike nem rosszul szimatolta; kezdetben csakugyan az asszony huzott oda. Az ilyen jámbor, háztartásba temetkező nők, mint Erzsi is, néha egész jól megérik a delejességi viszonyokat. Van abban az asszonyban valami nyers, zaklatott. Gondolhatod, hogy nem fiatal, ha a lánya udvarlóival keveredik hirbe; de ez a folytonos szilaj türelmetlenség megfiatalítja. Nyereg és sarkantyú után kiált minden mozdulata s engem, emlékszel, mindig izgattak a betörni való nők.

Viola: Igen, ezért vagyunk testvérek. Te mindenkit betörnél és engem senkisémmel tudott betörni. De mi volt a szerepe ebben a lovagiskolai epizódban Szent Sebestyénnek?

Loránt: Sebő? Megegett rajta a szívem. Ő tanított meg a férfiszolidaritásra. Szövetségese lettem az asszony ellen.

Viola: Bravo... Idáig azt hittem, én vagyok az egyetlen lény a világon, aki férfiszolidaritásra képes. Az egyetlen, aki nem mint nő, hanem mint ember, ha akarod, mint férfi tartok össze a férfiakkal.

Loránt: A te összetartásod, azt hiszem, inkább amazoni... Az emberek hideg, munkás, eszmei felével tartasz össze a zavarossal szemben. En azonban ezt a Sebőt... Sosem hittem, hogy egy címeres papucshóst akkora tisztelettel tudjak szánni.

Viola: Hát csakugyan olyan szánalomra méltó?

Loránt: Nagyon. Nem is az udvarlók miatt. Ez csak Erzsike és az oltáregyleti hölgyek borzalma. Sok asszony egész kellemesen csálja meg az urát s én meg sem mernék esküdni rá, hogy azok a kölykök... Egész más van itt: Lonka egyszerűen rabszolgaságba taszította ezt a Sebőt. S nem is gonosz-ságból, nem gonosz asszony... Aminthogy a férfi sem csonttalan puhány... Egész más... Én a házi orvosuk vagyok és sok mindent megérzek bennük és körülöttük... De hát regényíró vagyok én, hogy az ilyen benyomásokat kimagyarázzam?... Egy orvos annál kevesebbet érez, minél többet magyarázza az érzéseit... Te mint városkutató, vagy mi is vagy?...

Viola: Én mint városkutató, attól félek, inkább a te Sebőd cserepeire leszek kíváncsi s nem a hálósobájára. Vagy azt hiszed, hogy az ilyesféle papucshős különösen jellemző Kősrá?

Loránt: Nem. Azt nem. Inkább az emberiségre... (*Hirtelen kipillant az ablakon, melyen idáig is ki-kínézett*). Halló Sebő... (*Viola-hoz*): Nem elszökött volna! (*Kihajol az ablakon s úgy kiáltoz*): Senki libuvó; be kell jönnöd. Megigértelek a hugomnak. (*Visszahuzza magát*). Szerencse, hogy szemmel tartottam az utat. Minden délután erre kocog a takarékbá, mert ott is van neki valami külön munkája.

Viola: Ha dolga van, miért nem hagyod futni?

Loránt: Á, nincs annak olyan komoly dolga. S ha benn van egyszer, a kedve is megjön. Csak huzódik. Abból amit megtesz, mindig valami baj származik. Hát inkább elbliccel mindent, aminek cselekedet színe van. Például bejönni hozzám. (*Az előszó-*

baajton óvatosan benyitó Sebőhöz) Szervusz Sebő. Lök ki csak bátran azt az ajtót. Hadd hirdesse az urat, aki bejön.

Sebő (*Kissé félszegen benyit s körülnéz; Loránttal egykoru, a vonásai talán még fiatalosabbak is; de míg az pirosra öregedett, Sebő megtakult; a bőre halványabb, haja az elszórt őszes szálaktól nem ezüstös, csak színezett, ruhája s a kezében felelt kalap gyűrött, a hangja kissé bágyadt, arca előtt a szomorú, magukba süppedt emberek diffúz homályossága*): Nem feledkeztem meg az ígéretemről, csak azt gondoltam, este a takarékból jövet alkalmasabb lesz. (*Viola felé megy s tétován meghajlik*).

Loránt (*hátról átöleli*): S este, hogy holnap ebédután. Ismerlek már. Pedig a hugomtól nem kell félned; a mitológiai időkben az ilyen nők lovon nyargalásztak s előbb kiverték a nyeregéből a férfiakat, minthogy elcsábítsák őket.

Sebő (*mosolyt erőltetve*): S te azt gondold, hogy a hadakozó nőktől kevésbé félek? Olyan erősen ülök a nyeregben? (*Viola mosolyog*) Ilyenek, akik erősen ülnek a nyeregben?

Viola: Ez mindig az összecsapásnál derül ki. Különben ne féljen tőlem, Loránt tuloz. Ha egy nő nem dorombol, neki azonnal a görögpótlón tanult szörnyek jutnak az eszébe.

Sebő: Nagyságos asszony a mi városunkról akar írni valamit?

Loránt: A markománokon kezdi s az utolsó lapon az én OTI rendelésem teszi botránykrónikába. El vagyok készülve rá, hogy kivernek a városból, ha a könyve megjelenik... Különben nem nagyságos asszony, — hanem Viola. Dr. Éber Viola gazdaságtörténész. Nem férfitől kapta az asszonyságát, hanem önmagától.

Viola: Szép, hogy ilyen büszke vagy rám és ennyire borzadsz tőlem, de Holly ur úgy tartja a kalapját, mint aki csak néhány percet szánt ránk. Azt pedig én mégis csak Kósra és nem magamra szeretném szánni.

Sebő (*zavartan leteszi a kalapját*): Ó, rendelkezésére állok, máskor hosszabban is... Csak attól tartok, nem sok számottevőt mondhatok egy frissebb készületségi szakembernek.

Loránt: Idült szerénykedő. Minden miseruháról tudja, hol készült s melyik pap csontjai tartoznak alája.

Sebő: Lorántot nem tulságosan nehéz elkápráztatni. Ő már azt is nagy tudománynak tartja, ha a Ferenc császár diadalívén a feliratot lefordítják neki.... Sajnos nem sok időt szentelhettem a kutatásnak.

Viola: Nono, ha nem akar vesződni velem, mondja ki kerekben. Csak ne tagadja. Bizonyítékom van. (*Átmegy a másik szobába s felemel a zsámoly mellől egy könyvet*) Ezt ismeri talán.

Sebő (*a válaszfalig utána megy, egy ideig onnét beszél*): Ó, az én ifjúkori kis elmebotlásom. Ha tudom, hogy ismert, igazán elszököm Loránt elől.

Loránt (*visszaül a hall-asztalhoz s az ujság felvételével jelzi, hogy a »tudósokat« egymásra bízta*): A tudós ibolya! A mi tisztiorvosunk egyszer lehőmérőzött vagy háromszáz iskolásgye-

reket s idáig legalább husz tanulmányt, értekezetet, rádióelőadást, kiáltványt, felterjesztést készített a kutatásairól. Ez meg minden koponyához, amit a föld, utca, temető kivetett: fület, bajszot és nációt ragasztott s nem győz tudatlanságán szégyenkezni. Tudd meg, hogy a hugom ép most dicsérte meg a könyved. Lefestettelek, ki vagy s ő azt mondta: »pedig a könyve nem rossz.«

Sebő: A fővárosiak elnézőek a vidéki dilettáns iránt. Anynyira meglepi őket, hogy ezek az állati sötétségben élő lények is felemelnek egy-egy cserepet, követ, jegyzőkönyvet... Én azonban sokkal komolyabban készülődtem a tudományos pályára, sem hogy az ilyen elismerés értékét...

Viola (*melegen*): Először is én még semmit sem ismertem el... Másodszor: maga nem dilettáns... Sőt meg voltam győződve, hogy rég meghalt, — vagy ha mégis fiatal volt, a háborúban esett el. Most sem értem, hogy akkora készültség husz év alatt miért nem hallatott többet magáról.

Sebő (*kissé türelmetlenül*): Készültség! Lajstromoztam, ami előttem volt. Összeállítottam a Kósra vonatkozó diplomákat, kivonatoltam a középkori városi jogot s beállítottam az egészet a sablonos várostörténeti környezetbe... Csakhogy ezt a keretet nem lett volna szabad komolyan vennem. Nálunk senki sem foglalkozott komolyan várostörténettel. Amiket egypáran összeírtak, a gyermeki pillantás előtt sem áll meg. Csak az okmányokat látjuk. Egyáltalában fogalmunk sincs róla, hogy keletkeztek s mire szolgáltak a városok a középkorban. (*Közelebb megy Violdához*).

Loránt (*az újságja mellől*): Ugy-ugy Sebő, legalább a középkorban merj haragudni.

Viola: Látja, milyen igazságtalan a könyvéhez. Hisz ez az elégedetlenség már abban »az elmebotlásban« is ott van. Emlekszik arra a fejezetre, ahol a IV. Béla városalapításáról mondja el a kételyeit? Nézzé, mit irtam a margóra (*lapoz s oda mutatja Sebőnek*) Ez az ember mer kérdezni. Werner Sombart ugyanezt írja a középkori városokról műve új kiadásában. Lehetetlen elképzelni, hogy a mi középkori városainkat a kereskedelem virágoztatta volna fel.

Sebő: Természetesen. Én összehasonlítottam a magyar, cseh és lengyel viszonyokat. A mi történéseink azt vetítették vissza a középkorba, amit az orruk előtt láttak. Kós várost a püspök és néhány fal mögé huzódott főúr birtokainak a dézsmája tartotta el, nem a kereskedelem.

Loránt (*dtszól*): Akárcsak ma. Abból élünk, amit a falusiakból kiszivunk.

Viola (*Sebőhöz hevesen*): S miért nem dolgozta ki ezt az elméletet? Miért hagyta, hogy kívülről tanítsák meg rá, — amit maga, a maga esze erejéből talált ki. Én nem hiszek abban, amit a regényírók fecsegnek, hogy az embert a vidék letöri.

Sebő: Tudja Isten, nem a vidék s közvetve talán mégis. Aki az egész problémát látja, az nem firkálhat ilyesmit, mint az az első volt... S az egészhez nem volt meg az anyagi lehetőség...

(*Halkan, figyelmesen*) Nem gondolt még arra, hogy egy nagy alkotáshoz nem is annyira nagy önfeláldozás kell. — hisz' az gyönyörűség —, hanem önzés, elszánt, kérlelhetetlen önzés.

Viola: Ezt nem értem.

Sebő: Nem szabad más igényt ismernünk, csak a művet, a mi művünket, — azt kell táplálni, mint egy falánk, nehezen hizó gyereket. S honnan, miből? Amit a hozzátartozóinktól, szóval Istentől és természetől ránkibizott élőlényektől elveszünk. Igen, az alkotás bálványimádás. Akinek nincs ereje a véráldozathoz... Például a könyvek. Könyvtár nélkül, különösen egy ilyen vidéki városban... Hisz egyet-egyet a várossal, a piaristákkal meg-meghozatunk, de ilyen személyreszabott munkához mégis nekünk magunknak... Előbb Werner Sombartot mondta: látja, én még ahhoz az új kiadáshoz sem jutottam hozzá. Egy német, valami Sshünemann is irt a délkeleteurópai városokról. Csak a polémiákat láttam. Aztán az a Dopsch, aki szerint a római városok a középkoron át sem pusztultak el egészen... Mennyi mindent kellene ismerni, hogy az ember némi bátorsággal nyithassa ki a száját... De hát hogyan?... Magánál a tudományos munkánál sokkal nagyobb küzdelem volna ezt a családtagjaink előtt magunknak összeharcsolni... Debrecenben kaphatnék most egy könyvtárnoki állást. Ott az egyetemen mégis csak többet olvashatnék. De akkor megint csak a családomat kellene innen kiszakítanom, régi, vagy készülő viszonyokat, barátságokat, megszokásokat feltépni. Ehhez már majdnem barbárság kell.

Viola: Én azt hiszem, csak egy kis egészséges önbecsülés.

Loránt: Az, az. Viola majd belédharsogja, mivel tartozol magadnak. Micsoda nyámmogás az, hogy te nem hozathatsz egy-két kiló német okosságot? Magunkfajta rablók közül is kevesen keresnek annyit, mint te a kényes lelkiismeretteddel. Mit könyvelgetsz a rendes állásodon felül délután abban a takarékbán, ha még ennyit sem engedhetsz meg. (*Violdához dühösen*) Tíz hold szőlőt örökölt az apjától, mert az öreg is a határt kutatta már, csak kapával s most az mind házhely — hét pengőt is megadnak öléért. Hát eladok egy holdat magamnak: abból a városvédő szentek csontjait is megvásárolhatod, amilyen hitetlenség van, nem hogy azt a kis irodalmat....

Sebő: Te sokkal egyszerűbben képzeled el, mint ahogy van. Bár lehet, hogy nálad így is van. Nem zárt elég friss étvággyal össze a sorsod. Egy igazi, mohó, eleven igényben van valami szent. Megszenteli az élet, amellyel kívánják. Ahogy egy nő egy sált, egy kirándulást vagy egy zsurfélét kívánni tud, abban van valami mohó fény, ami elől ki kell térni... Hiába mondjuk, hogy a könyv nemesebb. Az ember csak a nyers, anyagi dolgokat tudja igazán meggyőző erővel kívánni... S még valami: hogy egy ruha egy nőnek mit jelent, azt én valahogy mégis csak el tudom képzelni. Talán képzeletemnél fogva, talán mert magam is éreztem fiatalon, (*mosolyogva végignézi magán*) akármilyen nehéz ezt elhinni most rólam, hogy mi az jó ruhában feszíteni. De hogy kívánjam én, hogy a feleségem, vagy a leányom egy középkori

szakmunkát... *(Violához)* Látom, szinte ragyog a szeme a megvetéstől.

Viola: Nem, egyáltalán nem... Az előbb Schünemannt említette, itt van *(odanyom a kezébe egy könyvet)*.

Sebő *(átveszi)*: Csakugyan. *(Áhítattal megnézi, aztán mohón belelapoz, Viola mögéje áll)*.

Loránt *(az újságot ledobva elnyulik)*: Szóval az étvágy szemérmertlensége jog az elhabzsolásra. Mindig tanulok tőled Sebő. De attól félek, hogy ha ez a teória elterjed, mi szemérmertlenek még szemérmertlenebbek leszünk. *(Azok ketten olvasnak és nem felelnek)*.

Sebő *(a könyvre)*: Nem szeretem a tudóson a rohamsisakot. Ez a német úgy látszik, könyvet ír és városokat hódít.

Viola: De elég korszerű ostromágyukkal.

(Egy kavics repül az utcáról a hall-ablakra, utána még egy. Loránt odaugrik a nyitott ablakszárnyhoz, kikidált).

Loránt: Hó maguk azok? Nem mehetek lófrálni, vendégem van. Jöjjön be, majd meglátja ki... Csak hozza be a csecsemőket is. *(Bepillant a tudósokhoz, akik a csőszalonnál a könyvhöz feledkeznek s kisiet az előszobába; onnan néhány pillanat múlva, hangos beszéd, üdvözlés. Lonka hangja: De igazán csak egy pillanatra. Loránt mellé a konyhából előkerült Erzsike is odaszegődik a tessékelésével. A három vendég: Lonka, negyven felé járó, inkább belső nyers erejével, mint külső ápolással összetartott aszszony; Gabi a lánya, már ma is lankadtabb, az anyjától tanult stílus és a fekete keretes pápaszem nehezen illenek össze; Pubi jónyakkendőjü s jókedélyü OTI titkár)*.

Loránt *(a vendégnőkhöz, akik teljesen egytormán vannak öltözve; szürke kosztüm, apró csákószerű kalap, a kabáton illyecsokor.)* Mennyi tavasz, egy ajtónyitással. Két vadonatúj szürke kosztüm jobban meggyőz róla, hogy április van, mint minden hőmérő és harangozás.

Lonka: S nézze az ibolyáinkat. *(Kissé kihuzza a kabátjából s az orra alá tartja)* Pubitól kaptuk. *(Erzsikéhez)* El akartam csábitani az uradat kedvesem; ilyen szép napon nem akartam magam lődörögni ezekkel a gyermekekkel.

Pubi *(Loránthoz)*: Be ne ugorj Loránt bátyám. A hölgyek nyakukba kerítik a rókaszőrt; de az udvarlónak felöltöben és meztelen nyakkal kell ebben a komisz szélben vacognia. A mi körünkben már nem olyan könnyű dolog tüzes ifjúként feszíteni. A hölgyek pedig megkivánják, hogy azok legyünk.

Loránt: Nézd csak a blazir csibét. Az OTI-szkribler barátai előtt onnan van egy kis tekintélye, hogy ilyen nőkkel feszít... Miért szabadítják így magukra?

Erzsike: Na csak ne féltékenykedj... *(Lonkához, erőltetett édességgel)* A Pubi már szinte a családhoz tartozik. Olyan, mint-ha csak a fiad volna, ugy-e?

Lonka: Fiam? Az sok. Voltakép még el sem döntöttük, hogy melyikünknek udvarol, a lányomnak, vagy nekem.

Gabi: Udvarolni csak neked udvarol... Velem kizárólag

udvariatlankodik. Egyelőre azt nem döntöttük el, melyik a komoly szándék jele.

Erzsike (*egy tál sós rudat tesz a látogatók elé, Lonkához*): Milyen fesztelenek vagytok ti kedvesem. Engem kiirtana az uram, ha ilyeneket mondanék. Parancsolj. (*Sorra kínál, esznek*).

Loránt: Az anyának udvarolni, a lányt nevelni: tulajdonképpen ez a legokosabb taktika (*ő is vesz*).

(*A másik szobában ezalatt Viola és Sebő tovább nézegetik a könyvet. De Sebő, a beszélgetők közt a felesége hangját felismerve, szorongva, szórakozottan pillog a másik szoba felé*).

Sebő (*elhuzza magát a könyvtől*): Azt hiszem, vendégek érkeztek.

Viola: Ne zavartassa magát. Két nap alatt még más sem történt, mint érkeztek és mentek. Erzsike a tésztaival és gyümölcseivel beszívja a vendégeket, Loránt pedig velük szökteti meg magát. Nézze itt van, amit Kósról ír.

Sebő (*odahajol, olvasni próbál, de aztán megint kiegyenesedik*): Azt hiszem a feleségem hangját hallom.

Viola (*becsapja a könyvet*): A feleségéét? Akkor menjünk, jelentkezzünk. Az ember olyan ritkán van együtt a feleségével.

Pubi: Ez a májas kitűnő. Abból a meggyborból nem kaphatunk hozzá?

Lonka: Maga ma a szokottnál is szemtelenebb. Pubi.

Erzsike: Ó, dehogy, már akartam bontani (*kimegy*).

Viola (*a zavarban topogó Sebőhöz*): No mi az? Csak nem fél kilépni a felesége elé?... Talán miattam? Ilyen betűmorkotányosnő...

Sebő: Az igazat megvallva, Lonka egyben-másban érzékeny, nem szereti, ha nőkkel szellemi dolgokról... Talán mert ő az ilyesmire... (*nevetni próbál*) Szívesebben látná, ha udvarolnék.

Viola (*nyers humorral*): Hát most már mit csináljunk? Ez a szoba vak; ketten vagyunk benn, s én filozopternő. A könyveket sem tüntethetjük el. Rajtaértek bennünket. Rendelkezzék, hogy viselkedjünk. Huzódjunk a szoba két oldalába? Vagy vessem magam ebbe a csőiszonyba; tegyem keresztbe a lábam és cigarettázak.

Sebő (*sértetten*): Ne tessék gunyolódni... Nem olyan veszéyes a dolog. Mondom egy kis érzékenység, amilyen mindenki van... Szabad azt a Kósról szóló mondatot... Ez tévedés, nem német telepítés.

(*A hallban az étkezéssel járó nyüzsgés alábbhagy*).

Lonka (*elhárítja a tálat, melyet Loránt odanyújt*): Nem, köszönöm. Azt mondta, vendége van; hova dugta el? Vagy csak kifogás volt.

Loránt: Nem, a hugom van nálunk. Az egész husvéti szünetet itt tölti.

Lonka: Ja, az a tudós nő, akiről beszélt? Mivel is foglalkozik?

Loránt: Várost kutat.

Lonka: Igaz, emlékszem. Ebben a faluban csakugyan kutat-

ni kell a várost. Város én szerintem az, ahol az emberek semmit sem tudnak egymásról. Itt folyton pletykálnak.

Pubi (*bekap egy hájas*): Jó.

Gabi (*elteszi a tálat*): A hájas?

Pubi: Nem, a mama.

Lonka: És hol található a hölgy? Vagy egyelőre nem állhatunk a tudománya és könyvei közé?

Loránt: A szomszéd szobában tanulmányoz egy urat.

Lonka: Á, egy urat, idevalót?

Loránt: Nézze meg. Eddig a dominikánusok kriptáját is kibontották.

Lonka (*belép a fértiszobába, meglátja az urát*): Ó, maga az kedves. Azt hittem, idáig a takaréokban senyved.

Pubi (*Gabihoz, aki mellette ül a padon*): A kedves papa s egy hug. Ezt megnézzük.

Gabi (*ingerülten*): Maga maradjon és egyék. (*Szájába rak hájas. A másik szobai jelenet alatt néma, játékos veszekedés, durcáskodás folyik köztük*).

Viola (*mosolyogva kezét nyújt Lonkának*): Én vagyok a öönös. Ugy fogtuk ki az utcából, mint egy patakból, valami elsiklani igyekvő halat. Szükségem van a fejére; annyi minden hever benn, legalább forog, ha megdézsmálom... Remélem, nem haragszol.

Lonka (*kissé tulédes nyugodtsággal*): Sőt hálás vagyok neked, kedvesem, hogy kissé foglalkozol vele... Mindig ez volt a vágya, hogy magához illő művelt hölgyekkel a tudomány dolgairól társalogjon... Sajnos, én olyan keveset értek a cserepekhez; még a spejzbeliekhez is. A cisztereket meg egyszerűen összetévesztem a dominikánusokkal.

Sebő (*kínosan mosolyogva a keze után nyúl*): Igazán nem tudom, honnan veszi Lonka, hogy én ezekről a kérdésekről nőkkel szeretek beszélgetni. Nem emlékszem, hogy valaha is célzást tettem volna rá. (*Violára mutat*) A nagyságos asszony meg is sérődött, hogy...

Lonka (*ingerültebben*): Az kellene még, hogy célzást tegyen... Annál, természetes, sokkal udvariasabb. (*Violához*) De te, kedvesem, bizonyára észrevetted rajt a kiéhezettséget. Nem tudom, mióta böngészitek itt együtt azt a könyvet... de már egész biztosan csordultig vagy iránta szánalommal... Husz éve él megértetlenül. Mindenről beszélhet, csak arról nem: ami érdekli.. Ez súlyosabb, mint kartauzi barátnak lenni.

Sebő: Ez a te rögeszméd. Nekem egyáltalán nincs szükségem ilyen téren megértésre.

Lonka (*nevet*) Rögeszmém? Ahhoz nem törődöm vele eleget, hogy a rögeszmém legyen. Épen csak a doktorkisasszonynak akartam megmutatni, hogy mi vidéki asszonyok is értünk kicsit a gondolatolvasáshoz... No, ki vele... egész őszintén, nem sérődöm meg... Ugye, mélységesen szánod már ezt a buggyos térdű, zsilettel és hézagosan borotválkozó férfit, aki olyan nagy tudónak indult s nem lett belőle semmi. Leszivta a felesége (*Az ura*

vállára dobja a karjáról a botot) ezzel a boával s ami vele jár... Talán már azt is tudod, hogy könyvekre sem telik szegénynek. Nem tud lépést tartani a tudománnyal... No, halljuk, de őszintén.

Loránt: Rajta Viola, de őszintén. Előre élveztem, hogy ti milyen ellenségek lesztek.

Viola (a hánghordásban némi gunnyal, a vidéki asszony hol macska- hol tigris-modorát utánozva): Nagyon hibásan képzelsz el bennünket »doktorkisasszonyokat« kedvesem, ha azt hiszed, hogy mi, mint valami alapítványi nő, óriási szánalom-mirigyeket hordunk magunkban s ha egy keményebben tartott cselédet, napszámost, vagy férjet találunk valahol, arra a szánalmunkat rögtön rányálazzuk. A pápaszemem ugyan most nincs nálam, de a hideg vízhez szokott bőrömön s a tartásomon láthatod, hogy nyers, rideg, vénlány vagy valami hasonló átmeneti lény vagyok, aki ahelyett, hogy szánná a világot, a szempontjaival és rubrikáival áll bosszút rajta. A te urad: az én szememben egy kósi egyed; — nem is nagyon jellemző, inkább csak olyan határlény, aki azáltal válik jellemzővé, hogy még épen kibirja; mint Abbáziában a citrom és nálunk a gyík.

Lonka: Nagyon érdekes. De ha vennél annyi fáradságot s leírnád, azt hiszem mégis csak...

Viola: Egyelőre kevésbé ismerem. De így külsőleg: jó, kissé puhább emberanyag, tulsok skrupulus. A szakmájában széles, nagy képzeletre valló alapok s kevés szívóosság, megtört önbizalom, indokolatlan rezignáció, méltatlan kispolgári boldogtalanság.

Sebő: Kötelező ez az élveboncolás?

Lonka: Engem rendkívül érdekel. Akárcsak a kiskösi jósnő, vagy a pesti éttermekben a grafológus. S én? Én milyen típusba tartozom?

Viola: Drága tavaszi kosztüm, az ibolya üdőbb, mint akit takar.

Lonka: Ó, ez már gorombaság.

Viola: Negyven évéhez különben csodálatosan feszes és izmos... mondhatnám elemi erő. S amellet magasabb lelki bizonyodalmaktól sem ment. Egy jólöltözködő vidéki nőtől nem várná az ember, hogy annyira fájítsa a műveletlenségét. — ha ugyan csakugyan olyan műveletlen.

Lonka: Az az. De honnan veszed kedvesem, hogy én azt fájditom.

Viola: Hisz valósággal nekem estél... pedig semmi mást nem láttál még, csak a doktorátusomat...

Lonka: Határozottan tulzol, kedvesem. Egész más dolgok hoznak ki a sodromból, mint egy női doktorátus... No pá, nem akarom az eszmecserét tovább zavarni. (Kiveszi a könyvet az ura kezéből) Stádtewesen Südosteuropas... Süd, az ugyan dél? A többi nem értem: ilyen könnyen veszem a műveletlenségem. (Kifelé tart a hallba, Loránthoz) Nagyon eredeti huga van Loránt. De azért mégis örülök, hogy maga s nem ő a házi orvosom.

Sebő (a felesége után): Megy már? Várjon én is magukkal megyek.

Lonka: Isten őrizz. Még azt hinnék, nem bírom ki, ha az aram művelt nőekkel társalog... Pubi! Megyünk drágáim...

Erzsike (*a konyha felől most állít be a meggyborral s poharakkal*).

Pubi: A meggybor, sajnos, máskorra marad. Indulataink friss levegőt kívánnak.

Gabi: Ne szekálja a mamát. Az öreg fizeti meg.

Lonka (*Erzsikéhez*): Valóban nem maradhatunk tovább, édesem. (*Kimegy*). A nap minden percben elbujhat s a magunkfajta dámának sietni kell a sütkérezéssel... Pubi, azt mondta, hogy fázik a nyaka; tessék a fele boám (*a fű nyakára veti a róka végét s belékarol, úgy vonul kifelé. Gabi és Erzsike, a meggyborral megbotránkozva utána*).

Loránt: Hohó, ha előbb mondja, hogy így kell kísérem...

Lonka: Látja. Egy férfi sosem tudja mi vár rá. (*A vendégek és Erzsike az előszoba felé el*).

Sebő (*a kalapját veszi*): Megbocsáss Lorántkám... már így is elidőztem...

Loránt (*megfogja a két karját, rámosolyog*): Mit sietsz?... Miért vagy úgy megszeppenve. Az ördög vigye el azt a... takarékot. Dacolg egy kicsit, Sebő. Meglátod, mindjárt másképp lesz.

Sebő: Sajnos valóban. (*Visszaszól Violának*) Kezeit csókolom kedves kolléganő. Igazán nagy élvezet volt a részemre. Remélem, lesz alkalmunk még (*idegesen elsiet*).

Loránt (*felcsóválva utána néz, majd bemegy a hűtőbe, aki a csőbutoron maradt könyveket az íróasztalra hajítja, félig elképedve, félig elméldözve áll a férfit szoba közepén*): No, hová teszed ezt? Igazam volt vagy sem, hogy vannak Kóson dolgok, amelyek nem férnek be a vidéki város élettanába. Vagy ez az én szegény barátom is valamilyen szociológiai okból rohant most el, mint aki az udvarlóval eltűnt feleség helyett az áprilisi szeleknek akarja mentgetni magát.

Viola: Szociológus kétféle van: az egyik az öszvérnél is makacsabb, a másik csak a számárnál. Ha az előbbieket közé tartoznám, akkor ezt a mi Sebőnkét egész könnyen megmagyaráznám neked. A mi középosztályi életünkben a férfimunka lassan minden értékét elveszti. Nem a hivatal betöltése a nehéz, hanem a hivatal megszerzése. Az ilyen társadalomban, ahol a férfi a megvetett munkát végzi, sosem lehet olyan befolyású, mint a here nő, aki parádéjával és intrikáival ezt a sok férfit társadalommá összeköti. Minél jobban behuzódik munkájába egy ilyen Sebő, annál inkább hozzáaljasul a munka fogalmához, annál inkább kuli, családfenntartó, rabszolga, ez a Lonka pedig annál inkább élvező, szerepvivő, családfő, zsarnok.

Loránt: Ebben van valami. Ezért mozgok én többet, mint amennyit dolgozom s ezért választottam hitvesül a háztartási erényt.

Viola: Igen, — te noha cinikusnak látszol, tulajdonképpen csak a mi új anyajogu-társadalmunk ellen védekezel. Hanem azért igazad van: ezt a Sebőt mégsem lehet a társadalomból meg-

magyarázni. *(Ingerülten)* Egyáltalán mivel magyarázod, hogy egyik ember a másiknak, s rendesen a különb a hitványabbnak, minden anyagi kényszerűség nélkül ilyen hülyén kiszolgáltatja magát. Nem felháborító ez? Neked, mint orvosnak, kell rá valami elméletednek lenni?

Loránt: Erre kivételesen van. De ahhoz, hogy a szemedbe mondhasam, tulságosan körül kellene írnom.

Viola: Persze, valami nemi problémává öltöztetett malacság. A nemek harca: a gyengébb és erősebb...

Loránt: Akármennyire fölháborodsz: ilyesmi mégis csak van. Vannak férfiak, sőt nők is, akik annyira meg vannak győződve a tulajdon hitványságukról, hogy valóságos büntudatot éreznek, amiért egy másik egészséges emberhez oda merték magukat kenni. S én mint orvos ezt a büntudatot nem is tartom egész alaptalannak. Bár a Sebő esetében...

Viola: Nem hiszek ebben. Bámulusok, hogy ti férfiak ezekben a kérdésekben mennyire romantikusak vagytok. Romantikusan trágárok. A házasságban az, amit ti a nemek viszonyának mondtok, másodrendű. Noha nem voltam házias, azt látom, hogy a házasság elsősorban is valami szerelemmentes dolog. Még a szerelem is mi benne? Hogy az ember becsületből, hűségből, gyöngegségből, gyávaságból hajlandó másba bele nem szeretni. A jó házások sokkal inkább aszkéták, mint galambok. De tegyük fel, hogy a szerelem, ez a jellemző heveny dolog valamiképp mégis idültté tud válni. Mit jelent ez? Vagy valami feneketlen, egy ételre irányított, elpusztíthatatlan ótvágyat, vagy pedig valami egész undok, alacsony egymásra utaltságot. Gondolod, hogy az ilyen ember mint ez a mi szent Sebestyénünk...

Loránt: Mondom, hogy nem. Ezt én sem állítottam. Voltam együtt vele néhányszor: született fakir. Képes tíz-tizenkét órát futni anélkül, hogy a szájában egy harapás vagy egy korty vizet megforgatna. Szinte szégyeli, hogy testi szükségletei is vannak. Az anachoréták ridegségével tépne el minden alias láncot. Bár az emberek néha meglepőek tudnak lenni.

Viola: Nem, — az én első pillantásom egyetért veled.

Loránt: De akkor mi hát? Mivel magyarázod ezt a jobbagságot?

Viola: Nem tudom, mivel. Ami az embereket kiszolgáltatja egymásnak, több mint helyzet, vagy szerelem. Legalább is a leg-súlyosabb és legelképesztőbb esetekben. Megfigyeltem ennek az embernek az ijedt topogását, amikor a felesége hangja fölcsatant a szomszédban. Meg volt rettenve, hogy egy iskolázottabb nővel beszélgetésben találja. Erre a megrettenésre én csak két magyarázatot találok. A legközelebbi, hogy félt a huzavonáktól, kintásoktól, szemrehányásoktól. De van egy fantasztikusabb.

Loránt: És pedig?

Viola: Az, hogy valóban sajnálta a feleségét. Féltette a másik embert a fájdalomtól. Mert hogy ez az asszony, akár szeretője az a Pubi, akár nem, rettenetes féltékeny az urára, láthatad. Talán nem szerelem-, hanem hatalomféltő, de a torz érzés még

mindig érzés, s lehet szánakozni rajta. Hátha csakugyan kiméli ez a Sebő a feleségét. Végre is a második keresztény evezred végén élünk; legalább egy elméleti vitában talán mégis csak föl szabad tételoznünk egy embert, akiben a részvét és a felelősség nagyobb, mint a gyávaság, vagy a nemiség.

Loránt: Ha így van, a mi keresztényünkbe sürgősen egy kis pogányságot kell oltani.

Viola: Én is azt hiszem. Ha csakugyan a barátja vagy, ki kell őt huznod ebből a házasságból.

Loránt (*elgondolkozva*): Kényes. Ha ő egyszer megvan benne.

Viola: Persze, hogy megvan, mert a maga ereje kevés. Nincs aki föntartsa benne az Isten képét... Remélem, nem értesz félre. Sokkal gögősebb ember vagyok, — semhogy egy vénlányt láss bennem, aki elhullott férfiakat horgász... De én magamat érzem megaláztattnak egy-egy ilyenféle megaláztatásban. Nem a nő, — maga a világ gonoszsága az, ami ellen felborzolódom.

Loránt: De mit tehetnénk hát?

Viola: Mit tudom én? Majd adódik (*fölnevet*). Ha egyéb nem, elraboljuk s kolostorba zárjuk.

Loránt: Valóban ilyesmit kell vele tenni. (*Szivarra nyújt, a zsámolyra veti magát s a hugára néz, elneveti magát*). Szegény Sebő, — idáig csak a feleségével harcolt, ezentul az Isten angyala is a sarkában lesz.

(*Függöny*)

MÁSODIK FELVONÁS

(*Szin: Sebestyén dolgozó szobája. Régi kisvárosi épület, magas mennyezet, sárga, felköllyagosodott festésű ajtó és ablakráma, elkormosodott falfestés. A lakás leggondozatlanabb helyiségei. Az »ur« kolmija és a többi szoba szem elöl eltüntetett kacatja szorong benn egymás mellett. A hátsó színlal balsarkában a tapéta-ajtó az előszobába vezet, a baloldali fal szárnyasajtaja a vendéglátogatóba. A jobb falon ablak, fölötte poros-biborszínű drapéria, függöny hiányzik alóla. A hátsó falon puhafa könyvvállvány; valaha tömöttebb lehetett, de most csak lézengenek rajt a könyvek; a sorok foghíjában itt is, ott is dobozok, női holmik, padlófénycső kefe; szidol. A könyvvállvány előtt lerdén: íróasztal; az asztalon nagy üzleti könyvek s szerte-uszó könyvelőpapirok közt tudományos munkák, folyóiratok, a szék támlájából hiányoznak a lécek. Az ablak előtt a falnál faragott karosszék, pompája régi uriházakra, de még inkább az őszerre emlékeztet. A baloldali falon, az ajtón túl öreg cserépkálya s egy betolt próbababa. Elöl Sebő ruhásszekrénye, a tetején bőröndök, kalapdobozok. A szoba közepén még egy elárvelt, idegenből idehozott »puft«. A felvonás kezdetekor: java délután; az udvari bejáróra nyíló ablakon néhány ledínder, a szomszédház tűztala s a kémény mellett egy darab kék ég látszik. Az ablak azért van nyitva, mert Sebőnél takarítanak;*

a szemközti, télig kitárt ajtószekrény s az ablak közt a pompás keresztthuzatban ide-oda lobognak az íróasztal papírosai. Mari, a cseléd egy porronggyal morcul és önkényesen csapkod a batorok közt. Sebő az asztalnál egy átmeneti kabátba burkolózva ír.)

Sebő (utánahajol egy leröpiült papirnak): Nem tehetné be az ablakot; nem győzők a papirjaim után kapkodni.

Mari (tovább csapkodja a karosszéket): Portörüléshez keresztthuzat kell.

Sebő: De nem délután.

Mari: Délelőtt négylábon sem tudtam volna eleget futni. Meghozom a vaját, ja a Pubi ur körözöttet kíván. Szaladj Mari turóért, mustárért. Mari megjön a turóval, hop egy kis szardinia-olaj, attól pikánsabb. Benne van az olaj, a segéditkár ur nem eszi meg retek nélkül. A retekre a sör, a puncstortára az alkör-mös, a szendvicsre a libamáj: mind az én lélegzetembe kerül. S még takarítottam volna. Nem elég az egész füszerüzletet át-hordani.

Sebő: Ép az, hogy elég. Erről a délutáni keresztthuzatról mindnyájan lemondunk: a papirjaim, a kalapom, a keresztcsontom. Nincs más, akin bosszut álljon a szaladgálásért?

Mari (beteszi az ablakot, melynek a vitrázsza most már csak-nem teljesen elzárja a szobától az udvart): Én állok bosszut? A lányom a tanu, hogy mindig dicsérem a nagyságos urat: Látod, a magadfajta parasztasszony nem tud az Istentől ilyen férjet kapni. Az én uram: egy nap többet borzonkodott, mint a nagyságos ur egész életében; a vőmnek meg elég volna egy ujját a nagyságos ur kezére tenni, hogy a nagyságosasszonyt naponta mellbenyomja. Pedig hát mit csináltunk mi: mostunk, síkáltunk, szolgáltunk, meg-érdemeltünk volna az urunkban mi is egy kis együgyűséget.

Sebő: Köszönöm Mari. (Leteszi a tollat.) Csakugyan olyan haszontalan ember a veje?

Mari: Nincs arra szó, kérem. Vasárnap, ha meglátogatom szegény lányomat s kihuz a kamrába, már tudom, hogy a verés hurkált akarja mutatni... Mit mutatod te szegény, csakhogy én is azt lássam héten át.

Sebő: Még mindig nincs munkája?

Mari: Nincs annak, ha csak a csemendén nincs. Olyasféle ember napszámosban, mint ez a Pubi ur, tisztviselőben. Be nem engedném a házamba, ha még egyszer házam volna.

Sebő: Akinek lánya van, sok mindenkit beenged. Maga is beengedte.

Mari: Egy tudatlan özvegyasszony voltam. Hol láttam én annyi könyvet, meg ástam ki annyi korsót meg csontvázat, mint a nagyságos ur?

Lonka (hangja a vendéglátóból): Mari, mit piszmoz azzal a szobával. A vendégek mindjárt itt vannak, nem szeretem, ha ilyen lomposan találják.

Mari: Megyek már. (Miközben a szemetes lapátot s a »part-vist« összemarkolja, Sebőhöz): Fehér kötényt kell vennem és bő-bitát, mint valami szobalánynak. Délelőtt szakácsnő, este szobacicus: hol hetvenéves, hol tizenhat.

Lonka (*belép*): Kávét sem darált még; ha itt vannak a vendégek, majd kapkod.

Mari (*a tapéta ajtón kiszurkolóban*): Kapkodok én kérem hajnal óta.

Lonka (*Sebőhöz*): Kár vele szóbaereszkedni. Ha nem szólnak hozzá, belekábul a munkába, mihelyt beszél, minden baja eszébe jut s csupa morcosság.

Sebő: A vejére panaszkodik.

Lonka: Mi közöd neked a vejéhez?

Sebő: Annyi mint hozzá. A veje a bánata.

Lonka: S mi szeretünk meghallgatni, hogy bennünket is meghallgassanak.

Sebő: Valóban nem volna csoda, ha egymásnak panaszkodnánk.

Lonka: Az ur és a cseléd.

Sebő: A helyzetünk sokban hasonlít.

Lonka: Egyformán elnyomottak és kizsákmányoltak.

Sebő: Nem, neki szabadnapja is van, nekem pedig egyelőre, nincs vejem.

Lonka: Éles vagy mostanában.

Sebő: De csak magamat metszem meg.

Lonka: Amióta az a nő hajdani tehetségedet kikaparta.

Sebő: Azt a nőt Kós város multja és jelene érdekli.

Lonka: Miután a tulajdon multja és jelene érdektelen. Csodálom, hogy nem látsz át a szánakozásán.

Sebő: Nem tapasztalom a szánakozását. Én rajtam mulatni szokás és nem szánakozni.

Lonka: Ne félj, ő nem mulat. Ezek a méhecskék a legáporodottabb elégedetlenséget is elfogadják nektárnak, csak hogy egy férfi szívébe bemászhassanak érte. A részvétükkel csókolnak és terherbe esnek a mások boldogtalanságától.

Sebő: Nem ismered őt; sötétben vagdalkozol.

Lonka: Én nem ismerem? Látom a hatását; minden szavadon érzem, hogy lázitanak.

Sebő: Gondolod, hogy szükségem van külső lázítókra?

Lonka: Gondolom. Ahhoz, hogy elégedetlenkedj, magad is elég vagy ahhoz, hogy megszólalj, uszítani kell. Ám tessék; én nem ijedek meg; itt vagyok, ki vele, beszélj. (*Kihívón néz Sebőre.*)

Sebő (*a kitörő vihartól meghökkenten*): Nem helyeslem, amit Gabival művelsz.

Lonka: Nem helyesled? Mit, miért, mióta?

Sebő: Nem neki való társaság. Nem ő szivta maga köré. Toborzó kedvedben nem hagytál időt neki, hogy ő maga teremtsen meg az udvarát.

Lonka: Szép kis udvar lenne; holdudvar.

Sebő: De az övé; tele az ő hold lénye varázsával.

Lonka: Az is bűn, hogy ellensúlyozom a természetét?

Sebő: Minek a természetet ellensúlyozni. Hogy idegen legyen a maga világában? Elhallgatom őt: fölveszi ezeknek a lármás fiuknak a modorát; vihog, vagdalkozik, adja a bohémét s e

müvidámság közben szenved és vacog. Neki egy nyugodt lányszoba kellene, levelek egy barátnőhöz, olvasmányok —

Lonka: Neveljem őt boldogtalanságra?

Sebő: Ha boldogtalanságra született, legyen a maga elemében boldogtalan. Ő, be kell látnod, inkább az én természetem.

Lonka: Legyen hát épolyan mulya.

Sebő: Mulya? (*szomoru mókával*) Ki is gunyolsz miután boldondoddá tettél?

Lonka: Azt hittem, Gabiról beszélünk.

Sebő: Az ilyen multságoknak, mint ez a mai, nincs értelmük. Csak a házat keverik hirbe.

Lonka (*kihívón*): Mi ott a hir, ahol egy lány az anyja szeme előtt, hozzáillő fiukkal mulat?

Sebő (*mororván*): Te is tudod, hogy van hir... (*Mielőtt Lonka, aki maga is meghökkent kisse, fölcattanhatna*) Nézd Lonka, én nem úgy itéllek meg téged, mint mások, vagy én magam is egy más asszonyt. Én úgy nézlek téged, mintha te önmagadban is egy külön élőlényfajta volnál: valami az asszony, a gyermek és a megszállott között. Lehet, hogy ha minden férj és minden feleség elég ideig emberséggel figyelne a maga élettársát, te, ő s mindenki hasonló eredményre jutna s azt mondaná, az én házastársam tetteit nem szabad, nem emberséges a beszámíthatóság szokásos mértékei alatt megítélni. — Lehet, mondom, hogy ez mindeütt így volna, de én csak téged ismerlek eléggé s csak téged vonhatlak ki a látszaton-biráskodás törvényei alól.

Lonka: Nagylelkű vagy; megkövezhetnél s megkalácsolatsz.

Sebő: Látod, ez is most. Más gyűlöletet hallana ki belőle, én csak valami tulzó, gépész nélkül maradt gőzt, amely téged szétfeszít s engem szembeköp, anélkül, hogy egész határozottan ellem irányulna. Nem tudom, hol s mikor történt, de te is meg vagy sebesülve... Lehet, hogy talán születésedtől, lehet hogy az én hibámból. Mindegy: a seb feldob és acsargat. Nem tudod, hol, de csalódtál s ezt most meg kell bosszulnod rajtam, a türelmemen, a kisváros száján, az Isten rádtekintő szemén.

Lonka: Mért nem üttök agyon, ha ilyen duvad vagyok?

Sebő: Lassan agyonütnek — téged is, engem is. De legalább a lányunkat mentsük meg önmagunktól. Ez a Pubi...

Lonka: Vártam.

Sebő: Én egy szót sem hiszek...

Lonka: De csak higgy. Mért ne hinnél? Egy fenevad...

Sebő: Én nem akarok semmit sem hinni, egyáltalán nem fontos, hogy én mit hiszek. Az a fontos, hogy a Gabi a hetedikbe jár s két évig még tanulnia kell. Tanulnia s nem a te életdühödtől köré toborzott kamaszok közt horzsolódnia.

Gabi (*átkiált a vendéglátóból*): Anya, nem jönne át kicsit; hátul összeégettem a nyakam a sütővassal.

Lonka: Nem mehetek fiam. Apád a nevelésedet kifogásolja.

Gabi (*nevetve*): A nevelésemet?

Lonka: Kókadtabb fiukat szeretne köréd.

Gabi: Kókadtabbakat? Elkókadnak ezek, csak igyanak egy kicsit. De mi ütött beléd, hogy apával ilyenekről tárgyalasz? Mióta számít ő zsurügyekben *(nevetve)* és egyáltalán... Látod, megint megpörköltém magam. *(Kinn csöngetnek)* Jézusom, a fiuk! *sütővas lekoppán, kinn a zaj, hallani, amint Gabi is kipördül, majd a vendégek beözönlenek.)*

Lonka *(maga is kikészül, de Sebő a kezénél fogva visszatartja)*: Parancsolsz valamit?

Sebő *(megfogja a könyökét s a szemébe néz)*: Lonka, kérlek, ez nem megy így tovább.

Lonka *(izgatott, támadó-védekezésbe)*: Én följajánlottam már...

Sebő *(keserűen)*: Följajánlottad *(majd hirtelen, erőltetett higgadtsággal)* Persze följajánlottad. Kitetted az ágyneműm a hálósobából, a vendéglőbe küldtél; magad indultál szállodába. Nem, terád igazán senki sem mondhatja, hogy nem ajánlottad fel... De most nem erről beszélünk. *(A szomszédból fölsattanó tértükacgásra)* Ha itt vannak, legyenek, de többször ne.

Lonka: El akarod zárni a lányod?

Sebő: A lányom?... Itt nem a lányomról van szó. A lányom azt hiszi, ez az élet s repked és fuldoklik köztük, csak hogy mulyának ne lássék önmaga előtt... Itt rólam van szó, Lonka. Van egy minimuma az emberi méltóságnak, anélkül senki sem élhet... én sem.

Lonka: Aggszűzek szemében van szükséged erre a méltóságra? Férfi vagy s elégedetlen: ez elég méltóság, ne félj.

Sebő *(megemeli a hangját)*: Nem tűröm. Most az egyszer én nem tűröm... *(Csendesen)* Nézd, kedves, én nem kívánom, hogy a türelmem méltányold... vagy épen a forrásaiba benézz... Mondtam, én téged mint gyereket... De tebenned is kell belátásnak lenni. Nem, ne az embert a maga valójában; szánd a figurát, aki itt huz-von melletted. Tekints körül ebben a szobában: egy barlang, a széthurcolt könyvek helyén cipőskatulyák, kilincstisztítószerek; a szekrényen lekvár és kalapdoboz, a sarokban egy rossz próbababa, mintha csak nem akarnád hogy társaság nélkül maradjak, amíg ti az aranyifjúsággal hancuroztok.

Lonka: Te gyűlölted a társaságot; tőlem bejöhettél volna. Most egyszerre az fáj, hogy nem hívnak. A próbababát is te engedted be.

Sebő: Egy-két napra, amíg a varrónő... *(félbeszakítja magát)* Különben nem mondom, ebben is igazad van, én nyugodtam bele mindenbe, a takarékpénztári állást is én vállaltam, senki sem mondhatja, hogy nem én akartam a kereszthuzatban sajgó gerincet könyvelgetni... De mégis van egy határ, amit még el lehet fogadni, s azontul már nem. Akármilyen naiv, vagy beteg valaki.

(A szomszéd szobában újabb zaj-hullám, a tetejéről egy kiáltás: Hol van Lonka-mama? Pubi hangja: Igaz, hol van Lonka-mama.)

Lonka: Az idő nem alkalmas a vádaskodásra. Hallod, keresnek...

Sebő: Én csak ígéretet kérek, hogy iparkodsz.

Lonka: Mit ígérjek?... Az én elvem az volt, hogy senkise tegyen az erején felül. Én nem hozok áldozatokat, nem is akarok... de legalább nem gyűlöllek úgy téged, mint te engemet.

Sebő (*kitör*): Örült, tisztára örült... A tenyeremből köpködsz rám. Annyira meg vagy győződve, hogy sosem fogom kihuzni? Hogy a sérelmek minden soránál nagyobb a részvét, amely nem enged lezuhanni?

Pubi (*bedugja a fejét a fogadó ajtón, Lonkához enyelgőn*): Itt van. Az ifjuság egyhangú felkiáltása... Minden torok Lonka-mamát kíván!

Lonka: Talán uzsonnát... (*Sebőhöz*) Megengedi, hogy a vendégeimhez menjek?

Pubi (*tréfás ijedelemmel Sebőre néz*): Családi tanácskozmányt zavartam meg?

Lonka: Nem, azt hiszem végeztünk. (*Sebőre, aki visszaül a székébe*) Nem akarja a vendégeit köszönteni?

Pubi (*hailékonyan, mintha észre sem venné a papírjaiba merülő Sebő sértő hallgatását*): Azt hiszem, bölcsőbb lesz a vendégek és a gazda közé állni. Béla nap van s Toncsi a kanonok nagybátyját volt köszönteni (*odaát zúj, Gabi nevetése: Álljon egyenesen, Tamás*).

Lonka (*a fogadóba áthúzódva*): Ilyen malacok vagytok, spiccesen jöttök hozzám. Megérdemelnétek, hogy a családfő kihaítson...

Pubi: Sebő bátyám sokkal elnézőbb.

Lonka: No ne háborgassuk (*kimegy*).

Pubi: Igen... azonnal... (*bennmarad s beteszi maga mögött az ajtót, Sebőhöz békítőn, épen csak annyi szőmtelenséggel, amenyivel egy kómiкус alak morcságát oldozza a fölényes jóakarat*): Csakugyan zavartalak Sebő bátyám?

Sebő (*főlpillant a konokul vizsgált lőkönyvből, komolyan*): Valami mondanivalód van?

Pubi: Ó, nem lényeges... (*A mellényzsebében kotorász*) A Béla nagybátyja adott nekem valami pénzt; a kanonokházban találták falbontáskor. Azt mondja: »Te bejáratos vagy Pubi a Holtyékhoz, vidd el neki, az öreg ért a numizmatikához«. Mellesleg ő legalább husz évvel öregebb, de méltóztatsz tudni, senki sem foglalkozhat régiségekkel büntetlenül.

Sebő (*önkéntelen is az orra alá tartott pénzdarabokra pillant, az egyiket Pubi tenyerén megfordítja*): Ez egy Lajos-kori dénár).

Pubi (*gunyos áhitattal*): Ó, olyan régi. És ez?

Sebő (*főlnéz a tenyéréről az emberre, pillanatok alatt emelkedő indulattal*): Ez?... Minek nézel engem, felelj (*főllál*).

Pubi: Bocsánat, azt hittem érdekel... Igazán csak mint numizmatikus (*odaátrol Lonka: Mari a teát*).

Sebő (*a hangja meghiggad*): Nem, nem érdekel. A muzeumban egész sorozat Anjou-pénzünk van.

Pubi (*becsukja a tenyerét*): Persze, emlékezhettem volna (*egy pillanatilag tétován áll a tollát elindító Sebő előtt*) Bank-dolgok ugyebár... Igazán csodálatos az energiád... A magamfajta ebhendi... (*Hogy Sebő makacsul nem felel, lábujjhegyen, mint egy nagy beteg mellől, kikotródik*).

(*Odaát csészek és tányérok csörögnek. Ahogy Pubi átmegegy, egy pillanatra elcsendesednek, aztán nyilván az ő beszámolójára kacagás... Egy borizú hang emelt pátozzsal: »Uraim és hölgyeim, én azt mondom, a teát is meg lehet inni a rum kedvéért«. Valaki rákapszolja a gramofont s a tangó lassan fölszívja a kiáltozást és az edénycsörgést. Sebő némán dolgozik. Néhány perc múlva valaki óvatosan lenyomja a tapétaajtót, Loránt, majd Viola surrannak be a gramofonnesz köpenye alatt.*)

Loránt (*hátraszól Violának*): Jöhetsz, jóhelyen járunk. (*Mindketten bejönnek, az eléjük vánszorgó Sebőhöz*): Szervusz, Sebő, nem tudtam erről a tolvaj bejáróról. Azt hittem hozzád csak a feleségeden át lehet bejutni. A nagy vendégricsaj majdnem visszafordított már. Most jut eszembe, hogy még nem is jártam a szobában: a cseléd belékött ebbe a folyosóra: »ott ír az ur a szobájában«. Majd kitörtük egy varrógépben a nyakunkat. (*Körülnéz.*)

Sebő (*Violával is kezet fog*): Igazán röstelltem, hogy ilyen rendetlenül találunk.

Viola (*körülnéz*): Nem az én bűnöm, ha ezen a filmbeli csapóajtón törünk be magához. Ha már bejöttünk, én be akartam tartani a hivatalos utat.

Loránt (*nevetve*): Tudniillik a feleségeden át.

Sebő (*zavart nevetéssel*): Az az ut most erősen meg van rakva... zsurlukkal. Majd áthivom Lonkát... kicsit később.

Viola: Jó de aztán nehogy a kompromittálástól reszkessen egész idő alatt. Nem szeretném, ha most is tükön állna, mint, amikor először találkoztunk s olyan sikamlós munkát nézdegélt, mint Schönebaum, egy olyan csábító lányka társaságában, mint én vagyok.

Loránt (*Sebőhöz tréfásan*): Őrizkedj a Viola emlékeztétől: nincs kajánabb.

Sebő: Valóban nem látszik könnyőreletesnek.

Viola: Jó-jó, nem számolom meg a pulzusát. Különben is csak néhány pillanatra szagoltunk be. Loránt bontsd ki a csomagot. (*Loránt kibontja*).

Sebő (*a kibomló könyvekre*): Á, Werer Sombart.

Loránt: Nagy tudós, elzsibbadt alatta a karom.

Sebő: Mind a hat kötet.

Loránt: Hogy fér el egy észben, aminek egy hónalj kevés volt?

Sebő (*gyerekesen Violához*): Ez igazán nagy öröm, Viola. Honnan kerítette elő?

Viola: Egy közigazdász barátomnak megvan, irtam neki.

Sebő: Nohát ez kedves... Olyan rosszul indult ez a nap s lám egyszerre... Itt hagyhatja néhány napig? (*Az íróasztal fiók-*

jdra mutat) Van ám itt bombabiztos hely is, nem esik kár benne.

Viola: Akár egy évig itt tarthatja; a barátomnak nincs szüksége ráj..

Sebő: Igazán?

Loránt: Hallod, egy közgazdász? Olvasok én orvosi könyveket?

Sebő: Nem is tudjátok, milyen jókor jöttetek ezzel... No üljetek le már... (*Lórántot az íróasztalszékebe nyomja, Violának a karosat tolja oda, maga a könyv mellé áll*) Hat kötetre dagadt az első kiadás óta. (*Belepákosztoskodik az egyik kötetbe*) De hiszen ez egész új munka: erre a fejezetre egyáltalán nem emlékszem. Látja, ez szép. Fiatalságunk eredményeként kirukkolni egy munkával s aztán az egész életen át azt tökéletesíteni. Szeretem az ilyen egy témán eléő tudósokat. Csak a nyárspolgár hiszi, hogy ez egyoldalúság: az ablak egy, de az egész élet látszik rajta... Így szerettem volna én is a magyar várostörténettel...

Viola (*aki a karosszékből félig gyönyörűséggel, félig részvétellel hallgatta, most odalép s a kötetet kikeresi*) A magát érdeklő rész ebben a kötetben van.

Sebő: Gondolom, erősen leszállítja a középkori kereskedelem becsületét.

Viola: Igen, neki is ez a bogara... (*viSSzahuzódik a könyvtől*): Különben meglátja majd... Loránt, azt hiszen végeztünk.

Loránt (*aki a bank papirjait piszkálta*): Most akartam a bankszakmát kitanulni. Micsoda fejed van neked Sebő: Mint vendéglőben a pogácsa, minden hulladék megfér benne. Betáblázások és középkori püspökök. Hát menjünk, szóval?

Sebő: Nem, nem, igazán úgy örülök, hogy itt vannak (*a mulatókra*) Tudjátok, hogy türelmes vagyok... de ma nincs erőm ezzel a lármával egyedül maradni.

Viola: Igazán nem áll tükön?

Sebő: Nem, mondom, hogy lázadóban vagyok.

Viola: Akkor úgy látszik, szerepet cseréltünk; mert ma én érzem kinosan magam.

Loránt: Kinosan te? Ez ujság.

Viola: Akármilyen kevésbé vagyok nő, annyit mégis tudok, hogy illojális vagyok egy nőtárs ellen. Belopózom az otthonába: betett ajtón át figyelem a mulatságát, nem takarhat, nem rejthet el semmit, az arca helyett szinte a zsigereibe nézek, látom, hogy tartja a férjét...

Loránt: No ez igaz, Sebő. Ha csakugyan lázadóban vagy, a szobádon kezd. (*A próbababára mutat*) Először is dob ki ezt a hölgyet (*A könyvszekrény rongyaira*) aztán ezt a subickot. (*Köriülnéz*) S az egész lomtárat. Tanulják meg, hogy a te szobád a szentély, becsülik bennünk legalább a pénzcserinálás papját. Az én Erzsikém...

Sebő (*szégyenkezőn a belénevelt papucshósi relleksszel*): Ti:más. Te magad is rendes vagy, Loránt. Én magam hagyom el magam. Nincs érzékem az iránt a fél, vagy negyed fényüzés iránt, amivel a mi polgári viszonyaink befuttathatók. (*Violához*) Ha már

nem lehet egész fölényes művésze az ember az élet körülményeinek, hát süppedjen el egész a lomposágban.

Viola: Veszedelemes elv, igazol minden elszüppedést.

Sebő: Egyszerű tohonyaságnak tartja?

Viola: Lehet, hogy van egy kis dac is benne. Föllökött a sors, amilyen dacos fiu vagyok, én fekvé maradok. Csakhogy dac és tohonyaság, ha mindenik fekvé marad, nem sokban különbözik.

(A szomszéd szobában nevetés és dúlakodás hallik: Gabi hangja: »Toncsi, ha berugott, hányja ki magát«, ujjab zai, edény-csörgés).

Loránt: Vidáman vannak a fiatalok.

Viola: Ha ezt vidámságnak lehet nevezni... (Kézét nyújt Sebőnek) Jó mulatást, Sebő. Ha bántja a zai, olvasson. Én azt tapasztaltam, hogy az ember szeme a legjobb fülvédő.

Sebő (megragadja Viola kezét s ugyanakkor Loránt könyökét): Nem, nem engedlek (kítörve) Ma egész elviselhetetlen volna. Nekem is lehet egy gyöngé óráim, amelyben jogom van emberekre. (Csaknem zokog az indulattól).

Loránt (megrázza): No-no öreg csont... Ha így van, hát persze, hogy maradunk, legalább is én... (Kimutat az alkonyi ablakon) A nap is marad, ha téged lázadozni lát. (Megrázza Sebőt) Ej, mi az már no!

Sebő (a karosszékből): Tulajdonképp semmi: ami annyiszor. Kereszthuzatban ültem itt s kapkodtam az írásaim után. A cseléd szidta a vejét s célozgatott. Aztán a Gabi neveltetésébe próbáltam belekötni. Ürügy volt: én magam... Ezek közül a fickók közül az egyik egy régi Lajos-dénárt hozott be nekem, állítólag az egyik kanonok küldte. Furcsa, de ez izgatott fel leginkább. Én nem tudom, olvastátok-e ti is azt, valami Mikszáth regény volt: ripők diákok kenyérbélből gyurtak gombát s azt vitték el megszárítva szegény tókéletlen természetrajz tanáruknak. Ez a dénár igazi volt s mégis valahogy ugyanaz a foka a... Mintha egy szörnyű, igazságtalanul torzító tükör lett volna az a pénzdarab, minőt a cinikus ifjuság tart szenvedések elé, melyekből semmit sem ért... (A maga felzokogásában elmosolyodva Violára) Ugy-e milyen utolsó dolog panaszkodni?

Viola (megrendülését hidegség mögé rejtve): Ha azt tartja, hogy panaszkodtam, tehát tovább szenvedhetek, lezokogtam szívemről a verést, tehát újból megverhetnek, akkor a panasz: valóban utolsó. De amennyiben a tovább elbirhatatlan füttyöl ki rajt...

Loránt (szigoruan): Viola, ne lázits.

Viola: Te pedig ne uriemberkedj... (Sebőre szigoruan) Ha ilyen helyzeteket látok, mindig fel vagyok háborodva azok ellen, akik elviselik.

Sebő: Igaza van; sokszor én is föl vagyok háborodva. (Az ajtó felé néz) No de ne beszéljünk erről, pillanatnyi ideglazulás volt... egy Lajos-dénár. Mulathat a megbosszantott régészen...

Részeg vendég (eltévedt az árnyékszékről jövet s a tápétaján Sebő szobájába botladozik be): Pardon, azt hiszem elvesztettem a fonalat. Egy ilyen labirintusban minden fonál elvesz; még azé a görög királyfié is elveszett volna... hogy is hitták sze-

gényt. Mino-mino... Nem, Minusz az a sárkány volt... Pardon uraim: ez tévedés, úgy látszik, rossz számot tárcsáztam. Ez egy egész más társaság, mint amiből az előbb kimentem. *(A próbababához, aki legközelebb áll hozzá):* Hogy tetszik megmagyarázni ezt nekem: az ember kimegy egy valóságos bud-bud — nem budiból, kérem — egy budoárból s amikor visszajön, egy egész más társaságot talál *(Violára mutat)* Ki például ez a hölgy? Megesküszöm, hogy nem a mi isteni Lonka mamánk. Hogy úgy mondjam: sokkal gotikusabb, hiányoznak a barokk domborulatok... Ha nem hányna szikrát a szeme, megesküdnék: egy faszent.

Loránt *(az ajtó felé tuszkolja)*: A barátaid ott vannak öregem. Bár ha egy kis izlés van benned, hazamégy.

A r é s z e g: Kérem, ne tessék engem tuszkolni *(Megnézi Lorántot)* Á te vagy az Lórántkám. Hogy kerülsz te a faszent társaságba... *(Fölváltva a próbababára és Lórántra mutat)* Te és ő... *(Örmesteresen)* Micsoda dolog ez, hogy ebben a házban egyszerre két üzem működik?

Sebő *(feláll a karosszékből s Viola mellett a részeghez lép. Indulatosan)*: Leszel szíves átsétálni?

A r é s z e g: Se-bő... Mint örülök bátyuskám. Te talán vissza tudsz a családod körébe vezetni *(Sebő karjába kapaszkodik)* Mintha csak a magaméba vinnél... olyan meghitt és otthonos *(Hogy Sebő kinyitja az ajtót s bekészül dobni, a részegek ravaszságával az arcába)* Csak egyet még édes öregem... hihi... mond: hogy tudsz te olyan barom lenni *(Sebő a gallériánál fogva belöki; odaát hirtelen eláll a nesz s csak a részeg kiáltózása hallatszik: »Micsoda dolog ez, én én meg akartam hajolni »az ő baromsága előtt«.* »De most már a lovagiasság szabályai szerint...« Kiabálása elvész a meghökkenéséből ocsudó társaság zajában. Sebő szobája már jócskán besötétedett; a szomszédból átszivárog a világitás).

Loránt: Ehhez a mozdulathoz szívből gratulálok. Ne félj, nem hív ki.

Viola: Ő nem. *(Sebőhöz ingerlőn)* Azt hiszem, mégis csak meg kell futnunk maga mellől... a tulajdon érdekében.

Sebő: Kérem, foglaljanak csak nyugodtan helyet... Kivánja, hogy villanyt gyujtsak?...

Viola: Azt hiszem, célszerű lesz, előnyösebb világításba kerülünk.

Sebő: Akkor maradjon csak... *(Kisvártatva)* Ti nem hiszitek, hogy kész vagyok rendet teremteni... De inkább a halál, mint ez.

Lonka *(indulatosan a fogadóból, becsapja maga mögött az ajtót, egy pillanatig belékkéml a szokatlan homályba, aztán egyetlen mozdulattal fölkiáltja a villanyt s mialatt szétnéz, bizonyos fókig meg is fékezi magát)*: Lám az ember nem is tudja, hány vendége van.

Loránt *(békítőn)*: Azt gondoltuk, a háziasszonyra nélkülünk is jut elég... Elképzelem, milyen teher évvel az öreg Marival egy zsúr.

Lonka: Ahogy vesszük. Maga még elfért volna köztünk;

egy időben legalább az én vendégeim közé szerette magát számítani. A hugáról tudom, hogy az ő látogatása a martirnak szól.

Viola: Tévedsz; nem ebben a minőségében kerestem fel. Véletlen, hogy ebben is mutatkozott.

Lonka (*a könyvekre néz*): Tudom, kedvesem. Könyveket hoztál neki, szellemi táplálékot. Ámbár a testi ereje is félelmesen megnőtt tőle: gyönyörűen behajította azt a szegény fiut. (*Sebőhöz*) Ha így halad, még nagy testi teljesítményeket várhatunk tőle.

Loránt: Az a szegény fiu részeg volt.

Sebő: S én csak azért dobtam közétek és nem az utcára, hogy a te mulatságaidra is megadjam a véleményem.

Lonka: Ugy? Arra ma egyszer már megadtad. S én megfeleltem: ha nem tetszik, nem vagyunk egymáshoz kötve.

Sebő: Egyemáshoz vagyunk.

Lonka: Én ismételtlen fölkináltam a válást.

Sebő: De egyszer sem gondoltad komolyan.

Lonka: Azt akarod a barátoddal és barátnőddel elhitetni, hogy nem tudnék megválni Tőled? Ez nagy önhittség... ép egy Holly Sebestyéntől.

Sebő: Ha önhittségre ok lehet: boldogságot nem találni s szabadságot nem kapni.

Lonka: Az ő szabadsága! Én vagyok akadály a szabadságának... Ez még egy martirtól is sok.

Viola (*Sebő és Lonka közé lép*): Mi már ugyanis menni készültünk asszonyom.

Lonka: Világért se... Ti csak maradiatok és virrasszatok az ő szabadságával. (*Átrohan a másik szobába, ahol beléptére fölcsattan megint a zaj, a kiáltások tetején Lonka erőltetett nevetése, aztán széktologatás, székhorulás, előbb a szoba, kis idő múlva az előszoba ajtó csapódik; a rövid jelenet végére az egész lakás kihál. A három ember füle a szomszéd hangokon, de azért valami beszélgetést is erőltetnek.*)

Loránt: Láttam évek előtt egy filmet. ha jól emlékszem, ép Chaplinnel; egy gyáva, mindenki elől kitérő s mindenkitől meg-rugdalt embert játszott, aféle Prügelknabét, aki életében egyszer hátor talál lenni, rájön az arcátlanság izére s attól fogva ő retten-ti meg, akik addig őt retteggették. Bizom benne, hogy mi ketten is egy ilyen jellemváltó cselekedetnek voltunk a tanúi.

Sebő (*erőltetett nevetéssel*): Jó... Szenvedés, amelyről mindenki vigjátékokra gondol.

Viola: Sainos. a mi barátunk arcán nyomát sem látom az arcátlanság örömének... Nem hinném, hogy Chaplin füle ennyi ag-godalommal függött volna a szomszéd szobán.

Sebő (*kissé bosszusan*): Viola, maga pipoggyábbnak lát, mint amilyen vagyok. Én nem bántam meg.

Viola: Megbánás? (*Anyásan átöleli hátulról*) Gondolkozzék tömondatokban, barátom. Ember vagyok. Tehát Isten képét hordom. Isten képére vigyázni kell. Még a tulajdon arcukon is. A pofozógép nem ember. Még kevésbbé jó ember. Megkövetelem, hogy tiszteljenek.

Loránt: Ezek talán már nem is tömondatok... De elcsendesedtek odaát.

Sebő: Nyugodtak lehettek, hogy rendet teremtek a házamban... *(Füffel)* Ez az előszoba ajtó... úgy látszik elmentek.

Viola: Illett.

Sebő *(ijedten az ajtóhoz hajtva a füllét)*: Csakhogy itt sem moccan senki. *(Benyit a fogadóba)* Gabi! *(Még egyszer kétségbeesettebben)* Gabi!

Loránt: Ugy látszik, velük mentek... A Szarvasban májusi mulatság van. Ott folytatják.

Sebő *(ránéz, csendesen)*: Gondolod? *(Kinyitja a tapéta ajtót, szétnéz az előszobában)* Mari. Mari kérem *(Violára néz s visszajön a szoba közepére)* Ha odamentek, hát odamentek: jó mulatságot *(Loránthoz nevetve)* Ti nem volnátok hajlandók egy korsó sört meginni velem?

Mari *(tapétaajtóban megáll; kezében egy félig eltörölgetett tányér)*.

Sebő *(előttetett közönnyel)*: A nagyságos asszonyék is elmentek a fiatalurakkal?

Mari: El — a Szarvasban fizet nekik... Különben ezt a levelet küldi *(Hogy Sebő átvette, ő visszahúzódik)*. Elront egy kupertát, ahelyett, hogy kinyisson egy ajtót *(Morcul berugja maga mögött a tapétaajtót)*.

Sebő *(idegesen feltöri a levelet, aztán szétnéz s hirtelen bágyadsággal, szinte kollapszusban, Lórántnak nyújtja)*.

Loránt *(elolvassa s továbbadja Violának, Sebőhöz)*: Ez először történik?

Sebő: Nem, — harmadszor már.

Loránt: És az előző alkalmakkor?

Sebő: Első ízben ő vett szállodai szobát; pont a muzeum mellett az Arany Hajóban; alig birtam valahogy eltussolni.

Loránt: Mért kellett eltussolni.

Sebő: Éreztem, hogy nem komoly... Addig könyörögtem, amíg ráállt, hogy a lakás ugyis az övé; inkább én megyek szállodába... A muzeumban háltam egy lán; reggel azután visszaengedett. Másodízben már ő zárt ki.

Loránt: S te visszakönyörögted magad a tulajdon lakásodba.

Sebő: Mért mondd tulajdon. Ha elválunk, minden az övé.

Loránt: No persze. Így már értem, hogy mer ilyen kereken visszautasítani. *(Felháborodva olvassa)* »Nem akarom látni többet. Amikor visszajövök, költözzék el, holmiját utána küldöm...« Még a két heti felmondás sincs meg. Egyszerűen: költözz ki, különben ő megy szállodába. Horribile dictu; ő megy szállodába... Ilyen számárságokért...

Sebő: Mindig a válás... Szokása, hogy a válást, ahogy ő mondja, felkinálja. Ez az ő örültsége... Ilyenkor mint az inkvizitor figyeli még a kezem önkéntelen mozdulatát is s ha egy porci kámmal is elárlom, hogy énnekem megváltás... *(A tulajdon szavától elhallgat, a másik kettő megilletődötten nézi)*.

Viola: Hát csakugyan megváltás? Nem téved az érzéseiben? Gyenge emberek kívánják, amitől rettegnék s összeomlanak, mert teljesült.

Sebő: Nem, higgyétek el, nálam nem így van. Nem egyszeri függőség, mint a csecsemő és az anyamell között. Vagy ha igen, hát nem én szívom a tejet.

Viola (*az íróasztalra teszi a kezében maradt levelet*): Akkor üdvözölnie kell ezt a levelet. Nem maga oldozkodott el, feloldották.

Sebő: De nem oldottak fel. Ez a levél csak egy reflexz... Nem feloldozni akar, hanem a megaláztatással még szorosabbra kötni.

Viola: És maga belemegy szíve ellenére ebbe a guzsba. Ha imádja: értem. De ha csakugyan a szabadságot... Fogja a szaván.

Loránt: Vigyázz Viola: egy házasság mégis csak házasság, gyerek is van.

Viola: Persze: gyerek is van, s azt amint láttuk, nevelni kell. Napról-napra belé kell nevelni, hogy a különbet az életben megtiporják. Lonka asszony parainézise lányához. Lássa egyszer az a lány, hogy a különb sem birka s ha egyszer kihuzza a türelmét alóluk, minden összeomlik. Térden kuszik az apjához egy fél-év múlva.

Loránt: Tulságosan amazoni beszéd. Minden szava igaz, csak az emberismeret hiányzik belőle s kicsit az emberség is.

Sebő. Jók néha az ilyen kés-szavak. Ugyis az a bűnünk, hogy tulságosan méltányoljuk a lelket, a magunkét s a másokét... Pedig a lélek csupa gyöngédség, mocsok; a szellem az, ami erős... Egy ilyen tiszta szellemi szó, mint a hugodé, azt fogja s huzza fölfelé bennünk, ami a lélek mocsarába örökre elmerülni készült.

Loránt: Jó-jó öregem; de reggel mégis csak más szintük lesz a dolgoknak. Ha komolyan elszánod magad: a lakásom, szolgálatom, a pénzem rendelkezésedre áll... Én férfiembert igazán alig kedveltem jobban, mint téged... Az ördög ezeket a vallomásokat. Szóval: én leszek a legboldogabb, ha kivágod magad ebből a méltatlan állapotból, de...

Viola: Utazzék Debrecenbe. A muzeumban, azt mondta, állást kap. Utazzék a reggeli gyorsal Debrecenbe.

Loránt: Hallod, az Isten angyala szól: utazz Debrecenbe... A halandó persze megkérdi: nincsenek-e anyagi nehézségek. Végre a lányod is itt marad.

Sebő (*legyint*): Eh, mindenem az övök s nekem egy szelet szabad kenyér. (*A széket a szekrényhez támasztja s leránt egy bőrdőrt*).

Loránt: Mit akarsz azzal, öreg?

Sebő (*komoran*): Csomagolok. (*Loránt és Viola megilletődött derülve sietnek felé, közben lemegy a*

függöny).

(Folytatása következik.)

Velünk a hold

*Tüzes sörénnyel baktatunk
feketecsendű hegyek alján,
kisértet minden ablakunk,
hogy keskeny fényük lidércbarnán
vak erdők tövén imbolyogva,
belékarcol a völgytorokba
s riogat alvó árnyakat . . .*

*Cammogunk tar sziklák alatt,
barlang s havas mezők alatt,
alvó tornyok s tetők felett,
zengő, sebes erek felett,
mint mászó, szikrás szörnyeteg . . .*

*Gyanták illatától részeg
csucskok ivén a Hold. Aranyból.
Fenyők felett kék csenddé szeg
egy ég-karéjt, s velünk barangol.*

DUDÁS KÁLMÁN

Búcsú

*E parttalan mélykék éjjelen
a csillagok a tavat telehintik
gyönggyel, —*

*ha elmész: kirabolt két szemem
és lelkem lesz ily csendbe tele mindig
könnyel.*

DUDÁS KÁLMÁN

Talány

Gellért Oszkárnak

Az orkán végigvágott rajtam,
örjögve rázta szelid lelkem.
Felpattantam a rossz lócáról,
a magam helyét meg nem leltem.

Mért nem állhatok a hold alatt,
mért nem koccinthatok csillaggal?
A hittel játszó Julianus
mint harcolt bűnnel, zsoldoshaddal?

Savonarola hideg láza
nem ismert csipkét, édes mérget.
Erasmus dühödt senkik között
lényegét védett, nem is kérget.

Nem bögréből ivott bort Danton,
nem is pohárból lázadó vért.
Lompos vagy rendes siker az-e,
ki többet kapott, mint amit kért?

Vagy többet adott elhagyottan,
s az alkonyban mégsincs egyedül?
Összeérhet a hunyó nappal,
mikor kopottan a földre dül.

Mi is az ember? Kihányt álom,
a végzet elrontotta gyomrát.
Mi vagyok én? Az égi képről
az izzólámpa nem is néz rád.

Se rád, se rám, de nem is másra,
az Olymposon ostor a dal.
A dalban szüzi panasz, remény,
a Bibliában éhes cethal.

Ez minden, látod, holtiglan ez,
Istent értsd meg halálod után.
Bérencek között szabad rab légy,
kufárok között neved sután.

Az légy, ki vagy! Pásztor? ... Nyájöszton?
Cirkuszban a templom magánya.
Templomban a cirkusz vig szennye,
Isten nélkül magad talánya.

REMÉNYI JÓZSEF

A „széplelkű” költő

Közelebbi címe: akárhol.

Hát csak gyűjtögesd az esztendőök göggyet,
hidd magad érettnék.
A tudatlanság duplázva nem tudás,
nem is vagy eretnek.

Nem avathatlak végzetes bűnössé,
cézári hívságod
nem árulója a szellem szavának,
hazug vivódásod.

Önkinzásod nem a nemes szerv sebe,
ó félisteni árny!
Ó képmutató! Parnassust ámitó!
Te költői botrány!

Megszakad szived az érzelműségtől,
szállásod virágágy.
Összekötöd a multat a jelennel,
ezt rebesgeti szád.

A rigót, fűrjet, fülemülét zenged,
a holdat, csillagot.
A fűszálat, a patakot, a felhőt
boldogan vallatod.

*Stilszakértő vagy s hoggyne, ezermester,
mily könyörületes!
Az írástudót jószomszédnak mondod,
ha „muzsafi“-ként les.*

*Ha rád les, mondván, te vagy a Poeta,
ördögös s közvetlen.
Tetszelgésedben ekkor lelked rengő,
szájhős vagy, kegyetlen.*

*Nem szomszédoddal, hanem a szépséggel,
a Varázs kesereg.
Torz álmod végre megkaphatta zsoldját,
behódolt a sereg.*

*Behódolt neked a dicstelen tömeg,
gyászjelentés e hir.
Igaz tájakon s költők odujában
sir az Érték s nem ir.*

*Gyűjtögesd tehát az esztendők gögjét,
„széplelkű“, öblös hang.
Te finom, s olykor bambán finomkodó,
alázattalan rang.*

*Megborzadnék, ha nem tudnék nevetni.
Érett vagy, hajh, érett!
Kortársad szól. Fáj? Bosszant, mert én semmit,
de semmit sem kérek? ...*

REMÉNYI JÓZSEF

E. A. Poe olvasása közben

*Ligeia szemei, Berenice fogai,
ó elérhetetlen szerelmi láng!
Ideges látomás, hévvel telt vad féltés,
Halál, mely vágyamon örökké szánt!*

Táncoltasd bánatom, egyeztesd reményem
azzal, mi enyhe és szenvedélyes.
Csonkán az egészsz vegyem fel harcomat,
meztelen fájdalom új izzé lesz.

Fekete macskával, gyilkossal birkózom,
két kezem tíz körme szuronnyá nő.
Macabre álmaim rajzoló a légből,
egyetlen nagy hirem elrémitő.

Műhelyem sirgödör, az élet ellenem,
zengenem még szabad, hangom mécses.
Zeném úgy világít, hogy a sötét reszket,
furcsa a sötét, ha lyukas, férces.

Apolló nem győztél! Apolló győzhetnél!
Szépség, te hitetlen verő jószág!
Téged magasztallak valósítatlanul,
hős bennem, higgyed el, a cél s kórság.

Ligeia szemei, Berenice fogai,
ó elérhetetlen tőkély, összhang!
Szót váltva az éggel, győznöm kell gyötörtén,
fintornál több legyenek, holtan is lant! ...

REMÉNYI JÓZSEF

Valóság

Huzhatod sapkád két szemedre,
akár kalapod, egyre megy.
A káprázatot sohasem látod,
s ha elképzeled, boldogságod
bár magasabb, csak álomhegy.

S ha felmegy oda, mit is érzel,
meghökölsz-e vagy felujjongsz,
hogy a semmi ily csodás lehet,
hogy ingyen ide bárki mehet? ...
Te tovább mégy, tovább bolyongsz.

*Hisz ezt tetted, tudod, a múltban,
így toboroztad célodat.
De használt-e? Eltűnt a sátán,
tán ma is ő visz éles hátán?
Rejtsd el, rejtsd el himnuszodat.*

*Ez éneket, a távolt zengőt,
ne ámitsd magad, magányod.
Nem is ballada, józan próza
mindennapod, s a hervadt rózsza
emlékét magadba szánod.*

*Ennyi maradt meg régmúltadból,
ez valóság, bus vigalom.
Emlékezni a lángolásra,
a hevületre, ragyogásra,
s elbámulni a vak falon.*

REMÉNYI JÓZSEF

Ars poetica

*Mügondról beszélsz pajtás, higgyed el,
én is vallom, hogy rossz a rim, ha téllen.
A ritmusban álmodják a lét,
mint aki nem él sem szomjan, sem étlen.*

*Ars poeticám nem rivalda-mámor,
nem pongyola hir, lelket fárasztó.
Én is hiszem a zenés lira napját,
van szárnyaló vers és van gubbasztó.*

*Viszont vers legyen: siessen vagy lassan,
ám arra menjen, hol nem kiaszott
az igaz eszme látomásos csendje,
az érett hangok olykor kamaszok.*

*Delelő fővel nézd ifjuságodat,
ez ifjuságban ripacs mégse légy.
Ha verset irsz, sirót, bátrát, köznapit,
talán fájót is, sejtsd, hogy merre mégy.*

*A közvetlent se hanyagold el, bárha
könnyen elfoghat az érzelgősség.
Vigyázz, hogy méla és mély bugásodban
megérjen a művész-felelősség.*

*Mügondról beszél sz pajtás, higgyed el,
én is vallom, hogy aranyat ha látok,
arany legyen! Nem lusta s hamis tűz,
a rossz vers persze zsenge s hiu átok.*

*De jó vers az is, ha laza a kép s rim,
a m i g t u d o d! A belső egység rangos.
Ha szűzi hite, meggyőző élménye,
még akkor is, ha a rim s kép furfangos.*

*Ez is erő, ez is izgató kaland,
ez is a fatörzs titkos játéka,
ez is a gyökér s ágak időtlenül
szép jósága, eleven szándéka.*

*Nem pedáns versben hiszek én, de versben,
ó szűrj csodát láz s tudat... te hűség!
Kihallhatod belőle éber elmém,
s égre mutat mi álom örökkét.*

REMÉNYI JÓZSEF

Történelmi pillanat

*Szívódj szívembe bánat s maradj ott,
most már bánthatnak, mert én hallgatok.*

*Besorozott a csend katonának,
csüggedten sincsen panasza számnak.*

*Az egész világ hangja elfáradt,
virtus a tocsás szó, ha elárad.*

*A fasorban, hol olykor ballagok,
velem tartanak a pillanatok.*

*Felébresztik a kedvet énbennem,
a lendületet, régi szerelmem.*

*De ujabban őrlődött gondjukat
védelmezik s így némák az utak.*

*A történelmi pillanat ez hát,
a világ sir, s szív neked nincs imád.*

REMÉNYI JÓZSEF

ÖREG HÁZ A CSIRKEPIACON

— REGÉNY —

Irta Havas Károly

AZ ÁTOK

Minden rosszrafordult ezután. Mintha a házon valami átok lett volna. Kühler szabó úgy megverte a feleségét, hogy szegény asszonyt kórházba kellett vinni. A furcsa kislány mamája meg összecsomagolt mindent és otthagyta a félig üres lakást, az urát, a lányát és elutazott. Az öreg kisasszony, akit a Bach-korszakbeli postamester hagyott a poros városban, véresre sirta a szemét, mert egymás után három kanárija pusztult el. A furcsa emberek-nél, a kisleány házatáján is borongós idők jártak. Az apja beugrott egy ügyes budapesti könyvügynöknek és aláírt valami papirost, amiért aztán egy csomó felesleges könyvet küldtek neki, amit dühösen visszaküldött. Ebből pörösködés lett, egy a sok pörösködés közül, amely a zaklatott életű ember napjaiba új keserűséget vitt. A végén elvesztette a pert, meg kellett fizetnie a díszes kiállítású, rossz könyveket és a perköltséget. Kevesebb volt a keresete, különórái csökkentek, kevés volt a pénz, nőtt az adósság. Hosszas, keserves tanácskozások után végre is úgy határoztak, hogy kiadják az egyik szobát. Három szobájuk volt, az egyik különbejáratu. Az asszony nem szívesen egyezett bele ebbe a megoldásba. Szerette ezt a szobát, ott volt a könyvszekrény, az íróasztal, néhány szép, régi butor, ami egy idegen, messzi világról beszélt. De a szobának külön bejárata volt és ezért fel kellett ál-dozni. Csak a könyvszekrényt mentette ki. Aztán kiakasztotta a cédulát a kapura: »Tiszta szoba kiadó«. A ház kapuján mindig volt néhány ilyen cédula. Hol ebben a lakásban, hol amabban tá-madt valami és ahogy lehetett, úgy segítettek. A szobakiadás rendes dolog volt, nem ütközött bele az öreg ház sajátos életének szabályaiba. Még valami keveset emelkedett is az idegen asszony becsülete, hogy így rászánta magát a szobakiadásra. Helyeslően bólogattak az asszonyok és a kamasz diákok nagyképpen magya-ráztatták, hogy nem lehet tovább nyújtózkodni, csak ameddig a takaró ér. A ház még nem felejtette el Posay Erzszi esetét és a ház csak most kezdett megbocsájtani az idegen asszonynak, aki olyan lehetetlen kölyket nevelt, mint a fia.

Albérli ebben a házban mindig akadt. Ott volt a kiskaszárnya, — önkéntesek, kadéto-k, fegyvergyakorlatra behívott pénzes em-berek szívesen vettek ki szobát az öreg házban, amely csak egy

ugrás volt a kaszárnjától. A régi szép butorok közé is egy ilyen kadét került. Furcsa kadét volt, huszársapkás, a bakáéknál huszárkadét. Mikor az asszony kérdő pillantását észrevette, elmagarázta, hogy most akarja magát aktiváltatni. A huszároknál szolgált le az önkéntesi évét és egy ideig a gyalogságnál kell szolgálnia, hogy azt is megtanulja. Németül beszélt, német fiu volt, de tudott jól magyarul is. A névjegyét mindjárt odaszegezte az udvarra nyíló ajtóra. Hosszu neve volt, cifra német néve. A kisfiu nagynehezen végigbetűzte. Az egészben az tetszett, hogy »Kadét in k. u. k. Husarregiment No. 8.« Ezt a pár szót órákig motyogta maga elé. Tetszett neki a titulus is, meg a huszár is. Piros sapkája, csörgő sarkantyui, hosszú, nehéz kardja, amelyet néha megemelgetett. A kadét mosolyogva nézte, eljátszott vele, megtanította cigarettát tölteni és örült annak, hogy a gyerekekkel németül beszélhetett. Sokat volt otthon a kadét. A furcsa ember, aki most megint egy akadémiai pályamunkán dolgozott, egyszer meg is jegyezte:

— Furcsa, hogy ez a kadét soha nem rukkol ki. Ez is alaposan meg fogja tanulni a katonamesterséget, ha egész nap itt hever és este lumpol.

A kadét minden este felkötötte a kardját és frissen-borotváltan, kölnivíz-illatosan végigcsörtetett a hosszú udvaron, észre sem véve, hogy az asszonyok-lányok utána néznek. Kicsit szenzáció volt. Huszár még nem lakott a házban. A névjegyet már mind olvasták és tisztelettel tudóan tekintettek a titulusra. Huszárkadét. Képzeletükben pezsgősüvegek ezüstös nyaka tűnt fel, s cigányzenét hallottak. A sarkantyuk halk pengése valami előkelő, finom hangulatot teremtett. Így tartott ez egészen elsejéig. Elsején a kadét könnyedén odaszólt a kisfiu anyjának:

— Igazán sajnálom, nem jött meg pontosan a havi pénzem, majd pár nap múlva fizetek.

Az asszony mosolygott, nem csodálkozott és nem sürgette a pénzt, pedig az a pár forint nagyon kellett volna, dehát az a kadét olyan fiatal volt, olyan gyerek és annyit mulatott egész hónapban. Biztosan elverte a pénzét, hát várni kell. Az ura nem sokat törődött az egész dologgal. Most már ki volt adva a szoba, az már nem volt fontos, hogy fizet-e a lakó, vagy nem. Egyszer majd csak fizet. A második hónapban megint csak nem fizetett a kadét és ebben a második hónapban néha megesett, hogy nem ment el hazulról. Sőt beült a gazdáihoz esténként és elbeszélgetett velük. Tél volt már és az esték hossza fordultak. Ez a kis beszélgetés még jól is esett. Az asszony ölébe ejtette a kézimunkát és az ember félretolta a sok jegyzetet, sok könyvet, ami mind kellett az akadémiai pályadíj elnyeréséhez. A kislány aludt, de a kisfiu ott volt az anyja mögött. Kis széken ülve hallgatta a beszélgetést különösen a kadétot. Néha sajnálta, nem tudta, hogy

miért, de sajnálta. Ugy érezte, hogy az is valamilyen kisfiu és nincsen anyja. Hallotta, hogy az anyja valahol messze él, egy, nagyon furcsa nevű városban, valahol hegyek között, idegenben és onnan kellene, hogy pénzt küldjön a fiának. Ezt már tudta és magában azt mondotta, hogy furcsa lehet az az anya, aki nem küld a fiának pénzt, ha annak kell. Az anya azért van, hogy a fiáért megtegyen mindent.

Egyszer el is magyarázta ezt a furcsa lánynak, aki egészen elvadult azóta, hogy az anyja elment. A cselédre maradt és a cseléd esténként bevette magához az ágyba. A lány félt egyedül a nagy lakásban, az apja sokat volt uton és ilyen cselédszobai beszélgetésekből a lány többet tudott meg az életből, mind sok felnőtt ember. Végighallgatta a másik gyerekek a meséjét a huszárról, aki most nagyon szomorú, s esténként otthon marad, mert az anyja valahol az idegenben elfeledkezett róla és nem küld már neki pénzt. De azután erőlyesen leintette a kisfiut.

— Dobjátok ki. Mondd meg anyukádnak, hogy ez egy csirkefogó.

— Hogy mersz ilyenent mondani. Olyan rendes, úgy szereti, ha ott vagyok nála. Olyan szép dolgokat tud mesélni lovakról, kutyákról, messzi idegen városokról. Nagyszerű ember ez, de ezt te nem érted, mert te lány vagy.

— No ha én ott volnék nálatok, majd megtanítanám azt a szép kis huszárt, hogy nem lehet ingyen lakni.

Ezt a beszélgetést a kisfiu elmondta az anyjának. Most először panaszolta be a barátnőjét. Az anyja elgondolkozott, aztán kicsit felsóhajtott. Valamit akart mondani, de csak legyintett a kezével. Este mikor a kadét a már megszokott beszélgetés után visszament a szobájába és a kisfiu már az ágyban volt, hallotta, hogy az anyja, meg az apja sokáig beszélnek a huszárról. Aztán hallotta, hogy az anyja ijedten felkiált:

— Pénzt adtál neki?

— Olyan nagyon kérte és hát nem lehet semmi baj. Váltót is adott, aláírta a nagybátyja is, tudod az ezredes. Hát egy huszárezredes csak kifizet egy pár szár koronás váltót. Én nem is akartam a váltót, minek az, de rántukmálta.

Pár hétig nem történt semmi. A kadét mintha most szolgálatot teljesítene, már kora reggel végigcsörömpölt az udvaron és csak este jött haza, fáradta, kimerülten. Néha panaszkodott is, hogy sok a gyakorlatozás, nagyon megtáncoltatják. Azt mondta, hogy nemsokára megjön a kinevezése, átkerül a huszárokhoz és akkor már nem lesz semmi baj, minden adósságát kifizeti.

Egy vasárnap reggel, amikor a huszár cigarettázva még az ágyban feküdt, áttüzent az egyik szomszédasszony, hogy valami nagyon sürgős mondanivalója van. A kisfiu ott ült a konyhában, ott jó meleg volt, a szobákban nappal alig fűtöttek. Az apja is a

konyhában volt, ott beretválkozott. Az anyja megkérte, hogy menjen át a szomszédba, mert ő nem ér rá, talán valami komoly dologról van szó. A kisfiu odament az anyjához, mikor az apja már kint volt.

— Anya, meglátod valami nem jó lesz.

Soha nem mondta, hogy rossz, mindig úgy mondta, hogy nem jó. Talán azért, mert sok ideig nem beszélt magyarul és még mindig nem szívta lelkébe egészen a magyar nyelvet. Az anyja nevetett.

— Valami nem jó, úgy beszélsz, mint egy kis német és úgy beszélsz, mint egy kis öreg. Mi legyen a nem jó? A Szabó néni biztosan kérni akar valamit és nem akar átjönni. Apád majd elintézi.

Már jött is vissza az apja. Egészen fehér volt. A szája széle reszketett. Szótlanul magára vette a télikabátot, dühös rántással helyreigazította a nyakvédő kendőt és már nyult a kalapja, meg a botja után.

— Mi az, mi történt? Hova ilyen sietve? Valami baj van Szabóéknál?

Az ember rekedten felelt, alig tudott beszélni.

— Nem. Szabóéknál, nálunk. Ez egy szélhámós, egy csavargó. Szabóné tegnap kint látta a szőlők között, — ahol az új gyár van — ott kalapált a többi munkással. Nem kadét ez; nem huszár, hanem lakatos.

— Hát most mit akarsz? Mit csinálsz?

— Átmegyek a kaszárnyába, ott majd megtudok mindent. Elég buta voltam, biztosan rajtam röhög az egész udvar, hogy ez nem jutott hamarabb eszembe.

Már rohant is ki és egy negyedóra múlva egy hadnaggal jött vissza. A hadnagy bement a kadét szobájába és pár perc múlva már indultak is kifelé, végig az udvaron. A hadnagy előtt egy fél lépéssel a kadét, akinek az oldalán nem volt kard. Az udvar minden lakója kicsődült az ajtók elé, úgy nézték, ahogy a két ember végigment a hosszú, téli udvaron. A kadét sarkantyui csörögtek, a hadnagy kardja odavágódott a lábszárához, a barna köpeny és a fekete köppen a fehér udvaron valami tragikus némasággal vonult át.

Egy óra múlva megint otthon volt a kadét. Nagyon mereven és nagyon sápadtan állott az asszony előtt. Németül beszélt.

— Nagyságos asszony, hála az Istennek, nincs itthon az ura, neki nem magyarázhatok meg semmit, nagyon haragszik. A katonaságnál minden rendben van, megnézték az iratokat. Hígyje el, igazán kadét vagyok, csak éppen nem aktiváltak, tartalékban vagyok, jogom van viselni ezt a ruhát, a katonasággal nem lesz semmi baj, de a rendőrséggel. Várjanak egy pár napot. Ez a had-

nagy jó fiu, adott annyi pénzt, hogy sürgönyözhettem a nagybátyámnak, az majd megjön, kifizet mindent. Ne tegyenek tönkre.

Az asszony sirt, nem tudott mit mondani, az ura már elment a rendőrségre. Aztán jöttek. Egy nagybajuszu, kövér ember és még egy. Azt mondták a kadétnak, hogy öltözzék civilbe. Nem volt civil ruhája és nem is akart átöltözni. Dühös volt, kiabált, nekiment a két embernek, szidta őket, a nagybátyját emlegette, az ezredest, aki holnap majd megjön és kifizet mindent. A nagybajuszu nevetett.

— Nekem ne akarjon imponálni. Játszotta a tiszturat, csait. Majd még kiderül, hogy lopott is. Gyerünk, mert megkötözteteni.

A kisfiu ott állott az ajtóban és valami ijesztő fényt látott fellobbanni a bajbakerült ember szemében. Egyszer egy kutyát látott, ezt a kutyát az utcagyerekek végighajszolták az egész utcán és a beteg, fáradt jószágot beszorították egy kapu alá. Ott kövekkel dobálták. Ahányszor egy kő érte a szerencsétlen állat testét, szemében mindig fellobbant ez az ijesztő fény. A tehetetlen dühnek, a kiszolgáltatottságnak, az örjöngésnek vak tüze.

A kadét is meglátta a gyereket és odafordult felé.

— Az apád börtönbe juttatott. Ha van Isten, akkor te is a börtönbe fogsz jutni. Olyan legyél mint én, olyan szerencsétlen, olyan nyomorult. Olyan legyél, mint én.

A kövér detektiv valósággal ráfeküdt a vézna emberre, úgy hurcolták ki a szobából, ahol csak a kétségbeesetten síró asszony és a rémült gyerek maradt. Az asszony akkor is sirt, mikor az ura hazajött. Az átok szívenütötte. A fiát féltette, a fiát, akinek egy hajszolt ember a maga életének nyomorúságát kívánta.

Soha még így nem látta a kisfiu az anyját. Máskor szeliden beszélt, alig emelkedett a hangja, most sikoltozott, kiabált, melten ragadta az apját és úgy ráncigálta. Azt követelte, hogy azonnal menjen a rendőrségre. Nem törődött azzal, hogy már késő este van. Nem hallgatta végig a magyarázatásokat, hogy nincs is hivatal, csak ügyeletes van, akinek nincs joga senkit eleresztetni. Állandóan azt hajtogatta, hogy annak az embernek nem szabad egy éjszakát a börtönben töltenie, mert akkor az ő fia is oda kerül. Hiába volt minden kérés, magyarázás, az asszony hajthatatlan maradt. Azonnal, ebben az órában ki kell szabadulnia annak az embernek. ~~Hiába~~ próbálta az apja megnyugtani, hogy az nem is börtön, az csak őrizetes cella és nem lesz semmi baja a könnyelmű fráternek, ha egy éjszakát a kemény priccsen tölt. Az asszony végül azzal fenyegetőzött, hogy maga megy el és ha nincs senki a rendőrség hivatalában, elmegy a főkapitányhoz és ki-könyörögi azt az embert. Végül az apja morogva, mérgesen, fejébe csapta a kalapiját, magára kapta a nehéz, néhol már kissé kopott télikabátot és nekivágott a kellemetlen feladatnak. Csak éjjel felé került haza. Kissé boros volt és rekedten dicsekedett:

— Hát sikerült. A rendőrbiztos jó pajtásom, derék fiu, de utána egy kicsit inni kellett vele.

Az asszony boldog volt és odament a fia ágyához, rátette a kezét az alvó gyerek fejére, mintha egy mozdulattal el tudná törölni a homlokáról az átkot.

A kadét nem jött vissza, nem látta többé senki. Pár hét múlva egy ezredes jelent meg a hosszú udvar minden lakójának nagy csodálkozására. A kadét nagybátyja, az a bizonyos nagybácsi, akiről mesélt és akinek létezésében senki sem hitt. Csendes, halkszavu ember volt, kezecskélt a kisfiu anyjának és azt mondta, hogy van egy szegény öregasszony, aki soha nem fogja elfelejteni, amit a fiáért tett. Az ezredes kifizetett mindent, az elmaradt házbért, az adósságot és sokáig szorongatta az ember kezét, aki csendes szóval magyarázgatta, hogy hát ők szegények, nekik nagy dolog volt az a pénz, meg bántotta őket a félrevezetés, ezért ment a rendőrségre.

Az ezredes csak bólogatott, néha végigsimitott az aranygaléron, mintha idegesitené, szoritaná.

— Nem is olyan nagyon bűnös az a gyerek. Furcsa história ez. Az öcsém katonatiszt volt, aztán megszeretett egy lányt, de nem volt kauciójuk. Postás lett belőle, de sohasem tudta elfelejteni az uniformist. A fiát katonának nevelte és elhitette vele, hogy nincs más élet, csak az az egy. Talán én is hibás voltam. Keveset törődtem vele, mikor az öcsém meghalt. Amikor pedig kidobták a kadétiskolából, mérgemben lakatosinasnak adtam. Kitanulta a lakatosmesterséget, aztán mégis leérettségizett. Huszárönkéntes lett, kadét, — tisztt akart lenni. Ez már nem ment. A gyerek belebolondult abba a gondolatba, hogy belőle soha sem lehet más, csak lakatos. Így csinálta ezt a bolondságot. Éjszaka a huszárkadétot játszott, nappal egy városvégi lakatosműhelyben nehéz munkával kereste meg a pénzt, amit este elköltött. Soha nem lesz ebből a gyerekből ember, mindig két világ között fog vergődni.

Az ezredes aztán megveregette a kisfiu arcát, sokáig nézett a szemébe, majd nagyon keményen rászólt:

— Ember legyél. Ha ember leszel, s mindig egészen csinálod azt, amit csinálsz, akkor nem lesz soha semmi bajod.

Az asszony csendesen sirni kezdett. Az ezredes mikor bucsuzól megint ráhajolt a kezére, mentegetőzve, szinte szégyenlősen suttogetta:

— Átok: bolondság, üres szó, levegő, nem kell tőle félni. Én láttam ennek a gyereknek a szenién, hogy rajta nem fog az átok.

Ahogy végig haladt az udvaron, halkan pengett a sarkantyúja, diszkrétén csörrent ezüstös fényű kardja. Ugy, ahogy a kadétnak a sarkantyúja, a kardja muzsikált azelőtt a hosszú udvaron. A lakók — a sok kicsi lakás sok kicsi embere — félig nyi-

tott ajtón, ablakon keresztül lesett utána. Nagy elégtétel volt számukra ez a látogatás. Napokig beszéltek arról, hogy milyen nagy ur egy ezredes. A gyerekek fagatták a kisiut és irigyelték, mert egy ezredessel beszélt. A kisiu mindebből nem sokat tudott megérteni, neki kedvesebb volt a kadét, mint az ezredes. Sehogy sem tudta belátni, hogy miért szabad egy öreg, őszhajú embernek kardosan, sarkantyusan járni és miért nem szabad egy szép fiatalnak. Valami kis igazságtalanságot érzett mindebben.

A KIS SZABÓ MEG A FELESÉGE

A hosszú udvar legvégén egy nagyon szomorú és nedves lakásban élt a szabómester, felesége, meg hat gyereke. Olyan volt, mintha figuráját valamilyen élelápából vágták volna ki. Kis, kopasz, sovány emberke, csupa szürkesség. Szürke volt a ruhája, a szeme, az arca és szürke a kis kecskeszakáll, amely mindig úgy táncolt, mintha a kis szabó mulattatni akarta volna az embereket. Ez a szürke kis kecskeszakáll pedig azért ugrált, mozgott, táncolt, mert a kis szabó akár otthon dolgozott, akár az utcán járt, folyton magában beszélt. De a szavát csak akkor lehetett hallani, ha részeg volt, ami sokszor megesett. Ilyenkor csodálatos hősnék, nagynak, erősnek hitte magát. A kocsmában, az utcán belekötött az emberekbe, a hosszú udvaron mindenkivel összeveszett és hősiessége, ereje bizonyításával elverte a feleségét. Ez átlagban egy héten kétszer történt meg. Vasárnap délután, úgy hatóra tájban, szinte a ház programjához tartozott, a kis szabó, ahogy hangosan kiabálva, végigdülöngélt az udvaron, hogy utána kirángatva az asszonyt a lakásból és valami csodálatos szertartáshoz ragaszkodva, előbb össze-vissza pofozza, azután ledobja a földre és ott üsse, verje, rugja. Amíg az öreg Posay bácsi élt, ez a mulatság nem ment egészen simán. Az öreg egyszer nyakon ragadta a dühöngőt és addig verte a fejét a falhoz, amíg össze nem esett. Ez a radikális kúra pár hétig használt, azután a szabó újra elkezdte. Maga az asszony könyörgött az öregnek, hogy ne avatkozzék be kettejük dolgába, mert az ura akkor a gyerekeit veri el. Már pedig, ha valakit verni kell, akkor itt van ő.

A kisiu nem szerette a szabó gyerekeit. Hangos, kötekedő, erőszakos kölykek voltak. Beverték a szomszéd utcában az ablakokat, galambot loptak, aztán eladták a nagytemplom hátamögött és titokban már cigarettáztak is, pálinkát ittak. A szabó néha ekkölsi rohamokat kapott, ilyenkor kiforgatta a gyerekei zsebeit, amelyiknél pénzt talált, azt felpofozta s a pénzt megtartotta. A kisiu egyszer végignézett egy ilyen büntető eljárást és azzal a kérdéssel lepte meg a szabót, hogy talán oda kellene adni ezt a

pénzt azoknak az embereknek, akiktől a fiai a galambokat ellopták. A szabót ez a kérdés annyira dühbe hozta, hogy megragadta a kisleány egyik fülét és addig ráncigálta, amíg kiserkedt a vére. A gyerek nem szólt semmit, a szabó éles körmeinek rángatását szisszenés nélkül tűrte és odahaza sem említette ezt a furcsa históriát, amelyből csak azt látta, hogy nem szabad idegen emberek dolgába beavatkozni. Az apja azonban ebédnél észrevette a sebet és kifaggatta. Mikor a gyerek elmondta, hogy mi történt vele, apjának arcába szökött a vére, szó nélkül átrohant a szabóhoz, akit az udvar népe alig vett emberszámba. Mindenki boldog örömeződéssel várta, hogy most valami szörnyűség történik. De ehelyett a kisleány apja, akiről már régen tudták, hogy furcsa ember, leült a szabó mellé és azt magyarázgatta neki, hogy nem szabad egy gengébbet bántani, nem szabad egy gyereknek igazságérzését megsérteni. A szabó csak bámult rá, borgőzös agyában talán meg is mozdult valami, de abból nem látszott semmi, csak a szakállja mozgott, mint rendesen. Beszéd magában, hangtalanul járt a szája.

A kisleány apja azután visszajött és nagyon szomorúan, szegyenkezően mondta el a feleségének, hogy nem lehet ezzel az emberrel semmire sem menni. Nincsen ebben az emberben más csak alkohol, meg keserűség és nyomorúság. Meg kell neki bottoznom, akkor ezt a mi Sebőnkét egész könnyen megmagyarázcsájtani, meg kell az ilyen embert érteni. A furcsa idegen asszony erre másnap átment a szabóhoz és egy öltözet ruhát rendelt a kisleánynak, pedig senki a házban nem dolgoztatott nála és tudták róla, hogy csak foltozó mester. A szabó csupa boldogság volt. Mértéket vett a gyerekről és ügyetlenül, félszegen, dadogva még bocsánatot is kért tőle. Az anyja szomorúan nézett a szürke kis ember után.

— Látod, így bánik el a nyomorúság egy emberrel. Nem is rossz ő, csak szerencsétlen. Hat gyermeke van és nem tud nekik enni adni. Ezért iszik, ezért rossz. Ha a többi ember kicsit jobb volna hozzá, kicsit törődne vele, akkor talán ő is más lenne.

A kisleány megkapta az új ruhát, amely szűk is volt, szorított is, a hónaaljánál vágott, de azért hősieken viselte és azt mondta, hogy ennél szebb ruhája sohasem volt. Büszke volt erre a ruhára.

Egy reggel a szabó felesége átjött hozzájuk. A cseléd éppen behozta a kávé, amikor halk kopogtatás után beöklödött a szobába. Leültették, kávéval kínálták és várták, hogy majd megmondja, miért jött. Az asszony kidolgozott, sok mosástól cserepes kezével szinte megmarkolta a kávéscészét és mohón, hangosan szürcsölve hörpintett. Aztán szép lassan beletördelt egy egész karéj kenyeret a kávéba és megvárta, amíg a kenyérdarabok átitatódnak. A kisleány csodálkozva nézte és egyre azt leste,

hogy marad-e legalább egy csöpp kávé a kenyérrel teletömött csészében. Az anyja mosolygott és szemében egy percre valami humort csillogás lopozott be. Odasugta németül a fiának, hogy ne nagyon nézze ezt a kávézást, mert még megtanulja.

A szabó felesége mikor lassan, minden kenyérdarabot külön élvezve, végzett a reggelivel, szépen, illedelmesen megtörölte a szalvétával a szájaszélét, aztán összehajtogatta a szalvétát, letette a csésze mellé és várakozón nézett körül. A kisfiu anyja mosolyogva kérdezte tőle, hogy talán valami mondanivalója van.

— Hát bizony van. Maguk a legrendesebb népek az egész ndvarban, azért jöttem magukhoz.

— Hát csak mondja el, ha tudunk valamit segíteni, szívesen megteesszük. — Aztán óvatosan hozzátette: — Már amennyire a mostani nehéz időkben szegény ember tud segíteni. De csak mondja el, ha valami baja van, ha valamire szüksége van, hát-ha... Az uram nagyon jó ember. Szereti is magukat, sajnálja az urát.

A látogató arcán furcsa rángás futott végig. Nem mondott semmit, de az arcában volt valami ijesztő.

— Valami baj történt, már megint az ura?...

— Nem csinált az én uram semmit. Nem is fog csinálni többet szegény.

Az asszony, az idegen asszony, aki a furcsa ház sok embere között mindig egyedül élt, felugrott a helyéről.

— Mi történt az urával? Mondja már meg, ne ijesztgessen.

— Hát éppen azért jöttem. Valakinek meg kell mondani, az éjszaka elvágtam a torkát.

.. A kisfiu többet nem hallott. Elsötétedett előtte a világ, elájult és csak órák mulva tért magához. Hideg borogatással a fején feküdt az ágyon. Ott volt mellette az öreg doktorbácsi, s mérgesen dohogott. Ostoba nevelési módszerekről, amelyek megengedik, hogy egy gyerek mindent lásson és halljon.

— A gyerek nem arra való, hogy maga, kedvesem, minden szerencsétlenségbe belelökje. Maga külföldön hallott valamit arról, hogy az életre kell nevelni a gyerekeket. Maradjunk csak meg a régi módszereknél. A gyerek nevelje magát az életre, verekedjék az utcán, tépje össze a ruháját, üsse be a pajtásának az orrát, de ne üsse be az orrát mindenféle olyan dologba, ami nem gyereknek való.

Az öreg doktor nagyon haragudott és a kisfiu érkezettnek látta az időt, hogy anyja védelmére közbelépjen.

— Doktor bácsi, — nyöszörögte — én nem kíváncsiskodom, én nem ütöm bele az orrom semmibe se, ezek a dolgok jönnek hozzám.

Az öreg doktor mindent tudni akart, ami a házában történt és kíváncsiságában még a saját nevelési rendszeréről is megfele-

kezett. Kifaggatta a gyereket és majd azt mondta az anyjának, hogy ez bizony nagy baj, jelentést kell tenni a rendőrségnek. Az asszonyt elfogják vinni és hiába kérdezik, nem mondja meg, miért követte el a szörnyűséget. El fogják itélni, talán élete végéig is börtönben marad, ha nem derül ki az igazság. Az igazságot pedig csak a gyerek tudja. Ez a furcsa gyerek, aki mindent meg lát és aki többet tud, mint amennyit egy gyereknek tudnia szabad.

A kisiut aztán elvitték a rendőrségre, kihallgatták és szembesítették a szabó feleségével. Még egyszer el kellett mondania, hogy mit látott hátul, a régi félszerben, ahol valamikor istálló volt, ahová a szabó a régi viseltes ruhákat járt mosni. A kisiu vallomása után már megértették az udvarban az emberek, hogy mi történt s miért kellett meghalni a szabónak.

A gyerekek, a szabó gyerekei pár nap múlva az utcán meglesték a kisiut és úgy összeverték, hogy csupa véraláfutás lett az arca. Aztán elvitték a szabó gyerekeit is. Azt mondták, javítóintézetbe. S az egész ház úgy érezte, hogy valami nagyon piszkos folttól szabadult meg.

HAVAS KÁROLY

(Folytatása következik)

M Ü K E D V E L Ő K

Nem szokás bírálni őket. Mint ahogyan dicsérni kell a család szemefényének szavalási készségét is, ha a mama a vendégek elé vezeti. Mit lehet várni a gyerektől, enyhítjük csalódásunkat és így vagyunk a mükedvelőkkel is. Mit lehet várni a mükedvelőtől, aki egész napját munkában tölti el, este pedig fáradtan próbálnia kell, szerepet tanulnia, hogy végre odaálljon a rivaldafénybe a közönség elé. Mit lehet várni a mükedvelőtől, aki sok esetben még kívülről sem látott komoly színházat, művészi színjátszást és irodalmi értékű darabot? Nem illik bírálni őket, mondja az általános vélemény, ami körülbelül annyi, hogy teljesítményüket nem kell komolyan venni.

Viszont a mükedvelést a Vajdaságban sokkal fontosabb szerepre kényszerítették a körülmények, semhogy elnézőek lehetnének iránta. Tagadhatatlan, hogy kulturális megnyilatkozásaink legszélesebb terét a mükedvelő színjátszás kapta. Semminek a szükségét a magyar közönség jobban nem igazolta. Főleg az a közönség,

amelyhez nem jut el sem könyv, sem folyóirat, ujság is csak hébe-hóba.

Mig a magyar társadalom igényesebb rétege tehát »megértően« és vállveregetve beszél a mükedvelésről, addig az alsóbb néposztály, amelynek ünnepet jelent egy-egy szindarab megtekintése, lelkesen tapsol a mükedvelőknek.

Mükedvelő színész és rendező joggal hiheti, hogy teljesítménye kielégítő. Mert, ami a legfontosabb, a sajtó, elvetve minden mértéket, a legizléstelenebb módon, gyakran gunynak tetsző jelzőkkel magasztalja a »kiforrott«, »gyávonalu«, tökéletes művészi alakításokat. Napisajtónk, mint ahogyan Szegedi Emil írta, versenyez abban, hogy a legutolsó falusi próbálkozásokat is feldicsérje. Nemcsak a magyar ügy támogatásáról van szó ilyen esetben, — jól tudja ezt mindenki, — hanem arról is, hogy a lap népszerűsítse magát. Nekem mindjobban meggyőződésemmé válik, hogy éppen a magyar színjátszás érdekében nem volna szabad ennyire elvetni a súlykot és a komoly bírálat nevelő értékét. Ez a verseny nem tesz különbséget, mert erre jelzőiből sem futná, s éppugy felmagasztalja a félszegen játszó, lámpalázzal küzdő, tehetetlenül makogó mükedvelőt, mint azt, aki csakugyan »született tehetség« és túlnőtt a mükedvelés keretein.

Várható-e ilyen körülmények mellett a vajdasági magyar színjátszás kialakulása, remélhetjük-e hogy a mükedvelés egyszer valóban eléri a művészi színvonalat és csakugyan pótolni tudja a hivafásos színészetet? Én nem hiszem! Tapintatos, jóindulatu bírálatra nélkülözhetetlen szükség van, az elfajzott szinikritikának okvetlenül és minél előbb vissza kell nyernie komolyságát és hitelét, mert csak így lehet szolgálatára igazán ennek a fontos kisebbségi kulturmegnyilatkozásnak.

A multkor valaki elégedetten állapította meg, hogy a mükedvelés falun népszerűbb, mint a városokban. A lap, amelynél dolgozom, majdnem több mükedvelőelőadásról számol be, mint sportmérkőzésről. A mükedvelés valóságos mozgalom lett, szellemi sport és amilyen örvendetes tünet ez egyrészt, olyan káros másrészt. Az előadások rendezői ugyanis főleg szórakoztatásra törekszenek, de követni akariák a divatot is, csak így történhetett meg, hogy a mult évben közel háromszáz mükedvelő előadás volt a Vajdaságban és mindössze négy-öt irodalmi értékű szindarab került műsorra. Mindenütt operettet játszanak. Ez kétségbeejtő! Nem tudok elképzelni szánalmasabb látványt, mint egy egyszerű, egészséges magyar parasztlányt, amint a szinpadon tangót táncol a »hárvával«. A nemzetközi szennyirodalomnak ezt a hazug romantikáit, ostoba meséjét, a maga naivságában is mélyen erkölcstelen irányzatát a faluval megismertetni és divatossá tenni szörnyű bűn. Akkor már százszor inkább jöjjön vissza a Vén bakancsos, a Falurossza, a kisubickolt népszimű, mint a vezérigazgató és a bárhölgy szerelme, mert az legalább a külsőségeiben magyar.

Istenem, milyen messze vagyunk Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Németh László vagy Tamási Áron magyarságától, ha kö-

zönségünk erdélyimihályok, busfeketék és törökfezsők kávéházban vásárolt vicein veri vörösre tenyerét!

Az egyik szinmagyar községben láttam tavaly egy operett-előadást, jóképű parasztlegény játszott benne a grófot, monokliült a szemén és lovaglópalcájával előírásosan verdeste sárga csizmáját. Erős, vállas legény volt, persze kicsit megszeppenve állt a nagy világosságban, riadtan, mint a nyúl, ha veszedelmet sejt, aztán öblös hangján így szólt barátjához, a másik mágnáshoz: Elgyössz majd az orfejumban?

Szégyeltem magam, hogy nevetnem kellett, mert mindenki tisztelettel hallgatta a grófurak társalgását. S másnap az összes lapok hasábjait irták a »kitűnően sikerült elődásról« és »kiváló alakításokról«. Előadás után beszéltem a rendezővel. Az ugynevezett »intelligenciához« tartozott. Büszkén mondta, hogy »rég színházi ember« és a Színházi Életnek 10 évfolyama áll bekötve könyvszekrényében. Amikor megemlítettem műkedvelőinek iszonyu beszédét, azt felelte, hogy »nem lehet ezeket a műveletlen parasztgyerekeket uri kiejtésekre szoktatni«.

Megelégedve válaszával, faképnél hagytam a régi színházi embert, mert éreztem, hogy mégsincs minden veszve. Ha a paraszt füle nem engedi be a városi beszédet, nem nehéz megértetni vele, hogy az ilyen együgyű szindarabok is legfeljebb a városi közönségnek valók. S biztos vagyok benne, hogy az Énekes madárban, az Uri muriban könnyebben sajtátítaná el a helyes kiejtést is. Persze, hogy ilyen és ehhez hasonló szindarabok kerüljenek előadásra, s hogy elzárjuk a falut a város szemetie elől, a tévuton járó intelligenciával is meg kell értetni a falu tisztaságának szükségét, népi kultúrájának felkarolását, mert kisebbségi jövőnknek ez egyik legnagyobb értéke.

Olyan kérdést vettem fel, amelyhez bizonyára sokan szólnának szívesen hozzá és, minthogy a Kalangya örömmel enged helyet időszerű kérdéseink tárgyalásának, remélem hamarosan sikerül legalább némileg tisztázni a műkedveléssel kapcsolatos olyan hibákat, amelyek nemcsak az igényesebb és kulturális megnyilatkozásokban több magyarságot váró közönséget főtjogatiák, de halálos veszedelemmel fenyegetik az itt-ott feltűnő komoly műkedvelői színjátszást is.

Herceg János

Szilvije Sztrahimir Kráncsevecs

A kor, amelyben ez a fiatalon elhunyt horvát költő, a lázadás és az önmarcangolás keserű dalait énekelte, nem kedvezett a lírának. Kora horvát irodalmát a ki-nem-élt szárnyalások heve jellemzi. Lelküikkel, vívódásukkal, szegénységük mindennapi bajaival, a költők annyira benne éltek abban a társadalmi és politikai sodrásban, amely a kiegyezés utáni és Sztárcsevecs közjogi harcainak kis Horvátországát évtizedeken át nyugtalanította, hogy az étellel és a saját lelkükkel összhangzó megnyugvásuk, békés alkotásra alkalmas esztendőik alig voltak. Békétlen, nyugtalan volt a századvég. Szinte kinálkozott az önmagát véresre tépő, a meghasonlás szenvedélyével küzdő költészetre, arra a lázas kiforratlanságra, amely egyetlen horvát költőnél sem annyira zord, annyira örmöten és olyan rejtelmesen sötét, mint éppen Kráncsevecs-nél. Ha kortársainak líráját vizsgáljuk, úgy tetszik, mintha a kor egyetemes életérzése nem is lett volna annyira vigasztalan. Hugo Badalics és Gyuro Arnold heinciesen finom dalai, a természetrel összeforró lelkük éneklő kedve, az August Hrambasics kisvárosi hangulataiban itt-ott már feltörő szociális elégedetlenség és az esztétikus hajlandósága Jovan Hranilovics elégius lírája mutatja, hogy a századvég költői tuljutottak elődeiknek: Mazuranicsnak époszi emelkedettségén és a lángoló hevületű délszláv hagyományok mellett is, kora európai líráját éneklő Preradovicsnak romantizmusán. A modern költő azonban Kráncsevecs. Az ő lázadó-pesszimista költészete és világfájdalma nyit új utat a századforduló horvát lírájában a költői realizmushnak, a tájak, meghitt hangulatok, szerelmi lázadások és artisztikusan szép élmények mögött is megbuvó annak az impassibilitének, amely a tájakat és a dolgokat nem az egyéni szemlélődés pillanatában, hanem a valóság ábrázolásában láttatja. A szubjektum lázadása és a szubjektum tárgyszemlélete, ez a később az impresszionizmusban, majd a szimbolizmusban, napjainkban pedig a formákkal, ritmikus és rimes megkötöttségükkel küzdő, felszabaduló szabadversben lecsapódó líra, a horvát költészetben Kráncsevecs-nél mutatkozik először.

Pesszimista költő! Világfelfogásának, gondolatainak, érzéseinek ez az alaphangja. Nem hangulat. Valóságos rendszer, amelynek keretei között él, gondolkodik, cselekszik, lázong. Olyan lenyitgöző érzése ez, hogy nem tud előle menekülni. Minél jobban urala gondolatait, annál inkább beleveti magát. Nem is próbál menekülni. Világképét a jónak pusztulása és a rossznak felülkerekedése tölti be. Az a schopenhaueri végzet, amely szerint élni annyit, mint akarni és akarni annyit, mint szenvedni. Az élet csupa fájdalom. Ez a schopenhaueri töprengés a hamleti tépelődés rokona. Kráncsevecset, lírájának első vizsgálói a horvát Hamletnek

nevezték, bár későbbi kritikusai, Matos, majd Krlezsa kétségbevonják, hogy pesszimizmusa lélektani és értelmi következtetés eredménye lenne. Ebben a feltevésben Krlezsa a kráncsevicsi lírát kemény igazságokkal szedi szét. Hatóerejét patetizmussal, a horvát lélekhez mindig közel érő szónokiassággal magyarázza. Ebben az elemzésben van igazság. A kis népek századvégi lírájában sok a szenvedelmes hangulat, a lendületes érzelem és a dagályosság. A mindennapi élet minden változatát politikumra magyarázó közvéleményben a szónokiasság sokszor fontosabb a stílusnál. Valóságos életforma. Mégis Krlezsa heves, kegyeletrontó látásaiban tévedés is van. Ha Kráncsevics pesszimizmusa nem is az a termő, világirodalmi pesszimizmus, amiből például Verlaine kétségbeesése vagy Ady magyar fájdalom fakad, mégis a maga fájdalmát sirja, azt a tudat alatt is schopenhaueri tételt, hogy az élet csupa fájdalom. Ha ez nem pesszimizmus, akkor termő melankólia. Hangulat, amelynek érzésvilágát borut látó merengés és nehéz férfibánat töltik be. Igaz, a melankólia inkább temperamentum. Egyéni fájdalmak, szenvedések és ellenséges körülmények váltják ki. Menekülés, sokszor vigasz is az üldözések elől. A melankólia — magány, amellyel az üldözött elkülönül attól az emberiségtől, amelynek sorsát szereti a magáéhoz hasonlóan sötétnek és reménytelennek látni.

Kráncsevics melankóliáját életének külső körülményei okozták. 1865-ben született, a Velebit-hegység alatti felsőadriai kis városkában, Szenyben, amelynek minden köve, minden talpalatnyi rőge a török-velencei háboruságról és az uszkokokról beszél. Itt élt a legelső horvát nyomdász Grgur Szenyanin, a tenger melléki régi népdalok, hősi krónikák hősei: a törökverő Ivo Szenyanin és a velencei dózsák szolgálatában állott Sztojan Jankovics. A horvát kiegészítést követő időkben Szeny elvesztette jelentőségét, de a horvát szellemi életnek nem egy nagysága került ki ebből az apró, magába sűrűpedt püspöki városkából. Így a horvát realista és szociális tendenciájú regények uttörője: Vjenceszláv Novák, (1859—1905) századunk legsikeresebb horvát drámaírója: Milan Ogrizovics (1877—1923) és Milutin Nehajev, (1880—1931), aki erőteljes történelmi regényével, a »Vucsi«-val és nagyobb világirodalmi, politikai tanulmányaival tűnt fel. Az uszkokok rendithetetlen harci kedve és Szenynek, a horvát történelemben és kulturában betöltött jelentősége, a fiatal Kráncsevicsből lázadó formáltak. A szülőföldje dicső multját követő szegénység, a harcos uszkokoknak halászatból és a kopár hegyléc alatt meghuzódó krumpli és kukoricaföldecskéik sovány terméséből tengődő ivadékaiknak nyomora, már kora ifjúságától nehéz gondokkal kinozzák. Apja Rómába küldi, a pápai szemináriumba. Pár hónap múlva hazatér. Nem bírja a fegyelmet, a dogmák tömjénes, gyertyás légkörét. A hajdani pogány Róma büszke nagyságának, dicső romjainak emlékképeivel a tanítói hivatásba menekül, ahol keserű üldöztetés, intrika és sok megaláztatás éri. Tanítósa első decenniumában nemzeti érzéssel, szökimondásával, harcias szabadelvűségével, az akkori Boszniát adminisztráló hatóságokkal állandó összeütközésbe kerül. Livno, Mosztár, Bjelina... ezek az apró, kihalt városkák a termő he-

lyei a kráncsevićsi lírának, amely akkor ér be és mélyül el, mikor a költőt Szarajevóba helyezik, ahol azután meghasonlottan, testben, lélekben összetörve, negyvenháromeves korában meghal. Tulajdonképpen kora fiatalágától nélkülözött. A szó legszorosabb értelmében, mindig koldus-szegény. Tulérzékeny lelkét emberi kicsinyességek, hivatalok adminisztrációs túszurásai kínozták. Existenciája, szűkös kenyere mindig problémátikus. Nem tudott tért hódítani. Irodalmi sikerei késtek. Nincsenek hívei, akik küzdöttek volna érte. Inkább ellenzői voltak, akik erejét, lázadását, művészi fogyatékosága leplezésének, temperamentumát pedig a művészi képzelet hiányának látták. A harcot is megunt. Beletörődött a változhatatlanba. Elcsendesedett. Ekkor fogadja el az annyira gyűlölt boszniai uralom ajánlatát és egy »hivatalos« irodalmi folyóiratot szerkeszt. A harcos megtört. Kapva-kapott az ajánlaton. Hitte, most jön el az ő ideje, a lázas irodalmi munka, az alkotás lendülete. Alig fogott hozzá, lírájának féktelen halálvágya beteljesedett.

Életének adatai betekintést nyújtanak Kráncsevićs költészetébe. Aki a modern lélektan módszereivel vizsgálná verseit, kétségen kívül közelebb érne a csökönyösen lázadó, a maga melan-kóliájába és világfájdalmas pesszimizmusába burkolódzó költőhöz. Micsoda erjedés, micsoda nyugtalanság, milyen befelé lobo-gás égette ezt a zsenit összetörtségében is, aki, ahogy a korai tavaszi bórától felkorbácsolt Adria mindent elárasztani készülő zuhogással önti el szülővárosa kis kikötője mólóit, úgy áradozik eszmékkel, szavakkal, az érzéseknek azzal a minden huron egy-szerre zengő, felsikoltó diszharmoniójával, ami minden, csak nem eszményi költészet. Pedig vannak ideáljai, az emberiség legna-gyobb, legszentebb eszményképei, amelyekhez a himnuszok ára-dásával szól. Ezeknek a himnuszoknak azonban semmi közük a vallásos ódának ahhoz az ősrégi, lelki emelkedettségéhez, ami az egyiptomi vagy a görög himnuszokat fűti. Negatív himnuszok. A soha meg nem elégedés makacs hevülete és a belső válsággal for-rongó költő himnusai, aki szónokias szóhalmozások, költői képek torlódásában, lelke siralmában, a regényes pátosz tulhajtottságá-val büszkélkedik. Pedig már nem romantikus. Inkább valóságslátó, a szociális hazugságoknak és a társadalmi tagozódásoknak felis-merője, mint a szerb lira első, nagy lázadója: Gyura Jaksics. Mé-lyen látó az a párhuzam, amit alapos szerb ismerője, a költő Szi-ma Pandurovićs, a Sz. Sz. Kráncsevićs válogatott költeményeinek legújabb szerb kiadása ¹⁾ elé irt. Pandurovićs szerint is, a két költő pesszimista. Kráncsevićs borulását reménytelenebbnek, elkeseredettebbnek, realisabbnak látja, míg Jaksicsnak voltak pillanatai és versei, amelyekben boldognak, szerencésnek, szerel-mesnek tudja magát. Hazafias lelkesedésén, a Nő iránti hódolatán, a Természettel szembeni alázatán a hála és a köszönet mély meg-indultsága tör át. Kráncsevićsnek nincsenek boldog pillanatai.

¹⁾ Odabrane strane jugoslovenskih pisaca. (Državna Štamparija, Beo-grad, 1939.)

Szerelmi lírájában is inkább a gondolat az élmény, mint az érzélem. Természeti képeiből is az értelem és a gondolkodás beszél és hangulatainak melegségét, közvetlenségét a *miért?* örök szenvedélyessége hűsíti.

Ha a világirodalomban keresünk hozzá mérhető költőt, akkor Shelleyre gondolunk. Kráncsevics még a világon sem volt, amikor ez a legszélsőségesebb, legforradalmibb angol költő már halott. Biztosra vehető, ha csak kezdetleges, itt-ott felbukkanó német fordításban nem, hogy soha sem olvasta. Mi az mégis, ami az európai költészet különböző pólusain élt két költő között annyira hasonló s mi az, amiért a kis horvát nép feledésbe merülő, a világirodalomba soha be nem érő, kihunyó csillagát a világirodalom nagy üstököséhez mérjük? Mindkettő forradalmi költő. Míg Shelley az örök forradalom kedvéért az, hogy a forradalom eszméin át szolgálja százada nagy ideálját: a Szabadságot, addig a kis horvát nép századvégi lírikusa csapongó, lázadó kispolgár, aki magába mélyedő, elvonulni akaró lelki alkatával, a külső világ erőszakos érintésére fájdalommal válaszol. Shelley felkeresi a természetet. Rajong mindenért, amit tőle kap és ezekben a szépségekben látatja érzéseit, indulatait. Kráncsevics elsősorban az érzések és az indulatok költője. Nála a természet csak alárendelt kép. Hasonlat. Leke indulatainak rezonánsa. Emlékezzünk római verseire, a katakombákról írott nagy versére vagy a »Nocs na Foru« (»Éjjel a Fórumon«) melankóliájára, erre az éjszakai hangulat minden sötétségével átszőtt gondolati költeményre, amelyben az idegen költő, mint évszázadok rabszolgái és császárai, hajtja meg fejét a dicső romok előtt. A maga érzéseit, a maga indulatait viszi az éjszakai fórumra. Az élmény nem a fórum, nem a régi Róma Megrázkódtatása, rácszmélése, hogy szabadság nélkül nincs élet:

»Il možda zato, što mi mozgom munu
Pregorka spomen materinskih jada,
Kad vidih, koli sjajne krune trunu,
I na što narod bez slobode pada.«

A szabadság eszméje éltető eleme. Éppen úgy, mint Shelleynek. De míg Shelley szabadságesezméje ideális és derűs, addig a horvát költő a szabadságot élete külső bajainak és belső szenvedéseinek azzal az allegóriába burkolódzó, szimbolumokat kereső, sokszor féktelen nyugtalanságával éneklí, ami az összeütközések kikerüléséből fakad. Ezért a kráncsevicsi líra nem tiszta líra. Tulleng a problémától és az eszmei állásponttól. Sok benne az alkalmasszerűség, a politikai aktualitás, — ebben Zmajra is emlékeztet — kora nacionalizmusának azok a költői gyökerei, amelyek az úde lírai inspirációkat zavarják és tiszta lírai virágokat alig termelnek. Kráncsevics erre nem is törekedett. Népének helyzete, a politikai élet zavarai, az új századba ért társadalom hazugságai, a gondolati szabadságot veszélyeztető tulzó klerikalizmus, a mindennappal jelentkező igazságtalanság — ezek azok a tüszu-

rások, amelyek költőnk érzékenységre hatottak és neuraszténias lelki alkátát a melankólia felé hajtították. Költészete politikai vonatkozásaiért meg is bűnhődött. Ide-oda dobálták, gyökértelenné, szegénnyé, beteggé tették. A gondolat szabadságáért vívott harcáért ateistának bélyegezték. Az üldöztetéseknek az a végtelen sorozata éri, mint Shelleyt, akit ateizmusáért az egyetemről is kizártak. Ezekből az üldöztetésekből, megaláztatásokból fakadtak Kráncsevics legszebb versei, a horvát gondolati lira kincsei. A »Mramor na Venu«, (A márvány Vénusz) egyik legismertebb verse. Benne a minden embert lenyűgöző szenvedélyről beszél, arról, ami még a fájdalom árán is öröme az emberiségnek. A »Posljedni Adam« (Az utolsó Ádám) Istennel szállt harcba és a lét értelmetlenségét, az önámítás örömét sirja. Ennek a nagy filozófiai költeménynek pesszimizmusában nem látja az élet értékét. Depresszív hangulatát ugyanaz a keserűség tölti be, mint Madách »Az ember tragédiája« sötéttségét, ami a londoni jelenetben annyira nyomasztó. Kétségtelen, hogy a Zmáj fordította Tragédiát Kráncsevics ismerte. Költészetére nagy hatással volt, mint Petőfi »Az örült«-je is, amire a »Lucida intervalla« annyira emlékezett.

»Što je to? — Pa to je nihalo lijeno,
Te mi nad glavom šeta — —
Kroz staklo vidim gdje vodovod blijesiti,
I! svijeću mi valjda pale.
Ah, mrem —
A glava ko komad leda
U bezdan ni nekud tone — — «

Az utolsó ember sorsának gondolatával és a halál titkával állandóan foglalkozik. Ezekben a versekben pantheista, de nem az a valóságos ismeretelméleti pantheizmus, amely a mindenség egységét megdönthetetlenül határozza meg, hanem az idealisztikus, a mindenség egységét szellemnek, akaratnak tekintő az a szemlélődés, ami a fichtei és a schopenhaueri filozófiának alaptétele. Kráncsevics is elér a Mindenség egységéig, a Mindenség gondolatáig, de nem azért, hogy annak titkát megfejtse. Inkább a tehetetlenséget érzi. A mikrokozmoszt a makrokozmoszban. Filozófáló hajlama ebből a tehetetlenségérzetből fakad. Ebben az értelmezésben Kráncsevics a horvát lira legvilágibb költője is, akinek értékéből mit sem von le az, hogy ő írta a legmélyebb, a legfájdalmasabb hazafias költeményeket is. Érdekesek ezek a versek. Vegyünk néhányat sorra. Például a »Hrvatskoj«-t vagy »Jadnicima moga naroda«-t. Sötét, kétségbeesett a hangja. Népe sorsát vizsgálatalannak, reménytelennek látja. A kiegyezés utáni Horvátország egyre erősödő politikai összecsapásai, a pártoskodóknak az a széthúzása, ami a horvát társadalmi életben annyira elfaúlt, a pusztulás érzetét kelti benne. A nemzeti életnek azon a végein, ahová mint tanító került, kétségbeeséseit a maga keserű tapasztalatai is fokozhatták. Ebben a vonatkozásban Szima Pandurovics érdekes párhuzamot von Kráncsevics és Jaksics között. Jaksics

hazafias verseit erő, önbizalom és a fegyverrel való kiállás bátorsága fűti. Kráncsevicsnél a tagadás és a passzív rezisztencia az uralkodó motívum. Visszatérő költői képe az akasztófa, az elnyomottság ellen lázadók halálszimbóluma. Ha a két költő lelkialkatát vizsgáljuk, ez a párhuzam megdől. Jaksics, pesszimizmusa ellenére is bátor költő, aki vihart, átkot, égő gyűlöletet vet és tüzes szavai mögött fellengzősen romantikus festői képek lobognak. Szemben vele, Kráncsevics a gyenge, a tépelődő, a beteg költő — egyik kötetét »Trzaji«-nak (Vonaglások) nevezi — akiben a kétségbeesés más premisszákból és más gondolatkörből fakadt. Szenvedélyességében népét és magát ostromozza. Csak romlást, destrukciót lát maga körül. Jaksics átkozódó haragjából a szilajság és a támadás heve csap ki. Így találkoznak egy érzésben, hogy csakhamar az a temperamentumbeli különbözőség válassza el őket, amely a világirodalomban olyan gyakran ismétlődik. (Gondoljunk Petőfi és Ady hazafias költészetének nagy ellentéteire!)

Kráncsevics verseinek formája is a gondolati líra tükörcsképe. Alig van rövid, tiszta, lírai indulatu dala, puha érzelmekkel küzdő árnyai vagy színes felhői, a finom rezzenéseknek azok a kifejezései, amelyek Preradovicstól Domjanicsig a horvát költészetnek maradandó értékei. Igaz, hogy a dalhoz, az érzelmi lírához, zenei és festői titokzatossághoz, könnyű, enyelgő játék és lázas elragadtatás szükséges. Mindaz, ami a kráncsevicsi lírából hiányzik. Majdnem minden verse legalább száz sor, sokszor annál is több. Az az erkölcsi, társadalmi, lélektani vagy vallási tétel, aminek lírai szétfejtését maga elé tűzte, nem fér könnyű, lenge strófákba. A ritmus zenéjét sem tűri. Igaz, hogy ez a tételes, mély kérdéseket megoldani akaró líra nem nélkülözi a hangulatot és nem torpan meg a mélyebb érzelem előtt sem. De a zenei, a festői hatás virtuóz eszközeire nincs is szüksége. Elég egy szó, elég egy gondolat, hogy átfogja azt a sort, ami, mint valami örök »Leitmotiv« jelképpé teszi azt, amit hangsúlyozni akar. Gondolatait természetesen félreértették. Az apró boszniai-hercegovinai városkák, a századforduló tarka Szarajevója, az osztrák expanciónak ebben a végvárában élt kevert nemzetek és a felekezetek kaleidoszkópja, nem kedvező talaj a költőnek, akit heveskedő, de lelkebe soha be nem látó alkalmi kritikusai anarchistának, istentagadónak bélyegeztek. Miért lett volna istentagadó? Van-e még horvát költő, ki a Golgota Krisztusát mélyebb alázattal és a humánumban vetett igazsággal jelenítette volna meg, mint az »Eli! Eli! Lama Azabtani«-ban vagy abban a nagy oratóriumában, amelyben a Sátánnal küzdő Génius megváltja az embert? Inkább a szó evangéliumi értelmezésében vallásos költő és amikor egy másik nagy versében, a barrikádokon szabadságukért küzdő harcosok sorában ott van Jézus is, akaratlanul a »Sagesse« és a »De profundis« költőire gondolunk, akik mint Kráncsevics, messziről jöttek Krisztus elé. Vallásosságában sok van a szláv lélek gyötörődéséből is, annak a Dosztojevszkiinek tépelődéséből, akinek Karamazovja az akkori horvát szellemi életre, mint az Oroszországon kívül élt minden szláv gondolkodóra, eltérhetetlen hatást

gyakorolt. Kráncsevics közel állt Dosztojevszkijhez. A rossz kedvnek és a kétségbeesésig ingerlékenységnek regényírójában, akinek minden alakja és minden gondolata a lelki ömérgezés folyamataiból fakadt, azt a szenvedő testvért látta, akinek epilepsziás rohamából az önkivétel ködfoltjai izgalmas lelki jelenségeket váltottak ki. A kiegyezés Horvátországjában született, papnövendéknek készült és boszniai városkák bolygó tanítója, a beteg Kráncsevics sokszor jutott közel a megőrüléshez, amitől a kiszelyáki fürdőhelyecskén ért korai halála váltotta meg. Kevés választotta el őt attól, hogy ugyanaz a sors érje, mint költő társait: Palmovicsot és Vidricet, a tébolydák lakóit.

Sz. Sz. Kráncsevics igaz költő. Szomorú élete hű tükre költészetének. Eszmék és gondolatok fűtötték melankóliáját, de szenvedélyessége dinamizmusát pesszimizmusa sem tudta megtörni. Mindig a halhatatlan hőskölteményre készült és a költemény: élete, amely hősi, mert tragikus. Magányos költő maradt, mindaddig, amíg a horvát irodalom utolsó ötven évének kritikusai rá nem jöttek arra, hogy tulajdonképpen a modern horvát líra elindítója. Revízió alá vették.²⁾ Magyarázták, szétteregették, és agyonboncolták. A revízió eredményes volt. Élesen és mélyen mutatkozott meg benne a Költő, aki túl a horvát irodalom szűk határán, tizenöt-husz maradandó értékű versével, csendesesen és feltűnés nélkül ért be abba a világírába, amely még mindig nem vett tudomást róla.

Kázmér Ernő

²⁾ Jaksa Csedomil, Milan Marianovics, Vladimir Dvornikovics, Antun Baracs és Branimir Livadity irtak jelentősebb Kráncsevics tanulmányokat. Verseinek legtekélyesebb kritikái, magyarázó és szövegösszehasonlító kiadását négy kötetben Branimir Livadity adta ki. (Djeja Silvija Strahimira Kranjčevića. — Zagreb, »Minerva« 1933.)

Tengerparti fűz

— JOVAN DUCSICS —

*Bus sziklapart, egy árva fűz van ottan
S a szélbe szórja hosszú zöld haját,
Akár egy nimfa, arra kárhozottan,
Hogy fűzfaként zokogja ős jaját.*

*És hallja, hogyha cseng a sziklakatlan,
S az est vizén halálos bu zizeg;
Hol minden száll, fut, — ő áll mozdulatlan,
Mig szállnak órák, szellők és vizek.*

*S a fűz velük zug, ágakat, pihéket
Szitál a vízre és a szélnek üz;
Mint önmagát-szaggatta szív, az élet
Buját dalolja... Árván áll a fűz...*

Fordította: FRANYÓ ZOLTÁN

Nyárfák

— JOVAN DUCSICS —

*Mért zug a nyárfalomb ma éjjel oly mogorván?
Mért zug oly titkosan, oly furcsán és vadul?
A sárga hold sötét, sejtelmes dombok ormán
Már rég letűnt, nehéz, mély álmok álma hull*

*A ködben elcsitult ólomsötét vizekre.
Csönd mindenütt e bus, halálos éjszakán,
Csupán az égbenőtt vén jegenyék szaván
Lebegnek titkaik, suhogva és zizegve.*

*Mint Antikrisztus, im magamban állok éjjel
A tótükör felett. Mellettem ott rezeg
Ön-árnyékom. Ma tán magamtól rettegek
A parton, társtalan, szorongó szenvedéllyel.*

Fordította: FRANYÓ ZOLTÁN

Utód

SZTEFÁNOVICS SZVETISZLÁV

Én olyan lázadóknak vagyok vére
Kiket az élet kirabolt s kifosztott,
Kiknek a tette régen szerteoszlott,
S kiknek a sirban hallgatás a bére.

Bus éjszakán, amelynek szorítása
Szivemig hat, meglep a nehéz bánat.
S mint sötét felleg, hirtelen rámtámad.
A roppant tömeg szörnyű ordítása.

Vértanuk jajja, rabok üvöltése
Végtelen sorok tompa dübörgése
Hallik az égből bosszút szomjuhozva.

A máglyák lángja fellobog az égre,
S Gubec és Dózsa rég kiömlött vére
Az utódokat most is oda vonzza.

Ford.: AMBRUS BALÁZS

Mindennapi kenyér

SZTEFÁNOVICS SZVETISZLÁV

Mint éhes farkas megállott az ezred,
Az ut mellett egy albán háza állott,
A levegőben friss kenyérszag szállott
S a gyomrok mélyén kinzó éhség reszket.
Az éhes tömeg alig áll a talpán,
Hiába kérik kenyérért az embert.
Egy dühös baka elsüti a fegyvert
S vérében fetreng a földön az albán.

Felsir az anyja, vele sir a ház is,
A szegény halott teste vérben ázik,
Sápadt arcán az alvadt vér piros csik.
Azóta, hogy ha kenyér van kezembe,
Ez a szomorú dolog jut eszembe
S a kenyér belén véres folt piroslik.

Ford.: AMBRUS BALÁZS

VISSZAVONOM AZ ÉLETEMET...

— KIS REGÉNY —

Borz Pál szerkesztőnek minden vasárnap négy-öt dübörgő cikke jelent meg a Tegnapi Hírlapban, a Függetlenségi-párt hivatalos lapjában. A négyoldalas hetilapban alig jutott hely más közlemények számára. De az újság így is mindig érdekes volt. A vezető cikk a kormányt, a második a város vezetőségét támadta. Ezeket a vitriolba mártott tollal irt cikkeket még gyilkosabb hanguk követték. A szerkesztő tógát öltött s mint Savonarola késői utódja ostromozta Tegnapi panamázó, romlott erkölcsű, istentelen társadalmát.

Ő volt Tegnapi élő lelkiismerete. A helyi hivatalos nagyságok megvetették, nem fogadták be körükbe, de nem is kívánczoltak közüjük. Az egyszerű polgárok bizalmára vágyott és ez a vágya teljesedett is. Egy napon a legtisztább mandátummal jutott be Tegnapi szabad királyi város közgyűlési termébe és első mérész felszólalásakor még vezére, a függetlenségi párt elnöke is elfehéredett... Hiába sugta neki: »így nem szabad«, ő lerombolta a pártfegyelmet és még merészebben folytatta: »...középzeneket dobálnak ki az ablakon... ki fogom nyomozni, kik szedik fel az ablak alatt.«

A fiatalember — 1913-ban mindössze huszonhat éves volt — biztos léptekkel haladt a jövő... az országgyűlési képviselői mandátum felé. Lengyel Zoltán, Pap Zoltán, Nagy György, a magyar ifjúság bálványai mint ragyogó fátylák mutatták neki is az utat.

Szomorú nap volt az, amelyen Borz Pál reményei örökre letűntek. Pedig ezen a napon is többórás beszédet mondott. Igaz, nem szószékről, nem is a közgyűlési dobogóról, még csak népgyűlési emelvényről sem, hanem — a vádlottak padjáról, melyre a déceg, férfias erőtlől duzzadó főispáni titkár, az úri fiatalember ültette.

A kormánypárti Tegnapi Közlöny »Csipkelődés« rovatában megjelent közleményből keletkezett a nagy baj. Ennek a közleménynek persze előzményei voltak... Az épülő villanytelep sztrájkoló munkásai összeverekedtek a sztrájkőrökökkel. A veszekedés áldozatainak sebeit a helyszínre siető munkásbarát fiatal orvos, Ács János kötözte be. A Tegnapi Közlönynek nem tetszett a sztrájk, a Munkás-otthonban előadásokat tartó Ács János se tetszett, ezért így glosszálta a fentebb vázolt eseményt:

»...A verekedés színhelyén *tartózkodó* dr. Ács János orvos kötözte be a megszurkált dolgozni-akarók sebeit... Ács János, ha nem is mint orvos, mindig kéznél van. Sokszor ő maga a kéz... Akkor is, ha sztrájkot kell megszervezni...«

Borz Pál és Ács János gyerekkoruk óta jó barátok voltak, így hát Borz Pálnak teljes élel kellett válaszolni a »Csipkelődés«-re.

A *sztrájkjog védelme* című cikkben válaszolt, de abban sok mindenről volt szó, csak a sztrájk-jog védelméről nem. Meg volt végre a jó alkalom, hogy két embert a kedve szerint helyre állítsa.

Ács János: a szegények, a nyomorultak barátja. Éjjelét, napját nekik adja. Éppen csak azt nem írta róla, hogy hajnali négytől éjfélig étlen-szomjan szegényeket gyógyít és rézpénzen kívül más pénz-fajtát nem ismer. Viszont:

Csengey Kálmán, a főispáni titkár, kíváncsi szépségű fiatal-ember. Asszonyok titkos szerelme, lányok epedése, a helyi hatalmasok kegyeltje, disznóvénnyé Tegnapi úri szalonjaiban... Ez az ember alantas szellemű »Csipkelődéseiben« vakmerőn Ács Jánost piszkálja. Mire is merészkedik ez a főispáni lakáj? »Ács János mindig kéznél van, sőt ő maga a kéz...« Ezt a mondatot bátor-odik nyomtatni mungó ujságjában... Nos, én is megmondom véleményemet Csengey Kálmánról... Csengey Kálmánnak nem a keze, hanem a nyelve a legfontosabb testrésze... Egész valója a nyelve, mely minden munkát elvégez. Ha kell még hallgatni is tud vele, sőt csomót köt a végére, azonkívül fogai közé szorítja, nehogy diszkrét dolgokról, lopásokról, csalásokról, panamákról vakkantson... De ha szükség van rá, meg is lehet ugattatni... Legutóbb is ezt tette. Holmi csipkelődéssel megtámadta Ácsot és rajta keresztül a munkás jogát, a sztrájkot támadta... Mit is várhat a polgár ettől a bérenctől? Talán azt írja meg ez az állhirlapíró, hogy a villanytelep-építkezéseknél éhbérért dolgoztatták a munkásokat? Azt írja meg, hogy azért nem telik rendes nap-számokra, mert az építkezés mögött csalás, rablás, fosztogatás bujkál meg? Cs. K. ezt nem írhatja meg. Kénytelen vagyok én elmondani.

Cs. K. mindenről tud és a rablásoknak ő is élvezője... Ha egy reggel úgy ébredne fel, hogy elfelejtené szerepét, muntját, meg a nevét is, jelleme is kihullna belőle... és mint idegen, de becsületes ember támadna fel és ebben a tiszta új állapotában találna meg íróasztala fiókjában — most már egy idegen asztalfiókban — a villanytelep-építés körüli gazdaságokra vonatkozó adatokat: végigrohanna az uccákon, tereken és ordítaná: »Szegény megcsalt nép!... Itt vannak a kezemben a tolvajokat leleplező írások... bizonyítékok...« Lenne itt vad menekülés... Kő-köven nem maradna.

Még Dombi Andrást, a függetlenségi párt elnökét is felháborította ez a támadás. Maga elé rendelte és közölte vele:

— Pali!... Csengey sajtópört indított ellened. A pör befejezéseig vissza kell vonulnod a szerkesztéstől, a tollat is le kell tenned.

— Nem értem... — hebegett a szerkesztő.

— Hát értsd meg. Kényes izlésű ember vagyok. Mig ilyen súlyos becsületsértés és rágalmazás vádja alatt állsz, pártunk hivatalos lapját nem szerkesztheted. Nincs is időd rá, mert bizo-

nyitékok gyűjtésére kell fordítani minden percedet... és figyelmeztetek, ha nem tudsz bizonyítani, elveszett ember vagy... Az Isten se segíthet rajtad.

— Esküdtbíróság tárgyalja az ügyemet. Nem félek. András bátyám... Tegnapvárnak nincs olyan polgára, aki ne tudná, hogy a villanytelep-építkezés tele van zsványsággal. És te azt mondogod, hogy az Isten se segíthet?...

— Én örülök a legjobban, ha valahogy meguszod... és a lap-óvadékot se nagyon dézsmálják meg... A kutya-fáját!... mennyit kellett szaladgálnom, míg a 10.000 korona ovadékot összeszedtem, éppen csak a te kedvedért... Most fuccs...

— András bátyám, úgy beszélsz, mintha olvastad volna már az ítéletet...

— Ha nem tudsz bizonyítani, nagyon elítélek.

— Tudok!... Lesznek bizonyítékaim — tanuim...

— Lesznek? — nevetett Dombi. — Csak lesznek?

— Bizom az esküdszékben, a tizenkét nyitott szemű, becsületes polgárban. Gondolj András bátyám a Dész—Lukács perre...

— Ez bátorított így fel?

— Igen!... igen!... Manapság a szakbírószágtól se félnék... Dész Zoltán a Saskörben a nagy nyilvánosság előtt jelentette ki, hogy Lukács László Európa legnagyobb panamistája és mi történt a múlt héten? Nem is esküdszék, hanem szakbírószág mentette fel Dész Zoltánt a rágalmozás vádja alól... Ez lelkesítő! Nem börtönzik be többé az igazmondókat. Mindenki megirhatja az igazat... és ezentúl meg is írják... Én is megírtam Csengeyről és magas patrónusairól az igazat.

— Nagyon rosszul tetted, hogy így megmártad Csengeyt... Már többször figyelmeztettelek, hogy személyi hajszákát nem tűrök. Csak elvi harcokra vagyok hajlandó. A korrupciót ostromolni kell, a szolgálékúság ellen minden erőmmel küzdök!... Minden politikai csalással szemben — ahogy Apponyi Albert vágta a szabadelvűpárt arcába — az *Impedimentum publicae honestatis* elve alapján állok. Nem! személyi hajszákba nem megyek bele! — szónokolt a helyi függetlenségi vezér egyre dübörgőbb hangon — éppen ezért elítélem Csengey ellen intézett minősíthetetlen támadásodat... Azért a csekélységért, hogy megcsipkedte a te cucilista doktorodat... így felnyársalni?... Még keveseltem is a csipkedést... Vedd tudomásul, én sem helyesletem a sztrájkot... Nem bánom, sztrájkoljanak a munkások bárhol, de a villanytelep-építkezésnél ne! Ez közügy... Hatalmas lépés városunk fejlődésében... Kicsi a munkabér?... Nem lehet nagyobb!... A szomszédokban, Szombatváron, a Nagysebesi villanytelep építkezéseknél fizethetnek és fizessenek magasabb munkabéreket, mert azokban a városokban belga, hollandi tőkékből csapolnak... Idegen tőkék... melyek kiviszik az országból a hasznot... De a tegnapi építkezés hazai vállalkozás. — Nagyott ütött az asztalra. — Hazai!... Nehezen, nagyon nehezen összekotort magyar pénz... Én is jegyeztem 1000 koronát... mert ha ilyen nagy ügyről van szó, le kell omlani a párt-falaknak, mindenkinek áldozni kell. Áldozni!...

és nem zavart, bajt csinálni... Mi az, már mész?... — szólt rá a szerkesztőre, pedig az mozdulatlanul állt a szónokló emberre meredve...

— Már előbb szerettem volna... — és alig köszönt...

A szerkesztőség: hambárszerű helyiség, hegyen-láton makulatura... Ablakpárkányon üres üvegek, pálinkás poharak... dugóhúzó... A falakon gyűlést hirdető plakátok... ügyetlen, de góromba torz rajzok... ütött-kopott sánta íróasztal, melyen Borz Pál három éven át írta »fulmináns« vezércikkeit.

Innen el kell költöznie... Rágt a lelkét vezére megnyilatkozása. Dombi András úgy beszélt, mintha a mungó lap vezércikkét olvasta volna fel. Összecimborált velük, le kell leplezni... Már írta is a leleplező cikket. Főcim: »Dombi András árulása...« Alcím: »Mért hagytam ott a Tegnapi Hírlapot?«

Befejezte a cikket, megelégedetten hajtogatta össze, zsebre vágta és elindult barátjához, hívéhez: Nemes Henrik nyomdatulajdonoshoz.

Nem ijedt meg Dombi jóslataitól. Bizonyos, hogy az esküdtek döntésükkel melléje állnak... Nem aggódott... Tegnapi polgárságának tulnyomó része az övé. A közvélemény vele van és ujjongani fog az igazság diadala napján... Nagyon érti Dombi Andrást... Persze, féltékeny rá. Már kétszer bukott meg a képviselőválasztásokon és most, hogy megnőtt a függetlenségi tábor, melyet ő — Borz Pál — nevelt ily hatalmasra — az ellenzéki mandátum biztos... És ki az egyetlen lehetséges jelölt? Ó... Ezért Dombi András már rég vár az alkalomra, hogy hátulról leszurja... »Ohó!... majd elintézzük téged is, kedves áellenzéki ur...«

Nemes Henrik régóta biztatja Borz Pált, hogy hagyja ott a Tegnapi Hírlapot és vele csináljon egy bátor, minden pártnyűgtől független lapot.

— Itt a nagyszerű alkalom! — felkiáltással ront be barátjához — holnap megindíthatjuk lapunkat. Az első vezércikket már meg is írtam...

Nemes Henrik ábrándos szemű fiatalember. Szivalaku, rózsaszínű szakállt visel. Beszéde mézes. A nyomdaiüzem gyengén ment. A megyétől, a várostól se kap megrendelést. Borz Pált a jövő emberének látta. Vacsoráztatta, itatta és alapítási tervekkel zaklatta, de a szerkesztő nem akart kötélnék állni.

Most is bor van az asztalon. Borz kezében a pohár, de nem iszik, barátja arcán keresi a hatást, melyet a cikk vált ki belőle... Nemes látszólag belemerül a kéziratba, de valójában nem olvassa — inkább azon töri a fejét, hogyan adja be a legédesebb ostyában a visszautasítást. Arról szó se lehet, hogy összeálljon ezzel a felelőtlen emberrel... Éppen most társuljon lapkiadásra vele, mikor készpénznek vehető ígéretet kapott a villanytársulattól arra, hogy minden nyomtatvány-szállítás az övé lesz?

Visszaadta a cikket:

— Palikám, remek! — koccintsunk rá. A lapot, persze, megcsináljuk... Nem azonnal, de hamarosan... Nyáron nem indulhatunk... Gondolom, októberben...

— Októberben?! — hördült fel Borz. — Holnap is késő lesz. Végre menő harcaimban sajtó nélkül álliak?

— Csak nem hagytad ott a Tegnapi Hírlapot?

— Mi az?... Nem tudod?... Hiszen te el se olvastad kézirataimat, melyben minden benne van...

— Palikám, elég volt tegnapi cikkedet olvasni, ezt a megdöglő gondolatlan, bajt csináló írást...

— Elég!... Áruló vagy... Jó üzleteket! — ezt már a külsőből kiáltotta...

Tovább... tovább!... Juliusi hőségben rohamléptekkel megy Ács doktorhoz. Ács a kültelken lakik, messze odáig az ut. A városháza előtt kocsi ül. Végighajtat a főútcán. Dél van. A hivatalokból jövő emberek megállnak és a széles kalaplengetéssel köszönetet elvesztett ember után bámulnak.

Ács doktort déli asztalnál találja... Nyers paradicsomot, káposzta torzsát, barackot ebédel.

— Látnod, ha te is ilyen kosztos élnél nem írnál olyan vérengző cikket, mint a tegnapi. Engem ugyan az égbe emeltél, de ezért se jár köszönet.

— János!... Te is elárultál? — Te is?...

— Nem tudom ki árult el. Én nem. Örültséget követél el... Igyekezem segíteni rajtad. Nem ismertem a főispáni titkár, haragudnom is kellene rá, mert *engem* támadott meg cikkében, mégis elmentem tegnap délben hozzá és megkértem, ne indítson ellened pert és fogadja el elégtételül a nyilvánosság előtt teendő bocsánatkérésedet... Ma délelőtt itt járt nálam...

— Ugy?... Te nála voltál... ő nálad volt...

— Igen... közölte velem, hogy ha te a Tegnapi Hírlapban és a Közlönyben közzé teszed, hogy őt és a névtelenül meg támadottakat alaptalanul rágalmaztad meg és ezért, valamint összes durva sértéseidért bocsánatot kérsz — visszavonja a feljelentést

— Persze, te ezt elfogadtad.

— Pali!... én nem félek tőled. Szemedbe merem mondani rólad való véleményemet. Együtt iskoláztunk... Ismerlek... Rettegetes marha vagy... Otthagytad az egyetemet és őt esztendeie hiúságok, álmok után lihegsz... Azt hiszed, ha sokat mertél, sokat is nyertél?... Legyen. Ám minden vélt szerzeményed tegnap elpusztult, magad romboltad le. Raitam kívül mindenki elhagyott, vagy ezután hagy el. Azt kérdezted, hogy elfogadtam-e a főispáni titkár feltételeit? Nem az én dolgom... Én csak tanácsot adhatok neked. Tanácsolom: kéri bocsánatot... aztán szedd össze sátorfádat és tűni el a városból... Van hová. Vissza az egyetemre. Tedd le a hátralevő vizsgákat...

- Van még mondanivalód?
- Nincs...
- Hát akkor edd tovább a takarmányt... és ezentul bögjél, vagy mekegj... emberi nyelven szólni ne merj... hozzám igazán ne...

Borz Pál gyűjti csalódásait. Tévedett a vezérében, a nyomdászban, egyetlen lelki barátjában, aki meg is alázta. A szocialista párt titkárában és így az egész pártban csalódott. A párttitkár nem volt hajlandó a munkásságot melléje állítani, népgyűlésen napirendre tűzni a villany-panamát. Csalók! Csalók! Mit szól majd a közvélemény, ha megtudja, hogy vezetői titokban az el-lenséggel cimborálnak? A közvélemény, melyet ő rázott fel, szervezett meg, felelősségre fogja vonni az árulókat... Az árulók egyre gyűltek. A Polgári Kör, a Kisiparosok egylete és mindazok az egyletek vezetőségei, amelyekbe ő fujt ellenzéki gőzt, sorra megtagadják azt a kérését, hogy közvacsorát rendezzenek, melyen megismételné vádjait és kérdőre vonná a becsületes polgárság hűtlen vezetőit.

Hasztalan kereste a szónoklás lehetőségét, az archimedesi pontot, melyre felakassza a panamisták mellé az árulókat, a hűtleneket. Nem teljesedett vágyálma, hogy öt-hatszáz teritékes vacsorán lesújtson a tolvajokra... A közvélemény is hűtlen lett hozzá.

A nagy csalódások csak öntötték belé a gyűlöletet, fokozták benne a lázat, a harci kedvet és megnőtt maga előtt, mint naplementekor a fa árnyéka... Erkölcsei hullák közt kell járnia, míg eljő az a nap, amikor leül a vádlottak padjára, hogy onnan vádolóan felemelkedjék...

Égett a nyár... Fülledt estéken sorba járta a kertes kocsmákat. Nem vette észre, hogy minden asztalnál idegenkedve fogadják és mindenkit zavar szónokló előadásával. Nappali kutatásai egyre több csalót derítettek ki. Sulyos rágalalmazási kitételekkel emlegette neveiket. Még a szomszéd asztaloknál is feszengetek az emberek. Lekapták fejüket, vagy lármásan koccintottak, minden ok nélkül harsányan kacagtak... Nem, ők nem hallottak egy szót se, kár őket tanuknak beidézni... Féltek a fülelőktől, mert voltak, akik besugtak mindent az illetékes helyeken...

Az első napokban tucatszámra akasztották nyakába a rágalalmazási pereket, később rá se hederítettek és a már megtett feljelentéseket is visszavonták... Szánakoztak, vagy mulattak rajta, kávéházi és kocsmasztaloknál többé senki se szólt rá: »kérlek, az én jelenlétemben ne...« Asztalukhoz ültették a polgárok és Borz Pál azelőtt se vetette meg az italt — egyre többet ivott... Süriün töltögettek neki és az asztal alatt bökdösve egymást, nevetésüket visszafojtva hallgatták emelkedő hangulatából hulló »bokszoló«, »hurkoló« és végül »leterítő«... adatait...

Egyre vastagodóbb irattáskát hordott hóna alatt. Állításainak bizonyítékait abból rángatta elő... Áram-vezetékek, dinamógépek, árammérő-órák árjegyzékei, költségvetések, melyek mind olcsóbbak voltak, mint a megvásárolt gépek ára. Adatokat mutogatott, melyek bizonyították, hogy Szombatváron 7½, Nagybecsesen csak 7 fillér az elfogyasztott áram egységára, viszont a tegnapvári koncessziós szerződés 10 fillért engedélyez. »Mért drágább nálunk?... Meg fogom mondani az esküdt-biráknak, hogy a tegnapvári polgár valahányszor felkattantja a villanyt, mindannyiszor sokszorosan ő fizeti vissza a finom koncessziókról ide-oda-amoda fizetett sápokat.

Volt, nem volt panama a Tegnapvári áram-művek koncessziója körül, nem tudni, csak az bizonyos, hogy a főispán Csegey Kálmánt még a sajtóper főtárgyalási napja előtt a város főkapitányává nevezte ki. A főispáni titkár azonban a Tegnapvári Közlöny hasábjain nyílt levélben jelentette ki, hogy a kinevezést közszónettel elhárítja magától, sőt a sajtóper befejezéséig szabadságolását kérte. A közvélemény tapsolt a szép gesztusnak, alig akadt titkos gondolat, mely elmerengett ezen a szép összjátékon.

Augusztusban befejeződött a mű. Tegnapvár megünnepelte az Áramművek felavatását. A diszközgyűlésen megjelent a kereskedelmiügyi államtitkár is. A társaság rendes közgyűlésén beválasztották az igazgatóságba Dombi Andrást is. Este — világítási premier — fényárban uszott a belváros. — csak a külső városrészekben a szegénység telepein pislákolnak tovább is messze egymástól a petróleum lámpások.

Mindenki boldogan ünnepelt a fényben... Sok szem kutatott a szerkesztő után, szerették volna látni, milyen arccal fogadja a megvalósult vágyálmat.

Borz Pál nem mutatkozott... Két héttel a villanvavetés előtt eltűnt. Hívei tüntették el.

A szerkesztő megmaradt néhány tucatnyi hive két csoportra oszlott. A nagyobbik csoportba a mindig és mindenben kötekedők, heccek imádók és a lelkes ifjak tartoztak. Ők azok, akik hajnalban jelszó-lármával hazakisérték a dülöngélő hőst.

A másik csoport: hat közismert ur. Új barátok, kik a nagy harc hevében csatlakoztak Borzhoz, de... titokban. A nyilvánosság előtt nem ölelkeztek, nem is álltak szóba vele, nem is köszöntek neki. Ez megállapodás volt köztük. A hat ur háttérben állt. Szerepük titkos. Főispánnal, polgármesterrel parolázó emberek, kormánypártiak, hatóság támogatók... de minden tisztségből, jóból kihagyták őket. Borz Pál néhány hónap előtt ezeknek az uraknak is sokszor befűtött cikkeiben, de most szövetségre lépett velük, mert a legkitűnőbb bizonyítási anyagot ők adták... azaz csak megmutatták neki, de maguk őrizték. »Csak a főtárgyalás reggelén adom át, szerkesztő ur... Ezek kényes petárdák, nem lehet idő előtt a kocsmákban felrobbantani...« Ezek a bizonyítékok a szerkesztő táskájában levőknél komolyabbak voltak, de szín-

tén nem voltak bizonyítékok, csak megyei és városi levéltárakból kilopatott és lefényképezés után visszalopatott bizalmas iratok, magánlevelek, köztük szerelmes levelek is... Ügyvédi és más nagy tiszteletdíjakról szóló nyugták fényképei, melyeket ha a fő-tárgyaláson feltárnak, ha nem is hoznak felmentést a vádlott számára, de botrányok kirobbanására kitűnően alkalmasak. A hat urnak pedig csak ez kell.

Ez a hat ur, ezek az alagut-emberek megsokalták Borz Pál részegeskedéseit, éjszakai szájaskodásait, melyek a sajtóper »jövőjét« egyre alább ásták. Ezért egy éjszaka, valamelyik kurtakocsmaszatlatól elhurcolták és eltüntették a nyilvánosság elől. Az alkoholtól és a rendetlen élettől pusztuló emberrel két éjszakát átaludhattak, aztán pénzt adtak neki és elküldték Budapestre, hogy »összeköttetései« segítségével valamelyik ellenzéki újság hasábjain köpjön bele a készülődő villany-ünnepségbe...

Borz Pál két hetet töltött Budapesten és nem mondható, hogy haszontalanul töltötte idejét. Bár a szerkesztőségekben nem mindenütt hallgatták meg és ahol igen, ott is csak türelmes mosollyal nézegették bizonyítékait, hallgatták kitöréseit, panaszait, hogy ő, az újságíró, ki a becsületes közéletért folytatott harcában kockára tette egzisztenciáját most a végső küzdelem idején védtelenül, sajtó nélkül áll... Üres szavakkal küldték el.

Mig járta a szerkesztőségeket, gyűjtögette az ismeretéseket. Újságíró-kávéházakban rájuk bukkant, asztalukhoz ült és a Tegnapvári panama-botrányról színes előadásokat tartott. »Kitűnő anyag«, — mondogatták neki — »csak nem lehet megírni.«

—...Van még független, igazmondó újság! — lépett egy hajnalon a magára maradt Borz Pál asztalához egy magas, monoklis, megnyerő modoru férfi. — Tarolai Olivér... a *Kancsuka* szerkesztője vagyok — mutatkozott be. — A Kancsuka tudja kötelességét és egy pillanatig se késhet... Kérem a neveket! — Notestzt vett elő. — Semmi előadás, semmi részletezés... Az esetet kívülről tudom... A szomszéd asztalnál két órán át figyeltem és szorgalmasan jegyeztem... Csak a neveket kérem...

Borz Pál diktálta a neveket.

— Azoknak az uraknak a neveit is kérem, akik szerkesztő kollégám mellé álltak.

— Nem, azokat hagyjuk... Ők a háttérben kívánnak maradni...

— Akkor hogy képzeled el a megírandó cikket... Ön újságíró?... Az igazságot így keresi? Nem tudja, hogy az igazság-keresés eszközei nem válogatósak?... Igazság és diszkréció összeférhetetlenek... El akarja hallgatni legjobb bizonyítékai szolgálta-tóinak neveit? Nem akarja, hogy tanuskodjanak? Hiszen akkor maga elveszett ember!... Döntsön, ahogy akar, de ha én nem kapom meg azoknak az uraknak neveit, akkor, bocsásson meg kollégám, nem foglalkozhatom az ügygel...

A pincér a második dupla konyakot hozta... Borz remegve nyult a pohár után, de néhány percre legyőzte magát, nem itta ki. Megbizói nagyon ráparancsoltak, ne merjen inni és most éppen

az ő bőrükről van szó... Viszont a maga bőre súlyosabban forog kockán... Igaza van a főszerkesztőnek: a köz érdekében ki kell állniuk az uraknak.

— Szervusz! — koccintott a »Kancsuka« főszerkesztője és Borz Pál önfeledten itta ki poharát.

— Tehát nem... Ez nagyon sajnálatos... Nem szívesen mondok le arról az áldozatról, hogy melléd álljak... Engedd meg, hogy hangosan gondolkozzam... Nem akarod kiadni a tisztességes embereket, kiket csak dicsőítenék cikkeimben?... Rendben van... Tégy úgy ahogy akarsz, hiszen a magad ügyéről van szó... Így is hajlandó vagyok megírni és nevem alatt megjelentetni a cikket, de egy kikötésem van... A neveket és a birtokukban levő adatokat mégis közölnöd kell velem... Kartársi becsületszavamra fogadom, hogy cikkemben a legkisebb vonatkozásban is kerülni fogom adataid anyagát és persze nevüket se említem. Kérdezhetnéd, mert kérem neveiket, ha nem foglalkozom velük?... Pajtás!... én is bekapom a sajtópört... szükségem van fedezetre... Akarod így?...

Borz Pál felsorolta a neveket és a saját szemeivel látott írásos bizonyítékok anyagát is...

Reggel volt. Az emberek siettek napi munkájukra. Tarolai Olivér, a Kancsuka közismert főszerkesztője munkája nagy részét már befejezte. Megdolgozta Borz Pált és most elvitte a szerkesztőségbe és előtte mondta gépbe a hatalmas cikket. Tarolai egy pamlagon heverve diktált a gépirónőnek.

Borz Pál egy fotelben megbujva hallgatta az egyre emelkedő ragyogó mondatokat. Felkelt és szinte lábujjhegyre állt, hogy jobban lássa a magasságba repült embert, aki mondataiból aranyhegyet épít... Ez az újságíró tud... Mondja, amit ő hebeg...

A cikk utolsó mondatai pattognak:

»Ezt a mocsárt egy bátor újságíró ki akarta száritani, de elvették és összetörték a tollát... Meggyávult hívei elhagyták. A közvéleményből jól ismert eszközökkel kifogták a szeiet... Az újságíró fejébe tövisszorosut nyomtak és »feszítsd meg« kiáltással bíróság elé állították... De a mocsár lakói tévednek. A bíróság nem fogja vállalni a pribék szerepét... A bíróság 1913 szeptember 20-án igazságos ítéletet fog hirdetni...«

Borz Pál könnyezve dadogta: »Köszönöm... köszönöm...«

Tarolai nem szerette az érzelmes jeleneteket. Feltápáskodott a pamlagról, átnézte a kéziratot és a gépirónővel a nyomdába küldte.

— No, ez megvan... Add meg a címedet, estefelé elküldöm a kiszedett cikk levonatát... A villany-avatás napját, ugye, szeptember 10-ére tűzték ki?... Lapomat kellő időpontban 400 példányban küldetem el a legjobb tegnapi címekre... Tőled tudom, hogy titkos barátaid kívánságára, a villany-ünnepségek napjáig Budapesten maradsz... Küldetésedet már befejeztél, remélem nagyon jól...

— Hogy köszönjem meg neked?...

— Ne érzelegyünk... Mi nagyon komoly kötelességet töltünk

be... Menj aludni... Ha pesti napjaidban akad számomra idő, örömet töltök veled egy-két estét...

A »Kancsuka« főszerkesztője Borz Pál távozása után sem tért nyugovóra. A csodálatosan munkabíró ember a visszatérő gépíróknak sztenogramba diktált. Elővette jegyzeteit és azok, meg a képzelőereje segítségével átfogó képet adott a Tegnapi társadalomról, annak legfőbb bűnözőiről. Itt-ott kényes célzásokat hegyezett el. »Bankbetéteket«, »Keresd az asszonyt« tált... Adott szava ellenére kiszolgáltatta Borz Pál titkos segítőit, akik mindent tudnak és a »mindent« idézőjelben úgy adja elő a cikk, mintha a hat ur külön-külön személyesen adták volna elő a rudomásukra jutott szennyes dolgokat.

Ez a cikk is kész. És ez a jó cikk...! Ez vár megjelenésre, nem az első... Most már csak telefonálni kell... »Halló!... Kedves Sukoróy ur, azonnal látogasson meg... Nagyon kitűnő üzlet... Holnap reggel el kell utaznia...

»Új rendszer, hozzávaló ragyogó emberrel« — mosolygott maga elé Tarolai...

sukorói Sukoróy Győző Viktor... Senki se kételkedhetik a teljes név valódiságában, ha az előkelő tartású, sebtorradásos és különben is érdekes arcú, monoklis fehércamásnis középkori urat szemügyre veszi.

Tegnapvár megye és Tegnapvár sz. kir. város főispánja, Kövesdy Mihály mégis tamaskodva hasonlítja össze az előtte álló Sukoróyt névjegyével.

— Mondja, kérem — szólal meg a főispán — a sukorói család melyik ágából való?

— A szatmári ágból, méltóságos uram...

A főispán ajkán finom mosoly játszott:

— Nagyon szép, hogy a magyar könyv terjesztésének nemes misszióját vállalta...

— Méltóságos uram, türelemesen bevallom, hogy én a »szatmári ág« elkoldusodott saria közönséges könyvügynök vagyok. Ha ez misszió is, mégis nagy megpróbáltatás számomra. Munkám után minden este önmagam előtt szégyenkezve rogyok ágyamra. Bevallom, kinos volna ez a pillanat is számomra, ha nem méltóztatna ilyen kegyesen fogadni...

— No, nem olyan rettenetes a dolog... Üljön le barátom... Majd csinálunk valamit... Elvégre egyik legnagyobb élő írónk összes műveiért néhány emberünknek le kell szurkolni azt a 360 koronát...

— Tíz koronás havi részletekben, méltóságos uram...

— Igen... Ezt az ajánló sorokat tartalmazó sokszorítványt, melyet ezuttal az én nevemre szóló és igen kitűnő irodalmi ember irt alá, nyomban láttamozom... — és rájegyezte: »Láttam... Kövesdy főispán... Igy. Tessék... Most behivatom az írnomat, ő majd a kezére jár... megnevezi azt a tíz-tizenkét urat, akiknél reménnyel kopogtathat...

— Köszönöm, méltóságos uram... de kérem, ne csengesse be irnokát, legyen kegyes kihallgatásomra még néhány percet szánni. Van még egy ügy, valóban fontos ügy, melyben meghallgattatásomat kérem... Beszélhetek?

— Tessék...

— Bocsásson meg méltóságod, de egy nagyon kinos közügy vitt rá, hogy könyvvügnöki praktikával magas személye elé tala-kodtam. Olyan ügy, amelyben módom volt szolgálatot tenni a vármegyének, különösen Tegnappvárnak, illetve tiszteletre méltó vezetőinek... Most, hogy méltóztatott kijelenteni, hogy legnagyobb nemzeti írónk harminc kötetes sorozata terjesztésében minden erejével támogatni fog...

— No, nem egészen ezt ígértem...

— Így értettem... bocsánatot kérek... Mégis, méltóságos uram jóvoltából, olyan helyzet teremtdött, hogy kegyessége spontán és nem hozható kapcsolatba azzal a jószolgálattal, amelyet a megye és a város, illetve a köztisztesség megvédésére tettem.

— Kérem... térjen mondanivalójára... persze röviden.

— Iparkodom... Éppen ezért elhagyom annak elmondását, hogy szereztem tudomást a készülő botrányról... Egy megjelénésre váró háromoldalmi cikkről van szó, mely Borz Pál sajtópere anyagát tárgyalja. Ennek a cikknek levonatát alkalmam volt el-olvasni. Felháborító, hogy a megye és a város tisztességes vezetőiről és minden számottevő polgáráról milyen hangon merészel a cikk megemlékezni. A cikk szerint ezen a tájon csak Borz Pál, a nagy purifikátor és néhány barátja tisztességes ember...

— Biztosan valami szennylap készülődik...

— Ugy van, méltóságos uram... Szennylap!... Melyik tisztességes ember fél egy tisztességes ujságtól?... De egy szenny-laptól?... Igen!

— És mért mondja el ezt nekem? Azt hiszi, érdekel?...

— Már nem is kell, hogy érdekelje méltóságodat, mert ez a cikk nem fog megjelenni... Mégis azt hiszem... azt hittem, hogy tudomást kell szereznie róla... Ez a hitem biztatott fel, hogy minden megtegyek, amivel megakadályozhatom a cikk megjelenését... Ez sikerült... A cikk, mondom, nem jelenik meg... Miért avatkoztam bele ebbe az ügybe, melyhez semmi közöm?... Miért akarja megvédeni a közérdeket egy könyv-vigéc? Mondhatnám a legszebbet magamról, de csúnyán hazudnék... Érdekből tettem... Komiszan kiterveztem, hogy eljövök Tegnappvárra és méltóságod elé teszem a nyilvánosság elől már elvont cikk levonatait.

Zsakettje hátsó zsebéből elővette a cikk levonatait és az asz-tralra tette.

»Itt van a robbantani akaró pamflet« így terveztem mondani valómat és reméltem, hogy viszontszolgálatul jelentékeny erkölcsi, hangsúlyozom, erkölcsi támogatást kérek... »Pihá« szoltam rá ma-gamra... Ezt így mégse szabad...

— Bizony nem! — szolt közbe a főispán. — Ugy volt »szép«, ahogy megcsinálta... Most pedig egy szót se többet... Szeretem a csendet, ha olvasok...

Szenvtelenül olvasott, csak akkor vonta fel a szemöldökét, amikor ahhoz a fejezethez jutott el, amely Borz Pál titkos barátainak, a hat urnak idézőjelbe rakott nyilatkozatait közölte. Ezt a részt háromszor is elolvasta... Először csendes felháborodással, másodszor csodálkozva, harmadszor mosolyogva... Amikor letette a levonatokat, felkelt és a könyvügynökhöz lépett. Megveregette a vállát...

— Maga derék ember... Valóban nagy szolgálatot tett nekem... Ezért nem csukatom le... sőt rendelkezésére áliok... Látom, mégis nemes ember az ur, és így nem gondolok arra, hogy a cikket maga írta...

— De méltóságos uram... méltatlankodott könyörögve Sukoróy...

— Nagyon ügyes trükk volna, mi?... No, mindegy, maga könyveket akar eladni... Meddig akar itt működni...

— Nyolc-tíz napig...

— Az sok... Ha én segítek, egy nap is elegendő... Magának egyetlen látogatást sem kell tenni... Majd én akvirálok... Hígyjon itt aláírási ivateket... Hat darab elég lesz... Holnap megkapja az aláírt ivateket... Hatvan aláírást kap. Nem lesz több, de kevesebb se... És most beszéljessünk másról... Tud maga sakkozni?

— Nem tudok, sajnos...

— Nem nagy baj... Remélem, kártyázni tud... Valami kettős játékot... Talán tartlit?...

— Ó!... méltóságos uram! Dardliban nagyon erős vagyok...

— Csak ne bizza el magát... Olyan partnerrel hozom össze, akit nehéz lesz legyűrnie...

Csengetésére az ajtónálló hajdu jelentkezett.

— Pista! — adta ki az utasítást a főispán — küldj le valakit a Centrálba Schückért...

Sukoróy hűledezve várta, mi lesz?...

Schück, a minden hájjal megkent varrógépügynök, választásokon főkortes, örökösen a Centrálban tanyázott. Néhány perc múlva megjelent.

— Sukoróy ur... — mutatta be egymásnak a főispán a partnereket... — Schück ur! ön mindig áldozatkész emberem volt. Most is számítok magára... Egy holnap délig tartó tartli csatáról van szó. Sukoróy urat nyomban *elkiséri* szállodai lakására, és holnap délig kártyázhatnak... Addig minden percét megosztja Sukoróy urral... A szállodából persze nem mozdulhatnak ki. *Maga vigyázz!*... Érti?...

— Nem értem, méltóságos ur... de minden parancs szerint lesz...

— Nem muszáj folyton kártyázni... de ahogy én kettőjüket ismerem... Céhüket irassák fel, én fizetem... Holnap déiben... Sukoróy ur megkapja irásait és Schück ur kikiséri a gyorsához... *Sukoróy urnak sürgősen el kell utaznia*... Nem tartóztatom tovább az urakat...

A vármegyeház lépcsőjén lehaladva Schück megkérdezte furcsán szerzett partnerától:

— Négy kilencessel játssza a dardlit *Schuck* ur?

— Sukoróy!... ipszilonnal!!

— Ha maga Sukoróy... akkor én *Süköröi* vagyok.

A könyvügnök hatalmas nevetésre fakadt. Ettől a pillanattól kezdve megértették egymást...

A főispán délután ötre fontos közügyben meghívta a *hat urat*. Egymásután érkeztek meg és meglepődve bámultak egymásra, zavartan mosolyogtak vissza a főispánra, aki szivarral, cigarettával kínálta meg őket, kedvesen tréfálkozott velük. Baráti hangon kérte számon, mért vonultak vissza a közügyektől... Most is csak félve reméli, hogy szívesen fogadták meghívását... Végre rátért a tárgyra.

— Az ügyet, melyben idefárasztottam önöket, diszkréciójuk oltalmába helyezem. Uraim! figyeljenek... egy fővárosi lap az Áram-művek felavatási napján ezt a cikket akarja megjelentetni... — felmutatta a kinyomatott cikket — Egy jótékony kéz juttatta el hozzám. Épületes írásmű... Felolvasom...

A főispán felolvasás közben néha felkukkantott és meglegedett mosollyal pislantott vendégeire, akik még nem tudták, hogy kelepccébe kerültek. Csodálkozva bámultak egymásra, mért olvassa fel nekik ezt a cikket, melyet ők rendeltek meg, ha szabad száju is, szívükből szólt. Kár, hogy halva született, mert hogy ez a leleplező cikk nem jelenik meg, arra mérget mernének venni... Ám következett a cikk leglényegesebb része... A főispán nem emelte fel a hangját, amikor olvasta: »Van mégis Tegnapváron néhány olyan tisztességes ember, akik bátran Borz Pál mellé álltak és nem engedik a tisztogató kéz letörését. Minden megjegyzés nélkül sorra közöljük azokat a nyilatkozatokat, melyeket Borz Pál előtt tettek meg, és adataikat, melyeket a főtárgyalás napján rendelkezésre is bocsátanak...

Babos János építész vállalkozó nyilatkozata: »Minden erőmmel rajta leszek, hogy Borz Pál igaza kiderüljön...«

— Bocsánatot kérek, méltóságos főispán ur. — ugrott fel Babos — Ez becstelen rágalom... Nem lojális ezt előttem felolvasni...

— Kérem, Babos ur... majd megbeszéljük. Azért vagyunk együtt... — és folytatta a felolvasást... Persze sorra kerültek mind a hatan. Mintha egymás után huzták volna fogaikat... Egyik felszisszent, a másik ordított... kinek milyenek voltak az idegei...

— Uraim! — fordult a főispán a felolvasás végeztével hallgatóihoz — ha elhinném, hogy önök valóban megtették ebben a cikkben szájukba adott nyilatkozatokat, nem lennének most együtt... Mégis csodálom, hogy a cikk első részét, melyben engem és a villanyvilágítás megteremtőit a legutolsó hangra rágalmak érnek, szó nélkül hallgatták meg. Azon is csodálkozhatnám, hogy a cikk másik felét, mely dicsfénybe vonja önöket felháborodással utasították vissza...

— Méltóságos főispán uram! — bátorodott szólásra az egyik ur — Hatunk közül egyedül én vagyok ellenzéki, de a várospolitikai ügyekben egyetérték az itt megjelent barátaimmal. Mi ellenezük azt a módot, azokat az elveket, amelyek alapján megvalósították a villanyvilágítást, de hogy mi a közgyűlési teremben elhangzott »nem« szavazatunkon kívül egy kukkal is megzavartuk volna a többség akaratát — ezt mind a hatunk nevében ünnepélyesen kijelentem. Ami pedig a felolvasott cikkben személyünkre vonatkozik, az betűről-betűre aljas kitalálás... Az a szemét Borz Pál szeretne magával rántani bennünket is.

— Ugy van!... Ugy van! Piszok!... Aljas... Ilyen embert agyon kell ütni... — kiáltották a tetemre hívott urak...

— Köszönöm, uraim!... Mindenben egyetértünk... Ezek után meg kell állapodnunk, mi legyen?... Hagyjuk megjelenni a cikket és indítsunk sajtópert?

— Méltóságodnak messze ér a keze... Ne engedje megjelenni...

— Sajnos, nincs hatalmamban... Ellenzéki újság...

— Minden eszközt igénybe kell venni...

— Sajnos... pénzzel se lehet... Itt csak egy nagy gesztus segíthet, az is pénzáldozatba kerül... A főszerkesztő kerülő úton tudomásomra adta, hogy hajlandó eltekinteni a cikk közlésétől, ha Iró István, nagyszerű írónk harminc kötetből álló műveiből bizonyos számú sorozatot megvásárolunk. Nem nagy áldozat, azon felül szép cselekedet is... A sorozat ára 360 korona és 10 koronás havi részletekben is fizethető. 120 sorozatot kell vállalni... Ugy gondolom, hogy önök a felét veszik át... 60 sorozatot... fejenként 10-et...

— Tíz sorozat!... Tízszor ugyanaz a harminc könyv!... — méltatlankodik mindnyájuk nevében Streit Jenő, kinek szerelési üzeme és azért gyűlölködik az áram-művek ellen, mert monopolizálta a villanyszerelési munkálatokat.

— Ó! Nem kell megtartani mind a tíz sorozatot. Itt vannak a rokonok, barátok, bizalmas hívek... Csak egy kis meggyőzés... finom lelki-ügynökösködés kell... Uraim, a magyar könyvet így terjesztik. Senki se vesz könyv-sorozatot azért, mert olvasni akar... Mindig valami *okból*, az olvasási vágytól független *célból* vesznek emberek könyveket. Hagy jöjjön egyszer Tegnapvára is egy — félvagón könyv... Hallatlan teljesítmény... Nagyobb, mint a villanyvilágítás... Büszke lennék rá... Tessék uraim, itt vannak az aláírási felhívások... Vagy ha nem akarják...

És volt nagy fogcsikorgatás... de rendre aláírták az ívet, fejenként tíz sorozat erejéig.

— Egy pohár konyakot, uraim!

Nagyon szépen megköszönték, de nem kértek a főispán konyakjából... Buskomoran távoztak el...

A főispán jóízűen mosolygott. »Ezt a Sukoróyt elengedhetném, de csak hagy tartlizzanak holnap délig«. Ő is kártyázni ment. Lent a kertben várta már a behűtött tarokk-párti... Leült bizalmas barátai közé... Ő osztotta az első játszmat... Keverte... keverte a lapokat... de nem került kiosztásra sor. Derűtsége, melyet eddig magába

kellett fojtani, most kirobbant... Hahotázva nevetett, a kártya kihullott a kezéből. Ráborult az asztalra, könnyezve, prüszkölve nevetett... Felkelt az asztaltól és a kerti utakon dülöngélve kacagott... Szinte aggasztó volt...

— Mi jön mulatsz ilyen hatalmasan, méltóságos uram — kérdezték meghitt barátai...

— Nem mondhatom el még nektek se... A drága Mikszáth Kálmán, ha élne, neki talán elmondanám...

Borz Pál, mióta Tarolaival megismerkedett, vígan töltötte pesti napjait... azaz csak az első három napot. Tarolai és barátai körében ivott a budai kocsmákban. Mindahányan megigérték, hogy eljönnek sajtópöre tárgyalására. Tarolai biztatgatta, hogy sajtópere után nagy fiu lesz, bizonyos, hogy meghívják valamelyik pesti laphoz. Negyednap — Sukoróy tegnapi nagy sikere után — eltűnt Tarolai és vele a barátok is. Hiába kereste Tarolait a szerkesztőségben, budai kocsmákban is hasztalanul kutatót utána... Hét nap telt el Tarolai nélkül és nem is látta többé soha... A villany-avató ünnepséget követő napon szomorúan szánta rá magát a hazautazásra. Kétségek közt élt... Tarolai azt ígérte, hogy a Kancsuka a felavatási ünnep előtti napon Tegnapiváron lesz... Az ünnepség elmúlt, a mai pesti lapok szép cikkeket írnak róla... és a Kancsuka még itt, Pesten sem jelent meg...

Már az indulásra váró vonat ablakánál áll, amikor az újságkocsi állványán meglátja a Kancsuka legujabb számát. Megvásárol egy példányt... Forgatja a lapot, keresi a cikket, tizszer átnéz minden címet, míg végre a szerkesztői üzenetek között olvassa a neki szóló tudósítást: *B... P... Tegnapivár. Ellenőriztük adatait és nem bizonyultak valóknak. A cikket nem közöljük.*... A harmadik osztályú kocsi sarkában kuporgott. A Kancsuka a padlóra csuszott... A szembenülő utas udvarias — feladta neki... Írt: »nem kell«... Keze a levegőben maradt... Rábámult gyűrűs ujjára, melyről hiányzott a gyűrű. Legnagyobb nyomorúságában se vált meg tőle. Hogy a Tarolaival való kocsmázásokra teljék, eladta apjától örökölt gyűrűjét... Eszébe jutott, hogy tegnap este, még mindig reménykedve Tarolai után érdeklődött, a főpincér mosolyogva válaszolt: »Zsarolai ur napok óta nem volt itt«... »Kérem, én Tarolai urat keresem...« A pincér bizalmasan sugta: »Tarolai?... én úgy tudom: Zsarolai a neve... Vagy tán egy másik urat tetszik keresni?...« A vonat zakatolta: »Zsa-ro-la-i-...« Megcsalt!... Elárult!... Csaló!... Zsarolai...

Összetörtén szállt ki a vonatból. Böröndjét cepelve vánszorogott be a városba. A Centrál elé ért. A terraszon Babos nagy társaságban sörözött. Ő volt Borz Pál budapesti útjának főfinanszírozója... Meglátta a hazatérő szerkesztőt, vérbe borult az arca. Elébe ugrott és két pofont mért rá, aztán belerugott. Borz a terrasz vaskorlátjára zuhant, fejét előntötte a vér. A kórházban megállapították, hogy eltört a karja.

Tíz nap múlva sinbe rakott, felkötött karral ült le a vádlottak padjára.

*

A zsufolt főtárgyalási teremben révetegen néz körül. Egyetlenegy barátságos, biztató mosoly se üzen neki. Nincs védője, maga védekezik. A főügyész mellett ül zsakettben a főmagánvádló: Csengey Kálmán főispáni titkár, gomblyukában virág... A tárgyalás elnöke — új ember Tegnapváron — cédulára ír néhány szót, az altisztjével Csengeyhez küldi. Csengey elolvassa a cédulát, aztán zavartan tépi le kabátjáról a virágot... A vádlott ezt látja, a piros szekfűt leparancsoló elnökre tekint... szánalmat olvas ki belőle.

Nagyon szomorú ember Borz Pál... Három hónapon át ivott, kótyagosan várta ezt a napot, a diadalt hozó tárgyalást... Hitte, hogy nevét szárnyra kapja a hír, az egész országban ismert ember lesz... az a legkevesebb, hogy felmentik... Ebben még mindig bízik, de érzi, hogy az esküdttbírásg döntése már csak az ő magánügye, a közvéleményt nem érdekli...

Folyik az eljárás. Negyvenkét tanút jelentett be, közülök csak hét jelent meg... Szürke kis emberek. Mindegy!... az esküdt bírák lelkébe markoló védőbeszéde lesz a döntő...

Már olvassák a vádiratot. Gyötrelmesen hosszú, száraz... Végre felállítja az elnök. Halkan felel a kérdésekre. Igen... igen... Fenntart mindent, amit cikkében megirt. Beterjeszti bizonyítékait. A melléje rendelt irodatiszt szedi elő a táskából az írásokat, melyeket ő bizonyítékoknak szánt. Költségvetések, kalkulációk... A főispán hintója, négy lipicai lova... Az eladósodott polgármester 20.000 koronás betétkönyve... A ezt... B azt tudja... Hosszu a lajstrom... Dél van mire befejezi...

Következnek a tanúk... »Nem!...« »Nem emlékszem!...« »Nem tudok róla!...« »De hiszen ön mondta el nekem! Százszor is a fülembe sugta!...« — Ön követelte tőlem, hogy idéztessem be tanunak!... kiált a tanura a vádlott... »Nem igaz!... Kikérem magamnak!« Van olyan tanu is, ki megvetően háttal fordít neki.

A bizonyítás összeomlott...

Már a főügyész beszél... »Pörölycsapás volt minden szava« írta másnap a kormánypárti közlöny... Végre a vádlottat illeti meg a szó...

Délután kettőkor ejtette ki az első szót és délután ötkor még mindig beszélt. Jól indult... Három hónappal ezelőtt fogott védőbeszéde szövegezéséhez és azóta... folyton írta... De napjai egyre zavarosabbak lettek... az éjszakákat átitta és így napról-napra higyelejübbek lettek mondatai. Többször elakadt... de újra felcsattant és tereggette tovább Tegnapvár szennyesét. Nem látta az esküdt bírák hideg tekintetét, a közönség gunyos mosolyát... A közönség egyszer mégis teli rokonszenvvel fordult a vádlott felé... Ah, most következik a szenzáció... A vádlott a főispáni titkár házas asszony szeretőjéről beszél... Egy pillanat csak... és már ki is mondja a nevét... »Nem engedem meg!« kiált rá az elnök... »Semmiségi panaszt jelentek be...« »Más mondanivalója nincs?« kérdi

az elhallgató vádlottól... »Csak annyi« — szólalt meg végre — hogy az utóbbi semmiségi panaszt visszavonom... és még külön bocsánatot is kérek nagyságos elnök urtól...

Leült és mintha a semmibe hullott volna... Az ügyész beszélt még. Borz is élt az utolsó szó jogával... Elhaló hangon mondta az itt gyerekesen ható szavakat. »Én tudom, amit tudok... de nem hisznek nekem«.

A fogházőr kivезette. A vádlottak szobájában csak ketten látogatták meg. Ács doktor... Könyörögve mondta neki: »Palikám, két esztendőt jósolnak... Ha bevezetnek, kérj szót... vonjad vissza cikkedet, kérj bocsánatot... Ha nem is ment meg, de segít... Borz Pál csak egy legyintéssel válaszolt... »Eredj már innen!« szólt rá a még mindig előtte álló barátjára...

Ifju hiveiből egyetlenegy merészkedett be hozzá. Azt szívesen is fogadta. Fülébe sugta: »...egy fröccsöt!« Az ifju hozott is neki egyet... aztán még egyet... szóda nélkül.

Bent véget ért az esküdtek tanácskozása. Borz Pált visszavezették a tárgyalóterembe. A két nagy pohár bor áthangolta, felémelt fejjel, vidáman ült le a padra.

Az esküdtek főnöke megtette jelentését. Az összes kérdésekre »igen« volt az esküdtek felelete.

— Ne mondja... — gunyolódott a vádlott.

Az ítéletre összegyűlt közönség harsány kacagásra fakadt. Csengey is nevetett. Az ügyész ajkába harapott... Az elnök megintette a közönséget, a vádlottra rákiáltott: »Álljon fel!... az esküdtszék megsejtéseért három napi sötét zárkára ítélem«...

Borz leült és tovább is mosolygott... Mintha kicserélték volna. Vidáman nézett szét a közönség között, mintha keresné köztük a régi arcokat, hogy társaságába hívja őket és borozgatva meséljen nekik a pusztuló erkölcsökről.

A bíróság visszatért a terembe. Az elnök kihirdette az ítéletet: »Egy évi és hat hónapi fogház...« Következett az ítélet indokolása és utána a kérdés: »Fenntartja-e semmiségi panaszait?«

— Nem én, kérem... Visszavonom...

— A három napi sötét zárkát elengedem...

— Köszönöm nagyságos elnök ur.

Valaki elkiáltotta: »Éljen az elnök!«

Borz Pál bevonult a fogházba...

Künn az emberek tovább éltek... A nagy villanyszámlákra felszisszentek. Voltak nagyobb bajok is. Halkan panamákról, színekről beszéltek. Csengey Kálmánból nem lett főkapitány, a megyei főjegyzői állást töltötték be vele... Erről... arról lehetett sugdolózni, de a szamar Borz Pálit mindenki elfelejtette...

Egy napon nagy csizmásan belépett a háboru és ömlött a vér... Tegnapióra mint mindenhol angyali szárnyakon szállt a »Treuga Dei«. Az emberek, a pártok békét kötöttek... A független ségi párt elnöke, Dombi András megkapta az áram-művek ügyészi stallumát. Csengey, a vármegye arany pennájú főjegyzője az uri-

hölgyekkel karöltve vezette a háborus jótekonysági mozgalmakat... Minden, minden kivirágzott, pompázott itt is a lövészárkoktól messzeségben. Buzakenyeret ettek és az eljövendő végső győzelemre nagy áldomásokot ittak.

Ebbe a világba lépett vissza Borz Pál, 1915 tavaszán. Letöltötte a másfél évét, nem küldték ki harctérre. Babos Pál eltörte balkarját és a csont rosszul forradt össze. Nem volt katonának való.

A fogházban eleinte sebet mart lelkében az a hite, hogy vele szörnyű igazságtalanság történt. Neki igaza volt, de mindenki megcsalta, elhagyta. Őt nem a bíróság, hanem a társadalom dobta a börtönbe. El kell pusztulni annak, aki egyedül marad az igazsággal. Ez a viszony áldatlan, gyümölcsöt nem hoz, veszélyes, mérgező hatású. El kell választani a magára maradt embert az igazságtól. Az embert be kell csukni, a megfoghatatlan igazság pedig menjen amerre neki tetszik, lehetőleg szálljon fel a magasságba, ugys odavaló illetőségű.

Javít-e a börtön? Nagy a vita erről, de az bizonyos, hogy a becsukott emberben vihar támad: elvesztett jogai után ordít. Nem a szabadsága elvesztése legfájdalmasabb szenvedése. Gyarlóságai, szenvedélyei gyujtogatnak benne. A jó étel, az ital, dohányzás utáni vágy tiltakozik a brutális elvonás ellen... Ezért van az, hogy csak a szenvedélymentes lelkek tudnak a börtönben is magukba vonulni. A hatalmas többségből alakul ki a rabok társadalma, élen vezetőkkel, kik mozgalmat szerveznek, melynek célja: jobb koszt, szeszesital és dohány.

Borz Pál is csak kevés napokig türte szomjuságát... Be kellett lépnie a börtön-társadalomba, melyben a kölcsönös segítség éppen olyan marakodások miatt bukna meg, mint a »szabad« társadalomban, ha a sors itt se volna közös... A börtönlakók lelki és anyagi egzisztenciája között alig van eltolódás, és így a közös balsorsban őszintén társulnak, segítik egymást... Az ujoncnak megmondják, hol van a zárt ajtókon a rés, melyen át beszöktethető az ital, a dohány. Borz Pál is hozzájutott az alkoholhoz, ha nem is duskálhatott benne, minden este megtalálta a rejtekhelyen két deci pálinkáját, melyet egyre jobbnak tartott.

Amikor lesóványodott testén fityegő ruhában kilépett a fogházból, nem rohant neki a gonosz társadalomnak, nem gyujtotta fel a várost, hanem körülnézett, kereste, hol van az az ember, akitől egy pohár pálinkát és cigarettát kaphat...

Nyomban jelentkezett is egy ember, de attól mindent, csak pálinkát nem remélt... Ács János, az orvos várt rá a fogház előtt. Borz alig ismerte meg kitagadott barátját, aki meghízott és katonaruhát viselt. A bródi katonakórházban, mint segédorvos teljesített szolgálatot. Egy napra szabadságot kért, hogy beszélhessen szabaduló barátjával.

— Mért állsz előttem szótlantul?... Talán nyujtanád a kezed! — szólta rá. — A régi barátsággal várok itt rád. Egy napig maradtok itthon és erre a napra letartóztatlak. Eljössz hozzám, rendbeszedlek és megbeszéljük, mi történjék veled.

Borz szemlesütve mondott köszönetet.

Szótlanul haladtak Ács lakása felé, de otthon alig ültek le, Borz megkapta az első támadó kérdést:

— Mért nem válaszoltál levelemre?

— Ó!... nagyon örültem levelednek... Mégse tudtam válaszolni... Te másfajta ember vagy... Nem vagyunk egymáshoz valók. Mért is ragaszkodsz barátságunkhoz? Te jó vagy hozzám és mégse tudok őszinte lenni hozzád...

— Rettenetes marha vagy!

— Mindig ezt mondtad... Az iskolapadokban is... Egymásmellett ültünk nyolc osztályon át... Emlékszel-e, amikor a nyolcadikban a *Fóthi dalról* irtunk dolgozatot?

— Emlékszem... Dolgozatodban visszautasítottad Vörösmartynak azt az állítását, hogy »a legelső magyar ember a király«. A legelső magyar embernek illik magyarul tudni... és még ennél súlyosabb dolgokat is irtál...

— Te könyörögtél értem és megmentettél a kicsapástól... A főispáni titkárhoz is elmentél könyörögni értem... Látnod, ez nem sikerült, én hiusítottam meg... Most újra meg akarsz menteni?

— Pali!... Az uton majd megfagytál?... Hol a télikabátod?

— Eladtam... Mit bámulsz?... Eladtam... Eladtam mindent az utolsó ingig... Eladtam az öreg butorokat, a leander fákat hordóstól, anyámtól rámhagyott utolsó emlékeket is... Mikor adtam el? Mig a kuksiban ültem... Mért adtam el? Kellett a pénz! Mért nézel rám faggató szemmel?... Ne kinozz!... Inkább adnál egy pohár pálinkát...

— Kapsz!... két pohárral is kapsz... Látom, másképp nem lehet veled józanul beszélni...

— Te is iszol velem... Másfél éve nem kocintottam...

Ács a rendelőből konyakot hozott. Magának is töltött...

— No, most ide figyelj, Pali... Én most katonaruhát viselek, meg is híztam, te meg lefogytál... Elláthatlak ruhával... Palikám, kérlek, embereld meg magad. Dolgoznod kell... Ma annyi gazdátlan munkahely van...

— Fizikai munkára képtelen vagyok. Balkarom rossz... Szellemi munkát kapok én?

— Igen... Ma reggel szereztem számodra állást... A Mauthner étteremben felíró leszel. A konyhában ülsz és jegyzed a kihordott ételeket... Kosztot és havi 50 korona fizetést kapsz... Ez egyelőre... átmenetileg jó lesz.

— Nagyon jó... A konyhában ülök. Senkise lát... Ez különösen jó... Iparkodni fogok... Vigyázok magamra... Istenem, huszonnyolc éves vagyok... Nem!... nem fogok elrohadni... Ember leszek. Szabad időmben tanulok... Két alapvizsgám van... a többit is lerakom... Doktorálok... Leteszem az ügyvédi vizsgát... Egyelőre gyereünk a konyhába jegyezni: bécsi szelet... pörkölt... hosszulepés — és én... én nem iszom többé!

— Ugy... ugy, Palikám... Tanulj!... Ma könnyű vizsgázni. Háboru van... Az itthon maradt szívek jók... Most pedig gyere... öltözködj át, aztán ebédelünk...

— Nagyon jó!... Itt nálad... Nyers kosztot eszünk! Ezentul husételhez nem nyulok... Csak felírni: egy disznókaraj 90 fillér...

— Rettenetes marha vagy! — nevetett Ács — Egy disznó karaj 90 fillér?... Két korona!... A háboru felhajtotta az árát... Nézd csak, itt van két öltözet, bujj az egyikbe bele...

Borz szinte ujba öltözött... Átmeneti kabátot is kapott Mintha ráöntötték volna...

— Gyerünk!... A Centrálban ebédelünk...

Ács katonatiszti ruhában végig sétált a korzón Borz Pállal, ki ma szabadult ki a rabságból...

Borz Pál hőskorát éli... Már két hete ül a konyhában, előtte hordják be az ételeket, fűszeres gőzök, paprikás-hagymás ízek csiklandozzák orrát... ital után eped. Mauthner, az étterem gazdája dicsekszik Borzzal, kit ő adott vissza a társadalomnak... »Nézzenek be urak a konyhába, ott ül a felíróasztalnál...« Bizony ott ül egyre szíven szurottabban... »Csengey főjegyző urnak egy bécsi szeletet!... szép legyen!« Látnia kell a protekciós adagot öt féle körítéssel, melegágyban tenyésztett zölddel diszítve... Maga elé képzeli a volt főispáni titkárt. Látja peckesen ülni asztalánál. Gomblyukában virág. Vékony, hosszú ujjával leheletszerűen érinti a kést, villát... és ahogy eszik: álom... ahogy issza borát: beteljesülés... Valaha tetszett neki ez az ember... Egyszer együtt alapvizsgáztak, — nyolc éve már annak — együtt is vacsoráztak, nagyokat ittak, összetegeződtek... Ha nem kötné fogadalma és két pohár lenne benne, most felkelne a felíró asztaltól, bemenne az étterembe és könnyes szemmel nyujtana kezét annak, aki összefőrté életét... De nincs benne ital... Mégis az éttermet elválasztó nylus függöny mögül beles és látja Csengey Kálmánt... Furcsa, milyen fáradt a tekintete... Éppen eltolja maga elől az ételt és tétozva nyul az ital után. Nem iszik, csak szorongatja a poharat... és nincs virág a gomblyukában... Visszasettenkedik helyére... »Nincs virága... Persze, az elnök letiltotta...« »Borju pörkölt!...« »Hat leves« »Csirkesült!« — kiáltják az előtte elvonuló pincérek, de nem hallja... nem jegyez...

Mauthner ordítását már hallja:

— Sült csirke!! Borz ur! Sült csirke!!! Hat leves!!! Egy perc alatt tíz korona kár! Összejátszani? Mi? Mi??

Rémülten néz Mauthner gyilkoló tekintetébe. Nem bírja el. Felkel az asztaltól. Kabátja után nyul... »A kabátját nem viszi el!... Egy perc alatt tíz koronám rabolta el«. Mauthner ordítása bezug az étterembe. Egy pincér kedveskedni akar Csengeynek. »A főnök ur most dobja ki Borzot. Összejátszott a főúrral...« Nem megy el az asztalomtól?! — kergeti el Csengey.

Borz felső kabát nélkül belép az étterembe. Sompolyogva megy a kijárat felé.

— Pali!... Borz Pali!... — szólítgatja Csengey és mikor ez nem elég, utána megy, elébe kerül... Az étteremben megállnak a

kések, villák, félbe marad a korty. Csengey kezét nyújt és Borz Pál zavartan fogadja el.

— Megkérlek, ülj az asztalomhoz — és már vezeti is oda. — Igyál velem egy pohárbort.

Borz felhajtja a bort... Könnybe lábad a szeme. Szólni akar, de sirásba ful első szava. Asztalra borul, keservesen zokog.

A vendégek megrendülve néznek tányérijukra... Suttogva fizetnek... feleslegesnek tartják jelenlétüket... és mielőbb a kávéházi törzsasztaluknál kell ülni, hogy hírül adják a nagy eseményt... Elmenőben még látják, hogy Mauthnerné behozza Borz kabátját és lopva akasztja fel a Borz hátamögötti fogasra...

Borz már nem sírt, sőt felhajtott még egy pohár bort és már italosan — oly kevés kellett neki — feledve a Mauthner affért, megilletődve hallgatta Csengeyt:

— ...tudod, a megyén, a városházán már lányokkal dolgoztatunk, nincs elég férfi erő itthon. Holnap meglátogatsz a hivatalomban... majd nézek a számodra egy íróasztalt... Egyelőre csak dijnoki fizetséget kaphatsz... Rendben van Pali?

Az asztalon álló ibolyás-vázából kivett néhány szálat és betűzte Csengey gomblyukába.

— Nagyon szépen bánsz velem, Kálmán... Én is felmentelek téged. Visszahelyezem jogaidba a virágot, melyet... akkor... a tárgyalási elnök leszedetett rólad...

Csengey mosolyogva koccintott, de nem ivott, csak nézte az italt mohón nyelő Borzot...

— Mennem kell... Háboru van. Az itthonmaradtaknak kétszer annyit kell dolgozniuk, mint békében, sajnos, tízszer annyi a munka... Nincs hivatalos óra... A megyénél rengeteg munkát ad a hadisegély-szolgáltatást ellenőrző munka... Pali!... te mindig a szegény embereket védted... Beduglak a hadisegély akták közé... — Bucsuzott. — Holnap látlak?

Egyedül maradt az étteremben. Gondolatait rózsaszínűre festette a mámor. Uira buggyant a forrás — három pohár bort ivott meg — rohanva folyt a kiszáradt mederben. Csengey? ... Éljen! ... Beülteti a vármegyéhez... Hajnaltól estig dolgozni fog... Háboru van. Nincs hivatalos óra... Szegény hadiárvak, özvegyek... Majd ő mindent jól intéz el. Másfél évet ült? Nem azért mert rabló, gazember... Csak azt hitte, hogy igaza volt... Ő becsületes ember... Mauthner csalással gyanúsította meg, de Csengey melléje állt... Ács ezzel a Mauthnerrel... ezzel a... vörös disznóval akarta visszaadni őt a társadalomnak... Csengey? Gavallér!... »Gyere komám a vármegyéhez!...« Ez már igen!...

A kövér Mauthnerné gurul asztalához. Egy fröccs a kezében. — Parancsoljon szerkesztő ur!... és ne tessék haragudni az uramra... Ő olyan esofált volt... és itt van kérem a felmondási időre is a fizetés — egy százkoronát tett az asztalra — mert tudjuk, hogy szerkesztő ur nem marad nálunk... Egy urnak ilyen munkát végezni még se lehet...

— Ugy van... A vármegyét fogom szolgálni... Ide se teszem be többé a lábam...

Felugrott az asztaltól. Majdnem otthagya a pénzt és a fröcsöt. Utóbbi különösen sajnálta volna... Állva itta meg a fröccsöt.

— Leó, fizetek!... Egy fröccsöm volt...

— De szerkesztő ur, így nem mehet el tőlünk... Félreértés történt...

A függöny mögül kilép Mauthner. Vidám arcot vág, és mintha misem történt volna, megragadja Borz kezét:

— No, szerkesztő ur, mit szól hozzá?... ezt mi ketten jól megcsináltuk. Gratulálok... Mert mi az, hogy hat levest, két borjúkarajt, egy csirkesültet elfelejtett felírni?... Fene egye meg azt a bűdös pénzt! Mit jelent nekem az a pár korona? Szerkesztő urnak is meg van a maga baja... és elmerengett... Ha nekem bajom van, én kiabálok... tegnap éjjel az Istenhez kiabáltam... Nekem két fiam volt Przemislibe... és kirohantak a biztos várból azzal a Tamássy kegyelmes urral... és semmi hír a két gyerekről... Lina, ne bögi!... A szerkesztő ur nem kíváncsi a mi tragédiánkra... Csak kérem, lássa be, nem csoda ha olyan esofáltan viselkedtem... Ugye nem baj szerkesztő ur?... Régi zsidó mondás: »minden jóra vezet.« Maga most már egy gemachter Mensch!... Beül a vármegyéhez, csinálja a rendeleteket a korai zárórákról és más ilyen jó dolgokról... — Ömlött a szó Mauthnerből és csak akkor hallgatott el, amikor intésére a pincér két fröccsöt tett az asztalra és poharát koccintásra nyujtotta...

Borz megbékülten távozott el. A bortól és az eseményektől, félrekapott ésszel, vidámságra hollywoodi szívrrel igyekezett a Central kávéház felé, boldog multját visszakérni, leülni a nagy asztalnál ügyvédek, orvosok körében feketézni...

Három felé járt az idő, a nagy asztal tagjai már haza szállingóztak. Találkozott velük... Tegnap még elfordították a fejüket, ha látták, ma barátságosan köszöntek neki. Volt, aki meg is állította: »Szervusz Pali, gratulálok...«

A kávéházi asztalnál már csak az ugságírókat találta. A háboru napilapot is termelt ki Tegnapiváron. A Híradó teljes szerkesztősége, három katonának egyelőre alkalmatlan fiatalember boldogan csapott le Borz Pálra. Jól ismerték, sajtópere idején lobogó lővei voltak...

— Pszt!... Pszt!... Sajtó előtt nem nyilatkozom... Adjon Isten, Zsiga! — és kezét fogott a főpincérrel. — Hozzon nekem feketét és hozzá békebeli konyakot...

— Haragszunk Pali bátyánkra — indította meg a beszélgetést az egyik szemüveges fiatalember. — Első útjának a szerkesztőségünkbe kellett volna vezetnie, de ugylátszik a fogházban megokosodott...

— Mig a Tegnapivári Hírlap szerkesztője ült, azt hittük, hogy az igazságot verték láncra. Most attól tartunk, hogy a láncot fogságából magával hozta — szolt a második fiatalember.

— ...és viselni akarja... Divatos viselet — gonyolódott a harmadik.

Borz huncutul mosolyogva szürcsölte feketéjét. Belemerült a fekete édességébe, mint kisgyerek a finom falatot, izgatottan leste Zsiga kezéből a szivart, ki szertartásosan vágta le a trabukko végét és mikor átnyújtotta, megjegyzést is fűzött hozzá.

— Szerkesztő ur! ma tüneményszerű a szivar...

Borz egy kétkoronás bankjeggyel válaszolt.

— Viszont a kétkoronás papiros nem tüneményszerű jelen-ség — tolta vissza a pénzt Zsiga. Engedje meg, hogy ezzel a bé-kebeli szivarral megajándékozzam...

Borz szivta már a szivart... kitünően szelelt... Ma minden sikerül, minden jó... A konyak is jó... »Zsiga!... friss töltést!«... Csengey bocsánatot kért... Holnap beülök a vármegyéhez... Új életet kezdek...

— Finom a szivar Pali bátyám? — piszkálja a szemüveges szerkesztő. — Tudja-e hogy az a szivar: panama? Zsiga feláron összevásárolja a trafikokban a szivarokat és a szegény polgárnak nem jut egy szippantás se... Csunya világ van itt a front mö-gött... Panamisták, csaló hadseregszállítók garázdálkodnak, ássák alá a frontot... Pali bátyám meg kijön a börtönből, mi hiába vár-juk, hogy közénk jöjjön és vállalja a frontbontók elleni harcot... Nem ezt teszi... dehogy is ezt teszi... Az, hogy elment majdnem tányérmosónak, nem tagadom, bátor gesztus volt... De halljuk, hogy ma leborult Csengey előtt... halljuk: felvirágozta...

Borz már a harmadik konyakot itta. Ha oszladozóban is volt benne a mai nap derűs harmoniája, még mindig mosolygott, de már magában zsörtölődött: »Ezek a kölykök leckéztetnek... Ez a Ro-na Ernő a fűszeres fia, mért macerál engem?... Nem megyek bele a hecbe... holnap Csengeyhez megyek...«

A negyedik konyak után mégis bekapta a horgot:

— Mennyit karattyoltok! — szólt rájuk. — Zöldfüllűeknek nem jár ki ennyi... Ne tanítsátok apátokat... Mikor csücsültem, akkor is tudtam mindenről. Ujságokat is olvastam, még a ti vacak lapo-tokat is, mely annak a piszok Nemes Henriknek a tulajdona. Az a szemtelen szívszakállu Nemes eladott engem egy félpénzért... Ő ugattat benneteket. Pedig most nem szabad ugatni. Tilos az uga-tás!... Nem leszek Nemes Henrik vérebe... Én holnap a várme-gye szolgálatába állok... Átveszem a hadisegélyezési ügyeket. Magasztos hivatás...

— Magasztos? — kacagott a legifjabb hírlapíró. Nagyon fen-költ misszió Babos, Streit, Gyurkovics által is megszavazott ren-deleteket, határozatokat lekörmölni. Ezek az urak, akiket ön koronatanuknak jelentett be, de becestelenül elárulták, benne vannak a bizottságban... Bizony, lekörmöli, amit ők mondanak ki — öt ko-rona napibéért... Tudja, mibe kerül egy dupla konyak? Egy ko-rona ötvenbe... Napi 3 duplakonyakért fog körmölni. Mondhatom magasztos hivatás Babossal, Streittel, Gyurkovicsal együtt dol-gozni.

— Azokat kidobatom... Velük nem dolgozom... Ne vigyo-rogjatok!.. Engem Csengey a hadbavonult szegények itthonma-

radt feleségeinek, az elesettek özvegyeinek, árváinak tutorává tesz meg... Kiírom az ajtómra:

»Gyertek elő — monda — gyertek
Négy apátlan árva gyermek:
Hadd szelek most a kenyérből,
Nem puhából, nem fehérből:
Csak az árvai szegényből...«

Ismeritek ezt a verset?... No! tartsa fel az ujját, aki tudja.
Hármuk közül a legfiatalabb, a költőújságíró jelentkezett.
— Hogyne ismernők... Arany János versének egy másik szakaszával, ha egy kissé korszerűen átalakítva is válaszolok a szerkesztő ur által jeligéül választott versszakaszra:

»Cserna vizén zug a köz-malom
Sokan veszik a vámot azon
Másoknak zöldell a domb hátja
Másoknak a völgy selyem ágya —
.. .. .«

Bizony, bizony, szerkesztő uram... Az embereket huscafatokká őrlő közmalmon... sokan szedik a becsstelen vámot...

— Sokan? — hördült fel a részeg Borz... Őcsém!... vannak bizonyítékaid?

Az újságírók harsány kacajra fakadtak.

— Mit röhögtök?

— Mert bizonyítékokat követel szerkesztő ur.. éppen ön... kit bizonyítékok hiányában tudott elítéltetni Csengey Kálmán?...

— Éljen Csengey Kálmán... — kiáltotta válaszul Borz.

Négy felé járt az idő, kevesen voltak a kávéházban. A távoli sarokban négy katonatiszt kártyázott, egyikük se tudott magyarul... Egy közeli asztalnál vén nyugdíjasok gyülekeztek tarokk-partijukra. Közülök egy felkelt, feketéje reszkető kezében...: »Éljen!... Éljen!... Rokonom...« és feketés poharával koccintóan intett Borz felé...

Az újságírók érezték, hogy tulfeszítették a hurt. Megszöktek az asztaltól...

— Drága szerkesztő ur, megártott a délutáni konyak — szólt hozzá Zsigai, a főúr.

— Meg a fröccsök...

— Csak a friss levegő segít, szerkesztő ur.

Belekarolt és feltűnés nélkül kivette az uccára.

Részegségén is átködlött, hogy kidobták a Centralból, de átbottlott ezen az érzésen és ment tovább a részegember útján... Hideg böjti szél fujt... Ment, ment cik-cakozva befordulva mellékkucába és... gondolkodott... A kóválygó agy, mint malom zakatolt és potyogott ajkáról az örlemény: »...Azok a kölykök... szemtelenek, no! Öt korona napidíj... Ezért vállaljam a missziót?... Gyertek elő... monda gyertek... négy apátlan..

Dá az is jó, hogy Cserna vizén zug a... hogy is mondta az a huncut kölyök?... Ahá!... tudom már... No, megállj Csillay!... Most rájöttem... Rájöttem... Megint tussolni? Félsz ugye, mert kiszabadultam... Cserna vizén zug a... Tussolni! Mi?... Engem akarsz megvenni öt korona napidijért... engem?... Rájöttem...

Forgott vele a világ. Nekidült egy falnak. Szemben egy kocsmából automata zene szólt ki. Átment a csatakos kocsiuton és bement a kocsmába.

Borz Pál ezen az estén hattol tizenegy óráig sok kocsmában adta elő életét és a mai nap fordulatait. Különböző rendű, rangú hallgatók, másnap közhírré tették: Csengey Kálmán főjegyző állással akarja betömni Borz Pál híres száját, de ő ezt nem fogadja el.

Másnap délben egy megyei hajdu rázta fel fekete álmából és egy levelet nyomott a kezébe. Borz a levelet markába szorítva falnak fordult, visszaesett álmába. Délután ébredt fel. A levél a padlón összegyűrve hevert. Lehajolt érte nyomorúságos vackáról. A levél így szólt: *Csengey Kálmán üzeni Borz Pálnak, hogy a tegnapi tett ajánlatát a maga részéről is tárgyalatlannak tekinti*

Olvasta volna az üzenetet, de nagyon ugráltak a betűk... Visszafeküdt, aludni kell még...

Harmadnap reggel olvasta el a levelet... Mi történt?... Nagyon kevéskére emlékezett, sok mindent sejtett, mi minden történhetett... Egy automata verklire emlékezett a »Fel, fel vitézek a csatára« öreg, de megújodott indulót játszott.

Bedugta a fejét a vederbe. A jéghideg víz sem segített, csak kibökkentette vele: »Rettenetes marha vagyok!«... Eszébe jutott Ács János... Most nem bánná, ha elmenne Csengeyhez könyörögni. De mért nem könyörög ő?... Ezt kell tennie! Papirost kerített elő és már irta is: »Visszaüzenek, kedves Kálmán... Ezen a világon csak téged becsüliek...« Irt... irt... egy oldal megtelt... »Nem jó!« Újra kezdte: »Édes Kálmán! Drága Barátom!... Nyomorult féreg vagyok...« Eldobta... Ujabb levél kezdés: »Nagyabecsült, mélyen szeretett jóltevő barátom!...« Leírni leírta ezt a megszólítást... de utána földhöz vágta a tollat... »Semmiféle levelezés!... Semmi levél!... Ugy van jól ahogy van. Berugtam és jól gondolkoztam... Az újságíróknak igazuk van. Ártatlanul másfélóra leültetni? és utána öt koronás napidijas állással kiengesztelni? Ó!... mennyire lesüllyedtem, milyen szemét vagyok, hogy ezért leborultam előtte... Én most megparancsolom magamnak, hogy utat vágok a rendes élet felé... mátol kezdve minden nap magamba nézek és megvizsgálom hány lépést tettem előre...«

Megmosakodott, inget váltott, gondosan öltözködött. Hova készülődött, sose tudódott ki, mert amikor a főccára befordult, a sarkon elcsippte a tegnapielőtti ivások egyik résztvevője és »no, szerkesztő ur, a Csurics kocsmában alaposan megmondta... a tizedik

lépcsőnél egy másik cimborától újabb részleteket tudott meg... és így a semmire sem emlékező Borz Pállal, mire a főucca tulsó végére ért, sorsdöntő éjszakájának minden részletét megismertették. Csengey Kálmánnak ugyancsak elhuzta a nótáját. Keserű szájjal hallgatta az éjszakai barátokat, el is unta őket, de nem volt ereje lerázni magáról a belécsimpaszkodókat... Míg végig ment a főuccán vagy tíz ember gyült köréje... Közönségével bevonult abba a kocsmába, ahol a legjobb sört mérik és kitűnő a gábli... Egy másik kocsmában a bor kitűnő, a harmadikban vidám tambura szól... A csimpaszkodók nem eresztették el Borzot... másnap, harmadnap, és évtizedeken át ő kapaszkodott beléjük. Nem volt számára visszatérés... Meredeken zuhant alá, a mélyben ténferegte át ifjuságát, férfikorát...

Tisztes cigánybandának is vannak lecsuszó tagjai... Eleinte csak iszik, a munkahelyről el-elmarad... és ha részt is vesz az együttesben, hamisat fog gyakran... Eljön az az este is, amikor hegedűje nélkül tántorog közéjük. Akkor nincs kegyelem, kirugják a zenekarból csak bőgőhordozónak maradhat meg... A bőgőhordozónak minden szabad. Semmi szükség sincs a józanságára, szájaskodhat, piszkos szavakat mondhat, semmiért se felelős, de visszaadják neki a banda tagjai sokszorosan, amit nekik kell az élettől és az izléstelen lumpoktól eltűnnök.

Borz Pálból a tegnapi társadalom bőgőhordozója lett. Joga volt minden kocsmasztalhoz odaülni, inni az ivókkal, belekotyogni a beszélgetésekbe, külön szólás joga volt, ha mulatságos esetekről pletykált, de tünnie kellett a nyárspolgári inzultusokat, inni mások örömeire, — sokszor borra sört, sörre pálinkát és ha többet nyelt le, mint amennyit elbirt, megkapta a magát a vendéglátó asztal is, kipellengérezte a jelenlevőket, sértegette őket. Ezt is elűrték a bőgőhordozótól... Csak akkor kiáltották: »coki!« ha tulságosan vakmerősködött... Így rugdosódott egyik kocsmából a másikba... egyre részegebben... Mindenütt teli poharat tettek elébe... és rövid szereplés után megkapta a »cokit«... sokszor a pofont is... Záróra után végigordította az uccákat: »Lopnak!«... »Csalnak!«... »Cserna vizen zug a közmalom«... Ezt dalolva fujta... Maga szerezte a zenét. A rendőrök eleinte bevitték, éjszakára sőtétre tették, de utasítást kaptak, hagyják a féleszűt. Azóta csak rászólnak: »Eredj haza bolond szerkesztő!«

Nem ment haza. Tudta hol vannak a zárórát átlépő titkos mulatóhelyek. Bekopogtatott az elsőtetített ablakon és addig vinnyogott, míg végre be nem eresztették.

Voltak tiszta percei is. Késő délutáni ébredéskor olykor megmosdott és magába is nézett. Voltak felvillanásai, tompuló agya morajlott is. Ilyenkor kora délután, elment a kávéházba olvasgatta az újságokat, szörnyülködött a háborun. Elment a szerkesztőségbe, tintát, papírost kért. »Fiuk, olyan cikket írok, hogy...« Irt is néhány sort, de elaludt és hortyogása felverte a szerkesztőségi szobát.

Az újságírók szívükből szánták... A maguk szegénységéből sokszor juttattak neki nadrágot, cipőt... »Fiuk!« — mondta egyszer a szerkesztő — »ha Borz Pál meghal, a mi halottunk lesz...«

Ujságíró volt egykor... Szegény, számár ujságíró, aki gyufaszál fényével kereste az igazságot... Boldogtalan Borz Pálnak csak a halálát menthetjük meg...» Már hálólhelye se volt. Az ujságírók a szerkesztőségi lomtár egyik sarkában makulaturából hevenyésztek ágyat neki...

Bekövetkezett a nagy összeomlás és nyomában az októberi forradalom. Tegnapvár-megye kormánybiztosává Dombi Andrást, a függetlenségi párt elnökét nevezték ki. Ez a kinevezés felháborította Borz Pált. Nagy volt a szólásszabadság, hiszen mindenki a forradalmat élte. Minden második ember dobogóról dörgött. Borz is felállt a kávéházi és kocsmá asztalokra és hirdette, hogy Dombi nem a nép akaratából került a megye élére és a forradalom méltóságát sérti, meggyalázza egy ilyen megalkuvó, üzletes egyén kinevezése. A forradalom a legérzékenyebb instrumentum. — Borz Pált becsukták.

Két hét múlva már a szerb foglár nyitotta ki cellája ajtaját és szélnék akarta eresztetni. Borz, ha nem is tulságosan, akkor is italos állapotban volt... Elcsodálkozva bámult az új uniformisra, aztán furcsán mosolyogva válaszolt a felszabadító szóra: »Az eresszen ki, aki becsukott.«

Mégis ki kellett hurcolkodnia a fogházból és belépni egy új világba...

Az élet új medret ásva folyt tovább. A forradalom helyébe új uralom, dermedés de pezsdülés is lépett. A megszálló szerb katonák és átvonuló franciák és színesek, dinárral, frankkal fizettek. A kirakatok albalkaiban még ott voltak a »Nemzeti tanács védelme alatt« című plakátok, benn a pultok előtt hatalmas vásárló kedvvel tolongtak a győztesek katonái... De az éjszaka meghalt... Este nyolckor nemcsak a katonáknak, hanem a polgárságnak is takarodót fújtak. Borz Pál életét kifosztották. Este nyolcig is hasztalan járta be kedves helyeit, az asztalok üresek voltak. A legelvetemedettebb cimborák is otthon töltötték estéiket. A hivatalok éléről levonult urak, ha volt birtokuk, szállásukra vonultak vissza, esküt nem tett tisztviselők csomagoltak, készülődtek a demarkációs vonalon túlra... Az ujságírókból könyvelő vagy... vajdasági író lett. A kiadó ciril betűket rendelt... A Híradó volt szerkesztőségi helyiségeiben megnyílt a Valuta bank... Borz elvesztette makulatura ágyát is...

Ács János — három évet töltött a fronton — leszerelt, hazajött és megnyitotta rendelőjét. Csengey se tűnt el. Letette az esküt. Borz Pált nem érdekelt ez a két ember, még a nevüket se ejtette ki az a feledésbe ment nap óta, amikor egyszerre bukott meg mint étkermi feliró és megyei díjnok-jelölt... Azokat az embereket, azt a társadalmat kereste, amelynek böghordozója volt, de az a világ eltűnt... elbujt... Nem nyugodott bele, elindult felkutatásukra. Műhelyekbe, irodákba kukkantott be, mindenütt komor, fásult arcok fogadták, itt-ott egy pohár borral kínálták meg, aprópénzt is nyomtak a markába. Az ital elfogadta, a pénz visszautasította. Elunta ezeket a látogatásokat is, felkerekedett, kiment a városból

és szállásról-szállásra csatangolt. Voltak gazdák, akik kutyát uszítottak rá, de a többség befogadta. Egy hétig etették-itatták boldogult vele, aztán szélnek eresztették.

*

Az élet parancsol... Tegnapvár is, amint az egész világ, belezökkent az új kerékvágásba. A háború utáni nagy gazdasági lendület, az új arculatu erkölcs, az új világnézetek betörték Tegnapvárra is. Az élet feltételcinek átfomált tényezői hangosak, ríktók, felelőtlének voltak. És hova való, ami hangos, ríktó, felelőtlenség? A kávéházba, a kocsmába. Ez a kocsmá ilyen, az a kocsmá olyan párti. Ebbe a kávéházba a siberek járnak, abba a kávéházba a lánckereskedők, de mindegyikben állt a bál, zugó, zengő volt valahány... A záróra meghalt, száz dinárért meg lehetett váltani a hajnalig mulatást.

Borz Pál feltámadt... Ki keltek sirjuktól a régi asztalok, ujak is keletkeztek... A régiek derűtlen fogadták Borzot, az ujak szívesen ismerkedtek vele.

1923-ban nem volt ember állás, kenyér nélkül. Még Borz Pál is foglalkozáshoz jutott. Egy vak magyar ur felolvasója lett. Délután öttől-nyolcig kellett felolvasnia, kosztot és egy tágas szobát kapott érte... Néha jutott a vakember ruhatarából is... Egy régi frakk, az elmúlt idők parédás kocsisainak sujtásos télikabátja. Borz levágta a frakk szárnyait, szövete örökké tartó — két évtizeden át viselte. A vak urnak nagy könyvtára volt — fenn a padláson... Kézi könyvtárában csak a magyar országgyűlés naplójának évfolyamai voltak meg. Azokat, csak azokat olvasta fel Borz kihagyás nélkül... A vakember szélsőséges függetlenségi párti volt. 1909-ben vakult meg. Ennél az évfolyamnál kezdte meg működését a felolvasó. Tetszett neki ez a munka. Mint szenzációs regényt úgy olvasott magának is. A hallgató és felolvasó időgépre ültek és naponta öttől nyolcig a múltban éltek. Szidták Tiszát, Andrást, rajongtak Just Gyuláért, Károlyi Mihályért és a többi intranzigensért. A felolvasó sokszor megpihent, de csak azért, hogy együtt szidják a koalíciót, a munkapártot... éltessek az obstrukciót... vagy maga Borz Pál rögtönözön egy beszédet, melyben ostorozza a napirenden levő javaslatot...

Este nyolckor felkelt a felolvasó asztaltól és megkezdte a másik életét. Hajnalban hazatántorgott a tegnapi éjszaka po-jácája... Így folyt Borz Pál élete napról napra, évről évre... tizenhat éven át. Felolvasott a vakembernek és éjszakáit, mint a társadalom rendíthetetlen böghordozója, átkocsmázta...

Mégse volt egészen így... Egyre kevesebbet ivott... de a huszonöt év óta magába szitt alkoholtól böven tellett mulattató, bolond beszédek... Voltak estéi, mikor otthon maradt. Merengve feküdt az ágyon, vagy bolyongott teremserű üres szobájában. Meg-megállt a tükör előtt és belekópött... Nem segített az önmardosás, éjfélkor átmászott a bezárt kapun...

Ács János is eszébe jutott... Noszogatta magát, hogy elmegy hozzá... Egy reggelen mint oly sokszor, megverték, a feje vérzett — elment Ács Jánoshoz. Álmából verte fel.

— János adj bizonyítványt, bepörölöm a gyilkosokat...

Részeg volt... Ács feleslegesnek tartotta, hogy ezzel az emberrel, kivel tizenkét esztendeje nem beszélt és csak távolról lemondóan nézte pusztulását, most beszéljen. Kimosta a sebét, be-
ragasztotta.

— Megirom a bizonyítványt is... Itt van 20 dinár, hozzálakmánybélyegeget rá.

Borz elment és nem jött vissza. Ezentul sűrűn megjelent a hajnali órákban — orvosi bizonyítványért... Leült a ház előtti padra és megvárta, míg Ács megkezdte a rendelését... De nem kellett arra se várnia. Ács koránkelő volt. Első dolga volt kinézni az ablakon, nem ül-e a padon Pali. Ha nem volt ott, aggódott érte. Ha ott volt, kinyújtotta az ablakon az orvosi bizonyítványra ragasztandó — öt dinárt. Borz ragaszkodott az öt dinárra való leszállításhoz az új »illeték-törvény« szerint. Az öt dinárral a legközelebbi kocsmába tért be és kettőért egy fityóka »okmánybélyegeget« rendelt...

1939 egyik tavaszi hajnalán bebotorkált a Centrálba. Otthonról jött. Józan volt. Lenyesett szárnyu, zöldre fakult szennyes fra kibán, hatalmas bakancsain tuléro nadrágiában megállt a kávéház ajtájában. A hirtelen kapott fénytől pislákolva nézett szét. A kávéház üres volt, csak egy asztalnál vigadott nyolc ur. Majd felverték a kávéházat. Névnap vacsoráról már hangulatosan tértek be egy »feketére«. Mind tul voltak az ötvenen, Borzzal egykoruak. Valamikor az élet néhány ütemét együtt tették meg, aztán Borz ellenük fordult... Ott van köztük az Áram-művek volt igazgatója, főmérnöke, és mások is, akikkel egykor sokat viaskodott. A multat azonban befedte majdnem három évtized és Borz Pál elvetéit élete. Ha részeg volna, minden hívás nélkül asztalukhoz ülné, de most rosszkedvűen fordult el asztaluktól és tölük távol ült le. Reménytelenül küldte kérő tekintetét a megöszült Zsiga felé, míg az végre megszánta és odakiáltotta: »Mingyárt, szerkesztő ur!«

A mulatozók asztalánál egyszerre nagy nevetés robbant ki. Amikor a nevetés elült, a társaság egyik tagja átkiáltott Borzhoz:

— Pali! mért nem ülsz át hozzánk?

— Nem érek rá, sürgös dolgom van — kiáltotta vissza és tenyerébe hajtotta fejét, így is mutatva, hogy sürgös dolgát éppen most végzi.

— Ne bolondozz, Pali!... Nekünk is sürgös megbeszélni valónk van veled.

Ketten asztalához mentek, felranciaálták és karonfogva cipelték asztalukhoz.

Visszaautasította az elébe tolt konyakot, de lassan megpuhitották a kedveskedések, hizelgések... Már a harmadik konyakot itta és ez annyira sok volt neki, hogy utolérte a társaság hangulatát. Szerepelt is. Közkívánatra elénekelt a »Cserna vizén zug a közmalom« hires dalát...

— Most pedig figyelj ide Pali — emelkedett szólásra a társaság egyik tagja. — Egy kérést terjesztünk eléd... Palikám, mi

harminc éve tegeződünk veled... Azt hisszük — elég volt belőle... Igyuk vissza a pertut!

A társaság nagyon várta ez a jelenetet, hiszen ezért a heccért csalták asztalukhoz Borzot.

— Zsiga! — kiáltottak a főurnak. — Tizenhat konyakot kérünk... Palikám, nyolc a tied...

Borz röhecselve válaszolt:

— Nyolc pohár konyak... remélem dupla... és egymásután... Jó trükk... höhőhő...

Zsiga tálcán felszolgált a tizenhat konyakot.

— Tegnap — folytatta Borz — egy törött száju üvegből itattak velem. Ittam... Kiszoptam az egészet, pedig egy kis petróleum is volt benne... höhőhő... a számat se vágtam meg... De veletek nem iszom tovább... Nem iszom vissza a pertut... Mért innám vissza?... Kik vagytok ti? Régi svihákok vagytok... Jan-kó!... milyen téglából építetted a házad? A gimnázium építkezési anyagából... Sanyi? Az 1200 dináros nyugdíjadból teletél a Rivierán?... Mind, mind ahányan utolsók voltatok, vagytok...

— Coki! Takarodj innen!... Kuss!... — zúgtak feléje, de Borz nem ment el, sőt egy lendülettel az asztalon termelt és szétrugtatva a tizenhat pohár konyak közt magasra emelte a hangját:

»Kukuriku!... Hajnalodik! Jön az új világ! Urak! elbujni a hajnal előtt, mert elpusztít benneteket a napfény. Kukuriku-u-u... Minden napfényre kerül. 1939!... Kukuriku-u-u...«

Egy öles ur lekaptá az asztalról meglegette, földhözvágta... A többiek kórusban kiáltották: »Kidobni!...« »Kirugni!«

Zsiga felemelte, karoncsipte és kidobta az ajtón...

Szörnyen fájlalta hátát... elindult Ács Jánoshoz.

Ács János a kertben dolgozott, gyomláló kapával irtotta a gatz. Jó reggelt! — jelentkezett nyöszörögve Borz.

Ács szánakozva mérte végig a szomorú figurát.

— Pali!... nem állnál be a kertembe madárijesztőnek?... Csufság vagy ebben a szárnyatlan frakkban, ebben a lompos, szennyes bugyogóban... Térdig beásnálak, hogy fel ne bukjal... No, ne pislogj olyan mérgesen... »Orvosi bizonyítványért« jöttél.

— Nagyon fáj a hátam... Ne bánts...

— Gyere, megvizsgálak... — Bevezette a rendelőbe. — Vetkőzz le!...

Szomorú vetkezés... A piszkos, rongyos felső alatt szennyes ing, alsónadrág nincs... És maga a meztelen ember?... Csontok bőrből kötve...

Ács kirugdalta rendelőjéből a rongyokat, utasította cselédjét, hogy hajigálja tüzre... Borz gyerekesen mosolygott. Tudta, új ruhát kap.

— Gyere, megfürdetlek.

Szószerint cselekszik. Bedugja a kádba... »Add a kezéd« — és szappanozza. »Most a lábad«... »Ülj fel!« Nyakát, hátát, mellét szappanozza, surolja... »Állj fel!« és megnyitja a zuhanyt...

Száz vizsugárt szór rá a szűrő és Borz Pál szeméből is csorog a könny...

Már meleg takaró alatt hever a széles padon... Ácsra néz... Tekintete tele van kérdéssel, de csak egy szót szól:

— Miért?...

Ács felel:

— Nem azért, hogy segítsek rajtad... Orvos vagyok és a gyógyíthatatlan beteget is kezelnem kell... Másik életet nem adhatok neked. Mindent ki lehet javítani. A tál ha tíz darabra törik... össze lehet drótozni... Brody Sándornak egyik novellájára kell most gondolnom... A nagyon, nagyon szegény ember a szemétdombon keresgél és talál egy pár sarut. Rongyos, lukas. Koldus dobhatta el. A szegény embernek semilyen lábbelije sincs. Elviszi a két vacakot a foltozó vargához, aki az ujratereztetés akaratával megtalpálja a semmit... foltoz, foltoz... és megalkotja művét... Ez lehet!... de embert, akit nem is vetettek szemétdombra... ő maga bujt bele...

Borz Pál felugrott...

— János!... Én visszavonom az életemet... Visszavonom a fogantatásom pillanatát is... Nem történt semmi... Én nem vagyok!

Ács mélyen megindulva bámult Borz Pálra... aztán karjaira emelte és mint az anya megfürdetett gyermekét, bevitte szobájába, ágyba fektette...

Már aludt. Hunyt szeméből könny szivárgott...

Mi lesz ha felébred?... Emlékezik-e majd?

Emlékezett...

Este nyolckor ébredt fel. János mellette ült.

— Add ide a kezedet, János...

Az odanyujtott kezét nem engedte el... Beszélt:

Te megfürdetted engem, mint anya a csecsemőjét... Ha a szopós gyerek érezné a boldogságot, mikor teknőcskéjében fürdeti az anyja... De akad a világon olyan barát, akinek szíve melegben takar, mint az anyai szív... Megbocsátóbb, türelmesebb, szentebb... Visszavonom az életemet... Csak most érzem igazán az értelmét... Megfürdetted a csecsemőt és beszélni tanítottad.

— Sirt. — János!... higgyél bennem... Szükségem van bennem való hitedre... Higgyél nekem...

— Hiszek benned.

— Köszönöm... Több gondod nem lesz velem... Elmegyek ebből a városból...

— Itt maradsz, Pali...

— Nem maradhatok... Csak két út áll előttem: Az önkéntes halál, vagy elmenni messze kolostorba krumplit hajazni, vizet hordani...

— Vagy kórházba menni, egy kis egészséget összeszedni... de mindennek előtt vissza kell menni a multba... Csengery Kálmánt kell meglátogatnod... Ne tiltakozz! El kell hozzá menned...

Szükséged van erre a próbatételre. Csengey nagyon-nagyon beteg... Orvosa vagyok... Hetek óta követeli tőlem látogatásodat. Elleneztem... Nem engedhettem hozzá a... tegnapi Borz Pált... Ma reggel csoda történt és én... hiszek benned. Pali... ezért ma délután megígértem neki, hogy meglátogatod még ma este...

— Elmegyek hozzá...

— Kelj fel...

Várt már rá az új alsó, felső ruha, cipő... Ugy összement Borz Pál, hogy Ács a magáéból nem adhatott. Mindenből a legkisebb számot vásárolta össze, még azok is lötyögtek rajta.

Az ebédlőben terített asztal várta Borzot. Eleinte csipegetett csak, de belejött... Mint aki elfelejtett terített asztalnál étkezni, a hideg ételekhez össze-vissza nyult, de evett... És amikor kezébe vete a vízzel töltött poharat, halkán köszöntötte Jánost: »Áldjon meg az Isten...«

RADÓ IMRE

(Befejező rész a következő számban).

Büntudat nélkül

Mélyről jövők. Szivemen

a szerelem keresztje nem tör sebet.

Mint a vénnek az idők jeleit lesem,

félés nélkül. — Már mitse nyerhetek.

Amim volt, magam vesztettem el.

Fekszem napjaimon. Meztelenül,

mint hullakamrák jegén a halott.

Szikes szivemben csirázó magot

nem lelek. Ha volt is néhány,

kiszáradt. Esőt az égből sohase kapott.

SZŐNYI KÁLMÁN

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

Áprily Lajos: A láthatatlan írás

(*Versek. — Erdélyi Szépmíves Céh kiadása, 1939*)

Áprily Lajos költészetének alaphangja az *elmélyedő magány áhitata*, ami nyilván a költő emberi alkataiból adódik. Olyan korszakban élünk ugyanis, amelyben a világnézetválságot izlésválság kíséri és napjaink anyagiasságában, technicizmusában, rohanó életlendületében elpusztulóban van sok minden, amit a költészet képzetének tudunk. Az Én tultengése, a formák széthúzása és a költőietlen elemeket kereső költészet már túl van a kísérleten. Megérett. Sőt túlérett. A korból menekülő költőnek nincs más útja, mint visszatérni ahhoz az ihletformához, amit, ahogy a primitív népdalnak, úgy a legértelmibb lírának is egyedül a romantikus látás adhat. Az erdélyi Áprily Lajos, aki évek óta Budapesten él, ettől a romantikus látástól soha sem távolodik. Hangulatainak, érzésvilágának alapeleme a romantikus költészet. A helycsere sem hozott ebben mélyrehatóbb változást. A költő tudja, hogy új környezetében sok a költőietlen elem, a forma túlzó szabadossága, az érzések zürzavara és a túlhevés gesztus. Ezért egyre inkább magába mélyed. Lelke a titokzatos virághoz hasonló, mely minden érintésre, enyhe szellő fúvására, fájón becsukódik. Az ilyen költőtípus épen úgy, mint a becsukódó virág, önmagából merít. Lelke belső, gazdag érzelmeinek mélységéből. Aból a mélységből, amelynek drága

kincsei kiapadhatatlanok.

Sok versében, szinte külön-külön érezhetjük a magányra vágyódást. Ugy, mint megannyi erdélyi író tárának, különösen a balladás eruditó elbeszélőknek költői ihletű természetleírásaiban, ami Áprily Lajos költészetének is legjellegzetesebbje. Az erdélyi író különben is a magányosság írója, azé a magányé, amely soha sem menekülés. Inkább felelősségteljes, tiszta őrtárlás. Gazdagító csönd a viharban, ami úgy tombol körülöttünk, mint a székelly havasok havat hordó, késő őszi szélvész. Ebben az áhitatos csöndben, a költészet és az írás ünnep. Ihletett órák termő gyümölcse, klasszikus érett érzelmek kiteljesedése. Míg erdélyi lírikus kortársai, így Tompa László a dacos öntudatnak, Reményik Sándor a való életnek és az átfogó gondolatnak költője, addig Áprily Lajos termő romantizmusában már klasszikus ítételek csillognak, a tiszta formának az az ihletett kultusza, ami a nemes hagyományokon nyugvó erdélyi magyar szellemi életet évszázadokon megőrizte. Versei: Erdély, Erdély hegyei, erdői, falvai, erdélyi emlékei, az erdélyi világ, amely a szelid csöndtől a vihar harsogásáig a hangoknak azt a gazdag, sokszínű változatait zengi, ami a megfogott lelkekben tovább muzsikál és mély érzelmekre, érzelmes szépségekre nyitja a szívet:

»Veletek esztenák körül
fenyőágyat vetek
tízet vigyázok s csillagot
veletek, veletek.»

Vannak költők, akiknek a hangulat mágneses sodrásában, az ütemek önfelédtt játékában a tartalom másodrendűvé válik és a versekből áradó közvetlenségükkel, forró lendületükkel, önmagukat és az olvasókat elbódítják. Áprily Lajos, megvesztegetően biztos verstechnikájában, lenyűgöző lendületében a tartalom, a versgondolat nem halványodik. Nincs a klasszikus vagy a modern európai lírának az a mérték-sémája, amelyben verseinek gondolata elszíntelednék. Megőrzi őt ettől bölcselete, nyugalma, harmóniát kereső vágyakozása, az a lehiggadt, férfias hangja, amely felesleges, tétovázó kísérletekbe soha sem ereszkedik. Ezért költői skálája nem végtelen. Nem is tulváltoztat. Inkább klasszikus. A témából mindig azt hozza ki és azt formálja költői látomássá, ami a legközvetlenebbül, a legtisztábban hat. Ilyen verse a »Valaki jön« őszi hangulata:

»Két lankadó vállad köré
ma bu-köpenyt kerits,
a rétre menj, rum-lánggal ég
az őszi kikerics.«

Mintegy negyven verséhez Ts'ai Yen kínai költőnő tizennyolc, drámai erejével és sírásaival lírai dalának fordítását adja. Ezek a harci kürtök szólására írott dalok, a Krisztus utáni második században, a kínai nagy fal környékén táborozó hunok betörése alatt keletkeztek. Áprily Lajos bensőséges erejű megindulással, megrázóan mély lírai élményül hatnak.

»A láthatatlan írás« az utóbbi éveknek azon verseskötetei közül való, amely a nagy átélésekben szegény új magyar lírai termésben egy érett, beteljesedett költőt idéz. A költőt, aki kora lírai lázától, a »Nyugat« első, lírikus gárdájával

titkos rokonságtól függetlenül, fiatalsága színeit, romantikus emlékeit hűen megőrizve, a tiszta költészet mélységéhez és klasszicizmusához ért.

Németh László; Alsóvárosi bucsu

(Regény. I/II. Franklin-Társulat kiadása, Budapest)

Évtizedes kritikai munkásság után, Németh László évről-évre írja új regényeit. Az olvasó és a kritikus érzi, hogy ezeket más indulatok és más elszántságok teremtik, mint azokat az élet és a lélek távlataira nyitó új, sokszor divatos olvasmányokká váló regényeket, amelyek az utóbbi évek magyar könyvtermésében eléggé gyakoriak. Mégis, Németh László regényei nem tudnak népszerűséghez jutni s nem tudnak átütő hatást elérni, ameddig pedig annyi magyar regény elér. Miért van ez? Mert elszántan, nagyot akaróan komoly író. Az önkritikának azzal a büszkén tájékozódni akaró, nyugtalanul kereső izgalmával, amire elengedhetetlenül szüksége van a társadalomkutató, a laboratóriumok elvont tudósa küldetését vállaló regényírónak, de semmiesetre sem az írás sikátoraiba tévedt azoknak az elbeszélőknek, akik a mai magyar olvasóközönség nagyobbik átlagának kedvencei és a budapesti pajtáskritika dédelgetettjei. Hogy Németh László regényírói képességével és nagyvonalúságával szemben ez az arcvonal — amiről az író megannyi írásában sokszor keserű keménnyel maga is beszámol — kialakulhatott és szinte leküzdhetetlen akadállyá erősödhetett, annak egyetlen oka, hogy *több, mint író!* Az a ritka jelenség, aki a művelődésnek európai

közösségéből és egységes irányba fejlődő rendszeréből kilépve, a szellem forradalma felé tart. Az alkotó forradalom felé, amelyről nagy mintaképe: Szabó Dezső azért maradt le, mert gondolatait hazája válságos napjainak lázához mérte, anélkül, hogy népének Középeurópa szélére csuszott helyzetéből adódó külön feladatait látna volna. A Nagy Nevelőtől a pamfletistáig szédült Szabó Dezső ellobogása után jött Németh László, a szellemnek ez a szenvedélyes, lelkes vándora, aki a nagy összefüggések és a tudományos rendszerek varázsába szédülten, mámoros lett a nemzetfeladattól. Hiszi, hogy az írás erkölcsi magatartás, rendíthetetlen állásfoglalás és magyarul írni legalább annyi, mint hősi szerepet vállalni abban a Középeurópában, amely közben megszűnt magasabb szellemi egység lenni. Az írásnak ez az erkölcsi magatartása nem kétség többé. Julien Benda is, Babits Mihály is, az »írástudók árulásáról« írott vitáiraikban félreérthetetlenül mutattak arra a magatartásra, ami az író a Ma lázában kötelezi és Thomas Mann-nak — aki pedig inkább reprezentálásra, mint vértanunak született — sem sikerült harcosnak nem lenni. A Németh László körüli népszerűtlenségben nem az a baj, hogy amint az író önmagáról mondja valahol — munkássága meghívó egy önmagával folytatott tanácskozársra, (emlékezetből idézem, lehet, hogy nem elég pontosan!) hanem hogy ennek a tanácskozásnak nemzetmentő jelentőséget tulajdonít és mindazt az ismeretét, gondolatot, tervezetést, ötletet, amit rajta kívül, azt hiszem, felelőssége tudatában más szellemi munkás is magában görget. — több salakkal, mint Németh László, — ő regényanyagát gyurja. Vagyis: Irodalmon tuli

feladatokat és szempontokat szövegényei szövegébe, az archeológiától a természettudományokig, a filológia merész képzettársításaitól a népi demokráciáig, a szellemi és termelési munkamegosztástól a törpebirtokig, az új magyar szellemvilágban is ritka felkészültséggel, érzékenységgel, írásművészettel. Ha soha nem volt nagyobb szükség arra, hogy minden írásműbe — legyen az tanulmány vagy regény — döntően szóljon bele a korszerűség, az a bátor magatartás, ami a mai íróját a mai szellem harcosává avatja, a harcos, a kritikai szellem első vonalbelisége mégis csak a tanulmányra tartozik. A regényben a korszerűség lehet központi probléma, de sohasem uralkodó cél.

Az »Alsóvárosi bucsu« — Németh Lászlónak tulajdonképpen ötödik regénye. Tagadhatatlanul a legjobbak közé tartozik. Összinté, mely regényélmény, meséje sokszor áttűzsedik, itt-ott izgalmassá is válik. s ha a magyar kisváros életéről, a tudásra szomjas diákokcska lelki fejlődéséről írott regényeket idézem, akaratlanul is Móréc Zsigmond Nyilas M'sijére példázhatnánk, akinek a kis Joó Péter testvére lehetne. A bucsujáró hely kormos faszobrához odarogyó nénikék: az udvarlakók külön kis társadalma, amelyben Péterke, a vén kisasszony emlékeit Jókai regényeken át szövi tovább: a »Három Griff« söntésének hangulatai; Imre bátyja végetérni nem akaró sértésének műkedvelői archeológizálása, amelyből a kis diák az egyetemi tanárok megbízhatatlanságáról mintha túl korán kapna alapos leckét: egy fiatal, p'arista papnak, Jóh Arzénnek alakja... mind csak azért van és azért válik önálló regényepizódá, mert az író a maga primér elemző és elméledő törekvésében, mesélő kedve induktív módszerével, szín e

gyakorlati regényelemekkel próbálja a maga szellemvilágának elképzeléseit megeleveníteni. S amint a regény fonala halad és a jogszigorú Löwi Andor — a regény legéletesebb alakja — a maga építette pillérrendszerével a Darwin, Marx és Freud társadalmi rendjét vázolja a kis diák elé, aki később felcseperedve, a kamaszkor első nemi vívódásaival küzdve, egy Dosztojev-szkijt és Erdős Renét kommentáló kasztráló diványán Ady verseket szaval... oldalról oldalra érezzük, hogy ez a lelkes, kis diák a maga fanatikus, kálvinista lobogásával valóságos élő ürügy. Hogy az író ennek a diáksorsnak minden apró szakaszában a maga intellektusát, a maga megannyiszor kihangsúlyozott, legapróbb részleteiben is átgondolt és átmagyarázott középcstályelméletét felfejtse, a parasztek és az urak között évszázadokon át táguló mélyedést betöltse, kálvinistákat és katolikusokat kibékitse, munkásokat és kapitalistákat egy célba tömörítve, egy jobb, egy egészségesebb, egy egységebb magyar élet képét idézze annak a háborús kisvárosnak tükrében, amely az őszirózsás forradalom és a lobogó vörös zászló csődületében ér el ahhoz a Magyarországhoz, amelynek a most még bokrok alján gyári munkaslányokkal hentergő Jón Péter egyik építője lesz. A majdnem ötszázoldalas könyv, mint Németh László két másik regénye is tulajdonképpen befejezetlen. Része annak a társadalmi, elméleti, ismeretterjesztői nyersanyagot regénybe gyúró nagy műnek, ami felé duzzadt mondanivalójában az író halad.

Ma, amikor a fiatal írói nemzedéket az enciklopédikus műveltség fogyatékossága jellemzi, Németh László műveltsége, szellemvilága az új magyar szellemiség figyelem-

reméltó értéke. Ez a szellemvilág napjaink legjobb magyar értékei, akik abból a megmételtyezett légkörből, amibe a kis nemzeteket a parancsuralmak ködös mítoszai és fajelméletei egyre nagyobb szugesztivitással terelik, a népi demokrácia alkotó erejére mutatnak. Az »Alsóvárosi bucsu« ifjú hőse ezt a népi demokráciát készülni vállalni és mert eljövő küzdelmes éveinek vándorutjára Németh László szellemi alkatának kitévőit viszi tarisznyájában, úgy érezzük, elér a célhoz. Ahogy írója is elér ahhoz a népszerűséghez, amihez talán jelentősebb és maradandóbb későbbben érkezni. A jól harcolt harcok lázával és a tiszteletreméltó okossággal, bátorsággal megírt könyvek időtálló értékeivel.

*

Cs. Szabó László: *Magyar néző*

(*Nyugat kiadása*)

»*Latin Európa*«

(»*Apolló*« kiölnnyomat)

A legújabb magyar irodalom utolsó öt évének legeseményesebb írója. Olvastuk párizsi utikalaúzat, társadalmi és városképeit, nemzetanalíziseit, a messzi nyugatról hazahozott novelláit, irodalmi és történetpolitikai tanulmányait. Igaz, hogy a műfajok közötti falat sokszor lebontva, egyikből a másikba téved — éppen novelláiban, amelyekben az események anyagát intellektuális hozzászólásokkal színesíti — mégis minden írásában páratlanul gazdag és legszeleesebb-körü gondolatainak változatossága az, amivel olvasóit a velegondolkodásra készíti. Mert ez a harminc éven alig túlhaladt fiatal író, szinte Gondolattá éret egyéniség. Bármiről is, bármíhez szól is hoz-

zá, minden megjegyzését a gondolat uralja. Mint kivételes képességű publicista, a mai magyar szellemi életben talán ő az egyetlen, akinek minden írása az enciklopédikus műveltségnek nagyszerű kincsesházából merített tudásának kiapadhatatlan forrásából fakad. Ez annál inkább érték, mert sajnos, a mi nemzedékünk fiatal íróit rosszul megemészteti, felületes tudás jellemzi. Valóban kevesek azok, akiket műveltnek nevezhetünk. Pedig az elmúlt pár év a magyar esszéirodalomnak gazdagon termő kora. Péterfy Jenő finom esztétikai és lélektani tanulmányai, Babitsnak a tiszta művészetnek erkölcsi súlyát tanulmányozó, nyugtalan klasszicizmusu nagy esszéi világitanak az új magyar esszéizmus előtt. Mégis, milyen más vitalitás, lázas exaltáció, új esszéanyag és műfajbontó kísérlet. Illyés Gyula »Magyarok«-jából, Halász Gábor »Az értelem keresése«-ből, Gyergyai Albert »A mai francia regény«-éből és megannyi más tanulmánykötetből tudnánk hirtelenében arra mutatni, hogy a kor dokumentálására az esszé a legalkalmasabb. Hogy ez így van, annak valószínű iskolapéldái azok a hatalmas mondanivaló hevíletében rövid lélekzetű lejegyzések, gondolatdarabkák, melyek Cs. Szabó László legutolsó könyvének, a »Magyar néző«-nek anyagát adják.

A feljegyzési kényszer rögtönzéséből fakadt írásművészetről Illyés Gyula »Magyarok«-jával kapcsolatban már beszéltem. (Lásd »Kalangya« ez évi 2. számában). Most sem tudok újat mondani. Nem is szükséges, mert kevés változtatással Cs. Szabó László új könyvét is a feljegyzési kényszer jellemzi. A magyar irodalomban már van erre példa. Báró Eötvös Józsefről tudjuk, hogy ap-

ró noteszébe, még sőt a közben is jegyezgetett, sőt parlamenti ülések, miniszteri audienciák alatt papírszeletek hevertek előtte, telve azokkal a mindent megérteni akarás vágyában született aforizmákkal, hatalmas gondolatainak pár sorba sűrített kivonataival, amelyeket azután a »Gondolatok« című könyvében gyűjtött össze. Cs. Szabó László gondolatai, az első olvasásra játékoknak, egy nagyon szellemes és mindenhez hozzászólni akaró, izig-vérig modern tudós elmeesszéinek tűnhetnek fel. Mindaddig, amíg a »Nyugat« Őrjárt rovatában találtam, nem is gondoltam, hogy valaha könyvben nemcsak olvasom és tanulmányozom, de a magam gondolatainak hozzáfűzésével kísérem. Ez az, ami ezt a minden excentrikussága mellett is nagyon mély könyvet állandó, visszatérő olvasmányunkká fogja tenni, valószínű »Nachschlagswerk«-ké, amelyből, ha felapozzuk, korunk zürzavarának lázképét kapjuk. Alig van ma valaki is az új magyar irodalomban, aki ennyire benne él a korban, a mában, a pillanatban. Ha ezt a kor pillanatainak lázával való együttzökkenést annak is tulajdoniánánk, hogy napjait az eseményeket kísérő rádióval való legszorosabb kapcsolatai töltik ki, akkor is csodáljuk frissességét, mondanivalójának epigrammatikus rövidségéből kiszínesedő nagyszerű, sokszor csattanó gondolatláncait, amelyek éppen annyira jellemzőek az emberre akivel kezét fogott, a könyvre, amihez fűzi, a városra, amelyet bebarangolt, a tájra, amelyen áttutazott, mint a maga villámgyorsan teremtő, fordulatossá ötleterre, amely nemcsak szellemes, nemcsak derűs, de mély és aggodalmas, mint napjaink, amelyekben félelem és derű között nézünk a nagy bizony-

talanság, a holnap elé... A nagy általánosságok mellett is, szeretnék a könyv néhány darabjára rámutatni, így a »Rokon népek«-re, amelyben a költészet lényegét Adyval állapítja meg: »Ember az embertelenségben«; A »Szibériai garnizon«-ra, amelyben a szellem névtelen hőseinek mártírsorsára mutat; a »Lángész«-re, akire az idegen a Színeji »Majális«-a évszámából jön rá és végül az »Aqua Salubres«-re, erre a kis párizsi éféli jegyzetre, amikor az író ricsajtól, füsttől ittasan áll meg a könyvesbolt előtt, ahol éjjel, ingujjra vetközve dolgoznak a segédek. Harminc sor az egész. Mégis, soha jellemzőbb, okosabb, líraibb párizsi hangulatot nem olvashatunk a franciák világáról, amit okosabban, kritikusabban és alaposabban nála senki sem ismerhet, soha ilyen találó képpel nem találkoztam. A könyvet a »Magyar ősz« című naplójegyzet vezeti be. A múlt év szeptember–november magyar történelmi eseményeit kíséri benne az író, napokon és rádióharcokon keresztül. Ez a munka lázas izgalomban, a gondolatok és a viták éles harcában, íróasztal és mikrofon között fogant feljegyzés — nagyszerű, izgalmas, szinte fotomontázsként ható írásfajta.

A külön megjelent »Latin Európa« című nagyobb tanulmánya, az európai kultúra dus vegetációjára világít és a római hagyományból a mai latin népek műveltségi légkörét építi fel. Ami sok elmélet és hatalmas tudás ebben a tanulmányban van, az lágyan, szinte észrevétlenül olvad be abba a szívbéli vallomásba, ami az író a latin kultúra szerelmesévé avatja. Szeszélyes indukciói — villámgyors feljegyzéseire emlékeztetnek — minden csínált módszerességnél tisztábban és világosabban tárják

fel az európai kultúra különböző rétegződéseit, a tudományoknak és az ismereteknek asszociatív közösségét, azokat a lelki folyamatokat, amelyek a magasabb szellemi kapcsolatokat a képzetársítás segítségével próbálják megközelíteni. Az írónak ebben a módszerességében ugyan inkább John Stuart Mill és Herbert Spencer iskolájára ismerünk, ami azonban tanulmányának sem célkitűzéseit, sem nagyerejű és világos stílusát nem befolyásolja.

Mindkét könyve magával ragadó, egyéni és szellemes. A műveltségnek és a tudásnak az az atmoszférája veszi körül, amelyben sem az író, sem az olvasó nem pihenhet. A ki-nem-elégítés és az öröklé tudni akarás viszi őket tovább. A legközelebbi találkozásig.

*

Nyirő József: *Mádétalvi veszedelem*

(Regény. Erdélyi Szépművészeti Céh, 1939.)

A nagy erdélyi író titokzatos, meseszerűsége törekvő, balladás kompozíciója, egyéni természetlátású képzelőereje, amellyel a legújabb magyar elbeszélőirodalom időtálló, monumentális novelláit adta, most a történelem felé fordult. Regényének, a »Mádétalvi veszedelem«-nek, a székely nép évekig tartó borzasztó, keserű és dacos küzdelme az anyaga. Ez a küzdelem, Mária Terézia idejében a bécsi udvarnak, az Erdélyben állomásozó Buccownak és más osztrák tábornokoknak a székely határőrség megszervezésével megszűnő kiváltságairól szóló rendeletei ellen folyt a nemzet és a nép között tusakodást, már-már szakadást okozott. A regény tárgya tipikusan történelmi. Több oldalról, szinte promiérplanban vetíti

a kort, a XVIII. századbeli Erdély széles perspektíváját. A történelem cseményei zuhognak előttünk, de az előtérben, az események forgatagában a népfelkelésbe, majdnem valóságos forradalomba kergetett székely nép sorsszerű kavarodása villan elénk, föléje lángolva Buccow tábornok hóhéri és azoknak a kisebb katonai potentátoroknak vérszomjas arca, akik a bécsi udvar rendeleteit a székely nép véresen igaz jogainak letiprásával és ellentállásuk borzalmas letörésével próbálják végrehajtani. S amikor mindez mégsem sikerül, egy téli ejszakában az osztrák armádia a székelyek egyik legnagyobb községét, Mádfélfalvát körül fogja, az elcsigázottságukban, szenvedésükben mélyen alvó lakosságot pedig álmlában meglepve, valósággal kiirtja, a falut romokba dönti.

A történelem, mint irodalmi téma, Erdélyben mindig aktuális, hiszen Jósika és Kemény Zsigmond valamennyi történelmi regényén Erdély szelzugása sivít át. A líra szakadékaiból és a novella patakzából kibontakozó, háborútáni erdélyi irodalom is a történelmi anyagot magában hordozó regényben indul új feladatai felé. (Kós Károly, Makkai Sándor és Tabéry Géza!) Érdekes megfigyelni, hogy Erdély mai regényírói mennyire a történelem tragikus megvilágításában látják a népet és a természetet. A környezet, amelynél ezek a tragikus népi regények időznek, valóban a történelemnek szomorúságukban is fenséges völgyei. Valahogy erdélyi embernek kell lenni, az erdélyi szív nosztalgijával és lelki értelmével, hogy ezeknek a regényeknek fájdalmas viharától felborzolván, beleérezhessük magunkat annak a tájnak hegyesucsai között, amelyek a történelem bus, sejtelmes árnyainak valóságosan

élő kulisszái. A történelmi valóságnak és a természetlátás hűségének ez a kettősége volt Kemény Zsigmond sajátos szövődésű írói világának is a legjellemzőbbje. A »Mádfélfalvi veszedelem« erre a kettőségre emlékeztet. De míg Kemény Zsigmond, a modern léleklátásnak valóságos előfutára és darabos, szagatos, nehézkes mondanivalója mögött szenvedélyek, nagy ellentétek itkos lelki rugói nyugtalankodtak, addig Nyíró József laza felépítésű, sokszor széteső képeit, jeleneteit, mint valami hatalmas történelmi tablót, élő és élénk színek, az új romanticizmusnak azok a friss, forró érzetesei idéti, amelyek a mai regény éles, sokszor hideg valóságától messzekerültek. Nyíró nem menekül az érzései elől, csak itt-ott lefojtja, hogy azután máshol, szinte gáttalanul törjön fel és mint valami árvíz, sodorjon el mindent, elsősorban a kompozíció szilárdnak vélt anyagát. Mert amíg léleklátásában, alakjainak megelevenítésében fenséges tájképeinek természetlátásában a »Mádfélfalvi veszedelem« valóban sikerült — és ha módunkban lenne a kor feljegyzéseit a történelmi hűséget nyomon követni, bizonyára arról is csak tökéletességét állapíthatnánk meg, — addig a regény felépítése széteső. Mert az író mindig novellát ír. Regényében is novellasztikus erényei tűnnek fel, azok a felejthetetlenül szép epizódok, amelyek mint az »Uz Bence« vagy a »Kopjafák« sokáig emlékeztető novellái, romantikusság felé hajló képzeletének érdekes sajátosságai. Szertelemkedésre, a mindennapi emberből legenda vagy mitoszanyagot formáló kedvre hajlamos. Ezek a tulajdonságok a történelmi regényíró valóságerejére nincsenek jó befolyással. Tagadhatatlan azonban, hogy ennek az itt-ott kiütköző haj-

landóságnak való tudatalatti engedelmissége viszi a »Mádéfalvi veszedelem« meséjét, figuráit abba a Jókaira is emlékeztető meseszűrűségbe, amelytől, mint novellái, új regénye sem tud elszakadni. Egy falusi pap van a regényben, egy félig paraszt, félig harcos székely pap, aki a népfelkelés minden szálát kezében tartva, népének igaz vezetője. Ez a császári generálisok minden számítását keresztülhúzó pap, a képzeletből és a valóságból formált élő figura is Jókai-típus, az elpusztíthatatlan kedélynek és a talpraesettségnak valóságos szimbóluma. A népi erő örök elpusztíthatatlanságát, örök életét igazolja.

Mint minden könyvöt, az író a »Mádéfalvi veszedelem« is a szíve vérével írta. A téli havasokba menekülő székelyek táborozása, vagy a szomorú, havasi napjaikból kiragyogó esküvő, amikor egy haldokló leánykát, a szebeni gubernium kishivatalnokából székely népe segítőjévé lett vőlegénye feleségül veszi, olyan regényrészlet, amelynek epikai emelkedettségét a tiszta költő szenvedése szépíti. Van ugyan a havasokba való kivonulásban valami, ami a Franz Werfel korszerűségi regényére a »Musa Dagh negyven napja«-ra emlékeztet, de ez az édes-kevés emlékezés megint csak bizonyíték Nyíró József mellett, aki mint Werfel, az élet és a történelem hitelesített okmányán át, a művészetnek ahhoz a komor és ünnepélyes kapujához ért, amelyen át csak kiválasztottak juthatnak előre.

•

Török Sophie: Nem vagy igazi!

(Kis regény és novellák. »Nyugat« kiadás, Budapest, 1939.)

A vers, amit az első sorban költő

Török Sophie ír, eltakarja az elbeszélőt. Kár. A »Hintz tanársegéd ur« olyan nyugtalanító és provokáló regény, hogy utána érdemes lett volna hűtlen lenni a lírához. Sok év telt el azóta. Nagy késés után, most a költő újabb elbeszéléskötetében lapozunk.

Az első írás, egy kis regény, a »Nem vagy igazi!« Témája a meddő asszony vágya annak az asszonynak gyermekéért, akiről mielőtt világra hozta, szívesen lemondott, de amikor itt van, ösztönösen küzd érte. Ha módja lenne rá, meg is tartaná, pedig joga aligha van hozzá. A gyermek megszületését a meddő asszonynak az anyaság utáni tik-kadt vágya tette lehetővé. Ő küzdött a gyermekért, amikor az még a világon sem volt és amikor az anyja az apró csecsemőtől tejtől dus mellét elvonja, bőséges tejet csöpögő üvegek boldogító látványa mellett, ő táplálja a gyermeket. A téma valóban nem mindennapi. Ahogy az író nő megfogja, szinte drámai látomással hozzászól, úgy gondolom, erre kevés példa van. A két asszony közötti harcot egy kicsit a magunk ügyének tudjuk és az anyaság nagy problémáján túl egy érezzük, hogy az az asszony, akit a természet is az anyaság hivatására teremtett s akit a kis regény elején még szimpatikusnak, kedvesnek is találunk, vétkezett az anyja és a gyermek közötti titokzatos misztérium ellen. A meddő asszony az igazi anyja, aki minden megaláztatás, kemény harc és állandó rettegés közepette áll lelke gyermeke mellett. A megírása sem mindennapi. Ha akadémikusan akar-nám jellemezni, akkor reálisnak, az önvallomás hűségével és az ösztönök frissességével odavetett lelki-élménynek nevezném. Mégis más. Több annál, Izgalmas írás. A lassan bemelegedő stílus izzásával

csakhamar olyan forróságot áraszt, hogy a két asszonyfigura minden idegszála szinte a pattanásig feszül. Olyan, mint mikor a halálos ellenfelek, elsötétített terem mélyén, meztelen kardok pengéjével csapnak össze, holott csak gyenge asszonyok, akik az anyaságot folyó harcban mérik fel erejüket. S mindaz, ami ezen a harcon túl, ebben a kis regényben van: a megfigyelések, a leírások, a pontos kifejezések, mindez a történet sodró áradatába fut és plasztikus, szinte hozzátartozó összehatásba folyik vele össze. Úgy, mint mikor az élesen és biztosan exponáló fényképész, kiszemelt modellje köré felveszi mindazt, amit a pillanatnak a tartam érzékeltetéséhez elengedhetetlennek lát.

A kis regény után hat novella következik. Érett alkotások. Témakörükkel, fülledt érzékiségükkel és az elbeszélés művészi tökéletességével, a legujabb magyar novellatermésből messze kimagaslanak. Ha lehetséges közöttük különbséget tenni, akkor legértékesebbnek az »Arcképtanulmány«-t tartom. A gyors tempóban száguldó autóbusszon, a jelentéktelen külsejű polgárhoz simuló, izgató »Monna Vanna« tökéletes portré. Amint az utitárs gondolatában lekerül róla bunda, ruha, alsónemű, valóságos aktatanulmány lesz belőle, a festői technikának azzal a mindig növekvő biztonságával és realitásával, ami végül is a modell friss és tökéletes képében mutatkozik. A »Nyári játék« és az »Augusztus« közös anyaguak. Mig az elsőben a rekesző falusi nyár unalmában flörtöt kereső nagyvárosi leány körül figurák pontos rajza fog meg, addig az »Augusztus« biztos naturalizmusában, a pesti leány és a szerelmes parasztleány hirtelen megakadt idilljében az emberi viszonylatok-

nak az osztályoktól való teljes függetlenségének érzete az, ami leginkább megkap bennünket. Maupassantnak vannak ilyen novellái. Az »Augusztus« valóban maupassanti remek, amire a hibátlan tanítvány büszke lehet. A »Boldog asszonyok« a kis regénynek témaköréből való és egy síkon mozog vele. Az orvosi váróterem, a körülményes vizsgálat s a hirtelen bekövetkező tragédia, ezt a kis novellát lélekzetet elállító drámai írássá fokozza.

Amit Török Sophie új kötetéről elmondunk, az az elbeszélőre tartozik, a novellistára, akinek, mint lírája, prózájának skálája is, a viharzó szenvedélytől a gyengéd, érzelmes ellágyulásokig ér. Novellái a lélek földrengését idézik és ha csak a mai életnek s a mindennapnak vékony burkát feszegetik is, van bennük valami a titokzatosságból, a lélek mögött lappangó mítikus csodából, amihez csak akkor juthatunk közelebb, ha a kérlelhetetlen Valósággal nézünk szembe. A valóságlátásnak ezt a mítikus csodáját az író nő felismerte.

Roger Martin du Gard: Egy lélek története

(Regény. — Franklin-Társulat kiadása, Budapest.)

Roger Martin du Gardnak, a Nobel-díjas francia regényírónak első nagy regénye, a »Jean Barois«, fenti címmel most magyarul is megjelent. Jóval a »Thibault« sorozat és a »Vieille France« után, amelyekről a múlt év őszén itt részletesen írtunk. Du Gard jelentőségéről, a mai francia irodalomnak erről a legteljesebb elbeszélőjéről ezuttal nem is kívánunk újat mondani. A maga egyéni szemléletéből és a maga sajátos mondani-valójából modellált alakjai, az

utóbbi évek alatt a világ érdeklődésébe érték. Az élő francia irodalomban, Franciaország politikai és szellemi történetéről, a valóság és a történelem viszonyáról, a vallás hősiessége és a modern korszellem hatalma közötti harcról, a századvégi francia társadalom nagy lelki válságáról — Romain Rolland és a hatalmas regénytömbjének huszadik kötete felé tartó Jules Romainsen kívül — senki sem irt erőteljesebben, tisztábban, autentikusabban. Mint a hatalmas »Thibault« sorozat, ezt a korpéce az »Egy lélek története« is világosan és élesen mutatja. Mert Du Gard írói nagysága, éppen egyszerű, keresetlen, szinte eszköztelen realizmusa, az a minden egyénieskedés nélküli stilusbeli puritanizmus, aminek egyetlen törekvése megértésre és veleértésre találni. Ez a törekvés nem mindig ér el céljához. Hiszem, hogy legkevésbé éppen a »Jean Barois«-ban. Már a »Vén Európa« (a »Vieille France« magyar címe!) falureliefjével szemben is voltak elenveléseink, de Jean Barois példás élete, a századvégnek ez a szellemi típust jelentő, a hagyományok mély tisztelete után a korlátalan szabadságot és az igazságot áhító, testileg megrokkant, de lélekben a megátéveszthetetlen belső hang után induló hitetlen-hívő jellege, az a legjellegzetesebb irodalmi figura, akinek élete kinyulik a halálon túlra, belső a szellem világába, a szellemi létnek abba az örök mozgalmasságába, amely nélkül nem volt, nincs és nem is lenne Franciaország!

A lélek, akinek történetén át a századvégi francia válságot mutatja, Istent kereső. Amíg kiforratlan, környezetének hatása után igazodik, de nyugodt, szívós akarattal, megátalkodottan kemény küzdelemmel a maga életformájáig ér. El-

szakad a hittől. Kételemek kinozzák. Egy egyszerű vidéki pap tiszteletreméltó pátosza és egy külföldi pap intellektualizmusa között a hitetlenség meredélyéig jut. A természettudományok tételein megtörő hagyományok romjain át, kora anyagelvűsége a szabadgondolkodás felé sodorja. Feledve fiatalkora vallásos emlékeit, a kisváros áhítatos nyugalmát, ifjúkori szerelmét, fiatal feleségét, szinte fejest ugrik abba a harcba, amely akkor a Dreyfus-ügy körül fellángol. Ebben a küzdelemben, a képzelt Jean Barois a legtisztább franciának, Charles Péguynek, a »Cahiers de la Quinzaine« köré tömörült szabadgondolkodók vezérének alakjába olvad, aki a regényben a »Magvető« gárda szellemi vezetője. S mint Charles Péguy, Du Gardnak Jean Baroisja is, először a szocializmusba kószol, amit a nagy kortárs, Jaurès, a társadalmi munka egészséges és jogos szervezésének gazdasági rendszerül vél. A Dreyfus-ügy már messzebb sodorja, Valami sajátos történelmi-természettudományos filozófiával ismeri fel benne a századvég metsző miszticizmusának delelőjét, zsídók, keresztények és franciák egymásra ható találkozását, az abszolút szabadságnak, az abszolút igazságnak és az abszolút jogosságnak azt a mély szellemi rendjét, amit az »École Normale« padjairól, a Bergson tanításából és a Romain Rollanddal való barátságából Charles Péguy is, élete programjául tűzött ki. Hősét a Dreyfus-ügy legválságosabb napjaiban baleset éri. A párizsi késő délutáni utca sűrű forgalmában, fiakkere és egy száguldo villamos összeütközik. A tehetetlenség másodpercenyi látomásában a kikerülhetetlen szerencsétlenség bizonyosságaiban, az ateista Jean Barois azt da-

dogja: »Üdvözlégy Mária, Istennek szent anyja.« Előző napokban még egy hatalmas népgyűlésen, a Trocadéróban »a halálra ítélt dogmatikus katolicizmusról« szónokolt és látnoki mosollyal arcán, a jövő vallástalanságát emlegette, a szívek egyesülésének és a társadalmi szolidaritásnak azt az erkölcsi törvényszerűségét, amely az önzetlen ösztön teljes kifejlődését hozza majd magával s ime, élete döntő pillanatában törés éri. A természettudományok emberének ajkára, a halál érzésében egy kiáltás tödült: »Üdvözlégy Mária«. Felgyógyul és megismerkedik hitében, lelkesedésében apácának készülő tizenhétéves leányával. Szeretet után sóvárog és amikor gyermekkorának első, nagy élménye, az öreg Joziers abbé meglátogatja, hogy az Egyházzal szembeni kételkedéséhez a nagy szabadgondolkodótól kapjon lelki alátámasztást, Barois megtorpan, tekintete a padlóra mered, keze megrebeg és a kisváros jámbor, öreg papocskája, lélekben, hitben megerősödve hagyja ott azt a dolgozószobát, ahol éppen akkor Jean Barois megrendőten emberi vallomása, végrendelete íródott. A regénynek ezen legszébb, legigazabb jelenete után jön a megbékülés. Leánya visszavezeti feleségéhez, vissza a valláshoz és a haláltusájában feléje nyújtott feszületet csókolja. Halála után megtalálják végrendeletét, az egyetemes determinizmus mellett rendületlenül kitartó hatalmas vallomását és amikor azt felesége a kandallóba dobja, tekintete a halottira mered, aki ez ellen már amúgy sem tud védekezni.

Ebben a vázlatosan elmondott lélekvivódásban és Jean Barois harcos, szomorú élete mögött, amelyet az író párbeszédben írt meg, a századvég francia szellemének harca,

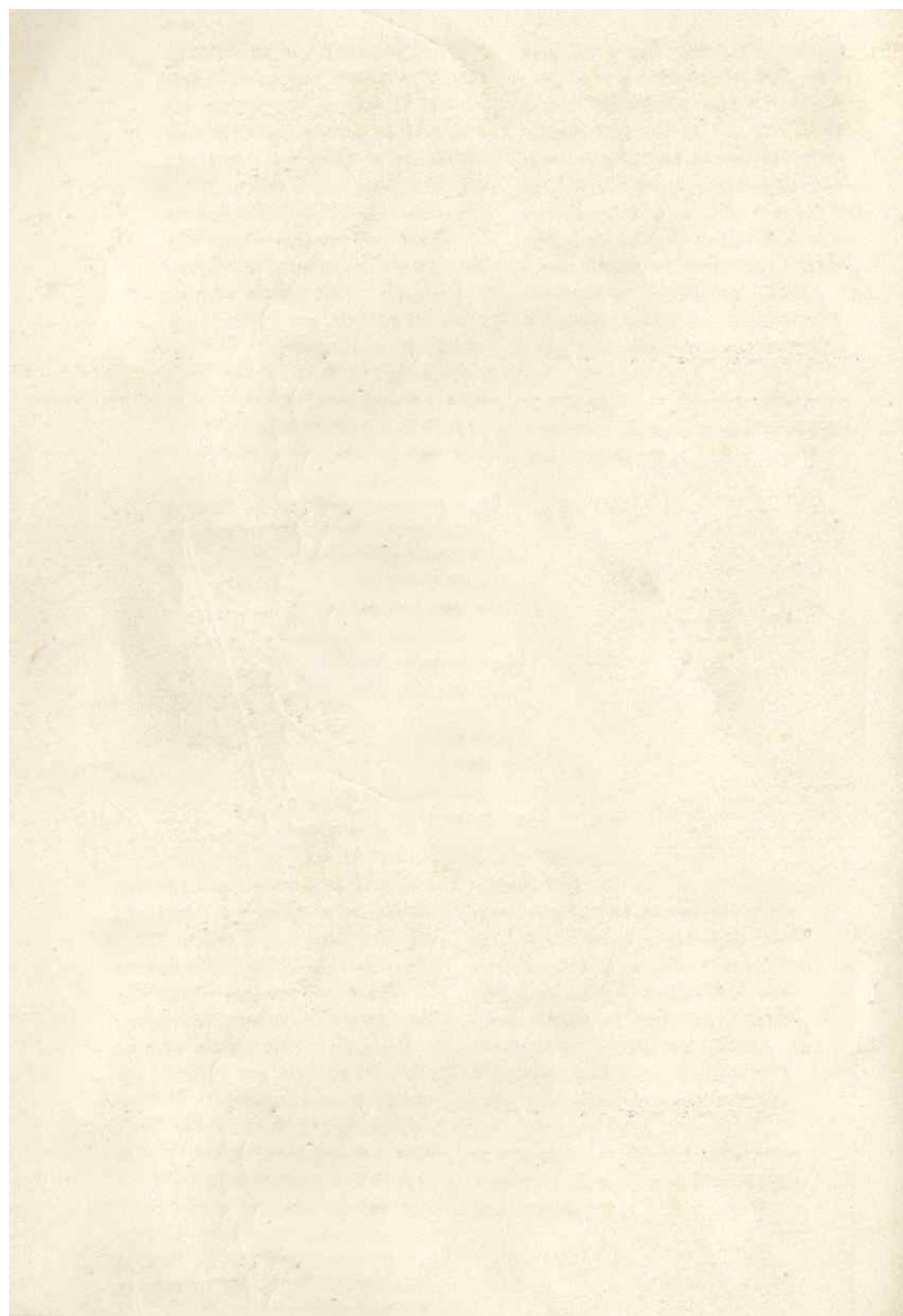
az abszolút igazságkeresés a kapocs, ami az »Egy lélek története«-t a francia lélek történetével egybeforrasztja. Mint a Péguy »Cahiers«-je körül, Barois »Magvető«-jénél is, a francia szellem nagyszerűségének erős egyéniségei csoportosulnak. S ahogy Du Gard a »Magvető« külső környezetét rajzolja, akaratlanul is Arnaudnak a »Nouvelle Revue Française«-ben megjelent nagyszerű tanulmányát idézzük, ahol különben a »Jean Barois« is, mint Du Gard valamennyi műve megjelent. Péguy, az ember és az író a francia irodalomban még ma is probléma. A tudós, a látó, az akaró, a cselekvő ember nagy problémája, aki kritikai és politikus szemléletében maga az élő kortörténet s kortörténeti szimbólum lett halála is, amikor 1914 szeptemberében a Marne-csatában elesett. Amíg élt, a való életre és munkára szólított, a valóság akaratára, amit nagy barátja, a leghívebb keresztény költő, Paul Claudel így énekel meg:

»Mi, tegnap magvetői, az áprilisi reggelen nekünk örülni jó,
Munkás jelen, te nehéz feladatot hozó,
Minél szűkebb jövőt hagysz.
s minél kegyetlenebb a tegnap:
Annál nagyobb bennünk keserű édessége mindezen dolognak.«

Ugy érezzük, hogy »Jean Barois« regényének fedőlapját behajlítva, Du Gard írásművészetét és felelősségérzetét a legmúltban Claudel örök soraival tisztelhetjük.

A nagy regényt *Hevesi András* fordította magyarra. Kitünő fordítása büszke tanuságtétel a magyar nyelv kifejező ereje mellett, amely a francia nyelv kristályos tisztaságával annyira rokon.

Kázmér Ernő

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írassik azt indokolttá teszik.

1939. Julius-Augusztus

KALANGYA

7-8. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ MRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šećerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar